

Een geschiedenis van Suriname geschreven door twee negentiende-eeuwse buitenstaanders

Hoe maatschappelijke ontwikkelingen en persoonlijke opvattingen doorspelen in de door Maria Vlier en Julien Wolbers geschreven grondlegging van de Surinaamse geschiedenis

Een geschiedenis van Suriname geschreven door twee negentiende-eeuwse buitenstaanders

Hoe maatschappelijke ontwikkelingen en persoonlijke opvattingen doorspelen in
de door Maria Vlier en Julien Wolbers geschreven grondlegging van de
Surinaamse geschiedenis

Fenna IJtsma
Masterscriptie
Politics, Culture and National Identities
21448 woorden
Dr. M.J. Janse
18 januari 2021

Inhoudsopgave

Inleiding	4
1. Julien Wolbers: Van schildersjongen tot geschiedschrijver	9
1.1. Een geschiedenis van Suriname	13
1.2. 'De man in de schaduw'	18
2. Maria Vlier: Een ver reikend ideaal van gelijkheid en verbondenheid	20
2.1. De rol van de familie Vlier in de intellectuele gemeenschap van Paramaribo	22
2.2. Een geschiedenislesboek voor de jeugd.....	25
3. Twee boeken, twee geschiedenissen	30
3.1. Een eerste indruk van de boeken.....	34
3.2. Een spanningsveld rond koloniale problematiek	37
3.3. Verschillende visies op de regeerperiode van de Britse Pinson Bonham	42
4. Het belang van een geschiedenis van Suriname bevestigd	45
Conclusie	54
Bibliografie	59
Bijlagen	68

Inleiding

In 1863 bracht Maria Vlier (1828-1908) haar geschiedenislesboek *Beknopte geschiedenis der kolonie Suriname* uit. Vlier woonde in Paramaribo en behoorde tot de niet-witte elite van de stad. Twee jaar eerder bracht Julien Wolbers (1819-1889) zijn geschiedenisboek *Geschiedenis van Suriname* uit. Wolbers woonde op dat moment in Utrecht en zette zich als abolitionist actief in voor de afschaffing van de slavernij.¹ In precies dezelfde periode schreven Vlier en Wolbers elk vanuit hun eigen positie een boek over hetzelfde onderwerp: Suriname. Zij begonnen hun werk in een periode waarin kennis over de koloniën steeds belangrijker werd gevonden, mede door de toenemende democratisering vanaf 1848.² Tegelijkertijd stond kennisproductie aan het begin van verwetenschappelijking. Zeker het veld van geschiedschrijving was weinig begrensd. Het lukte Vlier en Wolbers als buitenstaanders van de intellectuele wereld in dit nog onbegrensd veld bij te dragen aan de koloniale kennisproductie. Hun boeken kruisten elkaar twintig jaar na publicatie toen ze beiden werden genomineerd voor een prijs die werd uitgereikt tijdens de Wereldtentoonstelling van 1883 in Amsterdam. Wolbers greep mis, Vlier won met haar tweede plek een zilveren medaille.³ De Wereldtentoonstelling symboliseert in deze scriptie het einde van het onbegrensd wetenschappelijke veld. Wetenschap en koloniale kennis waren verder geïnstitutionaliseerd. Voor relatieve buitenstaanders van de intellectuele gemeenschap was niet langer plek; enkel vooraanstaande wetenschappers en museumdirecteuren werden gevraagd het wetenschappelijk karakter van de tentoonstelling kracht bij te zetten. Zo kreeg de tentoonstelling een centrale rol binnen een organisatorisch netwerk van gevestigde kennisplatformen zoals musea en tijdschriften.⁴ De nominatie van de boeken van Vlier en Wolbers laat zien dat ook anderen het belang inzagen van een geschiedenis van Suriname en dat hun werk een wetenschappelijke waarde toegekend kreeg.

De casus van Maria Vlier en Julien Wolbers toont hoe twee buitenstaanders van de gevestigde orde hun plek vonden in het zich nog ontwikkelende wetenschappelijke veld van koloniale kennis en geschiedschrijving. Zij waren de eersten die kennis over Suriname, al dan niet aangevuld met eigen onderzoek, samenbrachten in een complete geschiedenis van de kolonie. Met hun boeken legden zij een belangrijke grondslag voor latere auteurs. Zo is het werk van Vlier gebruikt door J.R.

---

¹ Maria Vlier, *Beknopte geschiedenis der kolonie Suriname, voor de meer gevorderde jeugd* (Amsterdam: H. de Hoogh 1863); Julien Wolbers, *Geschiedenis van Suriname* (Amsterdam: De Hoogh 1861).

² Maarten Kuitenbrouwer, *Tussen Oriëntalisme en Wetenschap: Het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land-, en Volkenkunde in historisch verband, 1851-2001* (Leiden: KITLV Uitgeverij 2001) 19.

³ Steven Hagers, 'Vlier, Maria Louisa Elisabeth', in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland* (laatste gewijzigd: 21 september 2017). Geraadpleegd op 19/11/2020 via:

<http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Vlier>.

⁴ Marieke Bloembergen, *Koloniale vertoningen: de verbeelding van Nederlands-Indië op de wereldtentoonstellingen (1880-1931)* (Amsterdam: Universiteit van Amsterdam 2001) 52-53.

Thomson bij het schrijven van zijn boek *Overzicht der Geschiedenis van Suriname* (1902).⁵ Het boek van Wolbers is gebruikt door de bekende antikoloniale schrijver Anton de Kom die het boek een 'uitnemend standaardwerk over Suriname' noemt, 'waarvan de objectiviteit en de zin voor recht en waarheid des te meer in het oog vallen, wanneer men bedenkt dat het geschreven is in een tijd, toen de slavernij in Suriname nog niet afgeschaft was'.⁶ Ook vandaag de dag wordt het werk van Wolbers nog aangehaald. In het huidige wetenschappelijke en maatschappelijke debat over dekolonisering van de maatschappij en van de geschiedschrijving in het bijzonder, is het belangrijk inzicht te krijgen in de totstandkoming van de boeken van Vlier en Wolbers. Volgens historicus Su Lin Lewis gaat de dekolonisatie van geschiedschrijving om bewustwording bij historici dat eurocentrische denkbeelden en machtsstructuren doorwerken in geschiedschrijving.⁷ Mogelijke eurocentrische denkbeelden en machtsstructuren kunnen niet los gezien worden van het maatschappelijk klimaat waarin Vlier en Wolbers leefden. Deze maatschappelijke achtergrond beïnvloedde zowel de totstandkoming van hun boeken, als de ontvangst van de boeken in de maatschappij. Aan de ontvangst van de boeken van Vlier en Wolbers is af te lezen hoe er in Nederland en Suriname gedacht werd over het belang van een geschiedenis van Suriname. Het geeft inzicht in de mate waarop Vlier en Wolbers met hun geschiedenissen bijdroegen aan enerzijds een toenemend koloniaal bewustzijn in Nederland, en anderzijds een toenemend nationaal bewustzijn in Suriname. Aan de hand van de volgende hoofdvraag komen zowel de totstandkoming, als de ontvangst van de boeken in deze scriptie aan bod: Op welke wijze speelden de maatschappelijke achtergrond en de persoonlijke opvattingen van Maria Vlier (1828-1908) en Julien Wolbers (1819-1889) een rol in hun bijdragen aan de geschiedschrijving van Suriname en hoe werden hun geschiedenissen ontvangen?

Historicus Gerrit Voerman toont met zijn onderzoek naar de zuilgebonden geschiedschrijving van Nederlandse politieke partijen aan dat maatschappelijke ontwikkelingen en persoonlijke denkbeelden van historici invloed hadden op niet-academische geschiedschrijving van vóór de jaren zeventig en tachtig.⁸ Om de invloed van deze factoren op het werk van Vlier en Wolbers inzichtelijk te maken, is het schrijven van een uitgebreide biografie van de auteurs noodzakelijk. Daar begin ik deze scriptie dan ook mee. Als deze biografieën geschreven zijn, verdiep ik mij voorafgaand aan de inhoudelijke vergelijking van de boeken, eerst in een opmerkelijke suggestie die is gewekt door Surinamist Ellen Neslo en Japanoloog Steven Hagers. Zij achten het waarschijnlijk dat Wolbers het

---

⁵ 'Ter herinnering: Onderwijzeres M.L.E. Vlier', *Suriname: Koloniaal nieuws- en advertentieblad*, 23 maart 1928. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010986641:mpeg21:p002>.

⁶ Anton de Kom, *Wij slaven van Suriname* (Amsterdam: Atlas Contact 2020) [eerste druk 1934] 203.

⁷ A. Behm e.a., 'History on the line: Decolonizing History: Enquiry and Practice', *History Workshop Journal* 89 (2020) 169-191, 171.

⁸ Gerrit Voerman, De stand van de geschiedschrijving van de Nederlandse politieke partijen, *BMGN - Low Countries Historical Review* 120:2 (2005) 226-269, 228-229.

manuscript inzage van Vlier. Passages over de oprichting van de Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid, waar de vader van Vlier bij betrokken was, komen volgens hen zodanig overeen dat Wolbers zijn informatie niet anders dan via Vlier verkregen kan hebben.⁹ Als Wolbers inderdaad inzage had in het manuscript van Vlier, dan werkt haar stem door in zijn boek en heeft zij mogelijk meer invloed gehad op de geschiedschrijving van Suriname dan gedacht. Om de mogelijkheid van deze suggestie te achterhalen begin ik het inhoudelijk onderzoek met een vergelijking van deze passages over de oprichting van de Maatschappij van Weldadigheid. Aan de hand van beschikbare literatuur over Suriname aan het begin van de negentiende eeuw, probeer ik te achterhalen of Wolbers zijn informatie daadwerkelijk via Vlier verkregen moet hebben of dat hij ook via andere bronnen ingelicht kan zijn over de oprichting.

Nadat er meer duidelijkheid is over de vraag of Wolbers het manuscript van Vlier inzage, begin ik aan de inhoudelijke vergelijking. Met deze vergelijking wil ik achterhalen hoe de maatschappelijke achtergrond en de persoonlijke opvattingen van Vlier en Wolbers doorwerkten in hun boeken. Opkomende digitale mogelijkheden binnen de geesteswetenschappen bieden uitkomst voor het maken van een dergelijke vergelijking. Iemand die veel weet over digitale mogelijkheden binnen de geesteswetenschappen is Neerlandicus Karina van Dalen-Oskam. Zij is hoogleraar Computationale Literatuurwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam en nauw betrokken bij de European Association for Digital Humanities (EADH). Ik vroeg Van Dalen-Oskam welke digitale programma's zij geschikt achtte voor een vergelijking tussen twee boeken. In een videogesprek raadde zij mij het programma AntConc aan en nam zij uitgebreid de tijd om mij over dit programma te vertellen. AntConc is een concordantieprogramma dat in een oogopslag laat zien welke woorden vaak in een tekst voorkomen, waar die woorden zich in de tekst bevinden en in welke woordencombinatie die woorden terugkomen. Ook kan het teksten met elkaar vergelijken door aan te tonen welke woorden opvallend vaak voorkomen in de ene tekst en niet in de andere tekst of andersom.

De eerste stap binnen dit deel van het onderzoek was om beide boeken in hun geheel door het programma te halen om zo een eerste vergelijking op woordniveau te verkrijgen. De eerste resultaten toonden weinig opvallendheden of aanknopingspunten voor verdere verdieping. Hierop besloot ik om op basis van eigen bevindingen en secundaire literatuur de belangrijkste overeenkomsten en verschillen op te stellen, waarna ik het programma opnieuw gebruikte om specifiek te zoeken op woorden die deze overeenkomsten en verschillen kenmerkten. Deze woorden onderscheidden zich door hun sterke betekenis, denk aan woorden als 'moedig', 'dapper' of 'ons'. De resultaten hiervan toonden mij meer concrete verschillen en overeenkomsten tussen de

---

⁹ Steven Hagers, 'Vlier, Maria Louisa Elisabeth'; Ellen Neslo, 'The formation of a free non-white elite in Paramaribo', *Caribbean Studies* 43:2 (2015) 177-210, 197.

boeken. Daarnaast gaven ze ook inzicht in de maatschappelijke groepen waarmee Vlier en Wolbers zich niet of minder identificeerden en die zij daardoor mogelijk niet representeerden in hun werk. Volgens historicus Gayatri Chakravorty Spivak is dit inzicht belangrijk omdat het bewustzijn creëert van het feit dat niet iedereen gehoord wordt in geschiedschrijving. Een gegeven dat nog eens extra op scherp staat in het geval van koloniale geschiedenis. Spivak stelt dat het representeren van niet-gehoorde groepen zeer moeilijk is voor historici omdat een geschiedschrijver van deze groepen verwijderd raakt zodra hij of zij de weg heeft gevonden naar de intellectuele, geïstitutionaliseerde wereld.¹⁰ Dit geldt mogelijk ook voor Vlier en Wolbers.

Het tweede deel van dit scriptieonderzoek gaat in op de ontvangst van de boeken. Deze ontvangst geeft antwoord op de vraag of burgers van Nederland en Suriname net als Vlier en Wolbers de urgentie voelden van een boek over de geschiedenis van Suriname. Voor dit tweede deel van het onderzoek zocht ik via Delpher, de database van Nederlandse kranten en tijdschriften, naar recensies die over de boeken verschenen in Nederland en Suriname. Recensies tonen meer dan alleen de mening van de recensent. Uit recensies blijkt ook in welke tijdschriften de boeken aandacht kregen en in welke niet. Het zegt dus iets over de maatschappelijke groepen waarbinnen de boeken gelezen werden. Toch blijft bij het bestuderen van recensies de opvatting van een breder deel van de bevolking onbekend. Daarom is ook via andere bronnen de ontvangst van de boeken onderzocht, zoals de prijs van de boeken, de afname van de boeken op scholen in Suriname, het lidmaatschap van Wolbers bij het Historisch Genootschap na het verschijnen van zijn boek én de nominatie van beide boeken voor de eerder genoemde prijs uitgereikt tijdens de Wereldtentoonstelling van 1883.

Tot slot, een historicus moet zich bewust zijn van woordgebruik en van de invloed daarvan. Immers, 'de belangrijkste werktuigen van de historicus zijn taal en terminologie', schrijft Van Stipriaan.¹¹ Zeker rond koloniale geschiedenis worden er constant afwegingen gemaakt wat betreft woordkeuze. In dit onderzoek spreek ik over een niet-witte elite. Dit is naar aanleiding van Ellen Neslo, die de term 'niet-blank' als algemene noemer gebruikt voor mensen van gehele of gedeeltelijke Afrikaanse origine.¹² De ontwikkelingen binnen het wetenschappelijk en maatschappelijk debat gaan snel en ook de term 'blank' staat ter discussie, daarom heb ik gekozen voor het meer neutrale niet-wit. Verder spreek ik over tot slaaf gemaakte mensen of mensen in slavernij, wat inmiddels gangbaar begint te worden. Dat geldt ook voor de 'oorspronkelijke

---

¹⁰ Gayatri Chakravorty Spivak, 'Can the Subaltern Speak?' [herziende uitgave], in: Morris Rosalind ed., *Can the Subaltern Speak? Reflections on the History of an Idea* (New York: Columbia University Press 2010) 21-78, 65.

¹¹ Alex van Stipriaan, 'Overvloed en stiltes in de geschiedenis van slavernij en marronage in Suriname', in: M.S. Hassankhan, J.L. Egger en E.R. Jagdew, *Verkenningen in de historiografie van Suriname: Van koloniale geschiedenis tot geschiedenis van het volk*, Deel 2 (Suriname: Anton de Kom Universiteit 2013) 6.

¹² Ellen Neslo, *Een ongekennde elite: De opkomst van een gekleurde elite in koloniaaal Suriname 1800-1863* (De Bilt: Haes Producties 2016) 28-29.

bevolking' in plaats van de 'inheemse bevolking'. Volgens Alex van Stipriaan, hoogleraar Caraïbische geschiedenis, is er ook een verschil tussen de termen 'afschaffing' en 'emancipatie'. Afschaffing is een meer eurocentrische benadering en emancipatie, wat letterlijk gelijkstelling voor de wet betekent, is een meer suricentrische benadering.¹³ In dit onderzoek worden beide termen gebruikt. Aangezien Wolbers streed voor afschaffing van de slavernij, spreek ik in zijn hoofdstuk over afschaffing. Voor Vlier lag de nadruk mogelijk meer op emancipatie van een onderdrukte bevolkingsgroep en het begin van een nieuwe toekomst voor Suriname, vandaar dat ik in haar hoofdstuk vaker spreek over emancipatie. In het geval van citaten uit secundaire of primaire bronnen, waaronder de boeken van Vlier en Wolbers, hanteer ik tot slot de woorden zoals deze in de oorspronkelijke tekst staan.

---

¹³ Stipriaan, 'Overvloed en stiltes in de geschiedenis', 12; 'Emancipatie - (gelijkstelling voor de wet)', *Etymologiebank.nl* [database van het Instituut voor de Nederlandse Taal]. Geraadpleegd op 23-11-2020 via: <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/emancipatie>.

1. Julien Wolbers: Van schildersjongen tot geschiedschrijver

Julien Wolbers droeg met zijn boek *Een geschiedenis van Suriname* bij aan de grondlegging van de Surinaamse geschiedenis. Mede door zijn boek werd hij deel van een intellectuele gemeenschap. Toch was Wolbers, geboren in een schildersfamilie, een buitenstaander binnen deze gemeenschap. Dat uitgerekend hij een geschiedenis van Suriname zou schrijven was niet vanzelfsprekend. Om Wolbers' betrokkenheid bij Suriname en zijn geschiedenis te begrijpen én om de inhoud van zijn boek te kunnen plaatsen, is het belangrijk om te achterhalen hoe Wolbers gevormd is van schildersjongen tot geschiedschrijver. Wolbers werd geboren in een gezin van zes kinderen in 1819 in Heemstede. Zijn moeder overleed enkele weken na zijn geboorte. Zijn vader had een glazenmakerij en een goed lopend schildersbedrijf die Wolbers op 24-jarige leeftijd met zijn broer overnam.¹⁴ Heemstede was in de tijd van Wolbers een middelpunt binnen het Réveil: een opwekkingsbeweging begonnen in Genève, die rond 1826 actief werd in Nederland. Deze beweging met een aristocratisch karakter was een reactie op het rationele denken van de Verlichting en legde meer nadruk op geloofsbeleving en maatschappelijk werk vanuit christelijke overtuiging.¹⁵ Vooraanstaande leden van het Réveil brachten de zomers door in hun zomerhuis in Heemstede en zo kwam Wolbers als eenvoudige schildersjongen in aanraking met de elitefiguren van deze beweging.¹⁶ In 1840, toen Wolbers 21 jaar was, werd Nicolaas Beets als predikant aangesteld in de Nederlandse Hervormde Kerk in Heemstede. Beets was binnen de Réveilbeweging een centraal figuur.¹⁷ In de periode rond zijn aanstelling als predikant kwam er binnen het Réveil meer aandacht voor de gruwelijkheden van de slavernij en ontstond, mede door Britse invloeden, de behoefte om op basis van religieuze overtuiging een antislavernijvereniging op te zetten. Het christelijke karakter van een dergelijke vereniging stond samenwerking met liberale initiatieven op dit vlak in de weg en belemmerde de start van een sterke landelijke beweging.¹⁸

Koloniale misstanden leenden zich volgens historicus Maartje Janse goed voor mobilisatie

---

¹⁴ J. van der Molen, 'Wolbers, Julien', *Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidersbeweging in Nederland* (1990, laatst gewijzigd 2014). Verkregen via: <https://socialhistory.org/bwsa/biografie/wolbers>; R. Reinsma, 'Julien Wolbers (1819-1889): De man in de schaduw', *Anti-Revolutionaire Staatkunde* 33:1 (1963) 7-29, 7-8.

¹⁵ Maartje Janse, 'Vereeniging en verlangen om verenigd te worden', in: Fred van Lieburg, *Opwekking van de natie: het protestantse Réveil in Nederland* (Hilversum: Verloren 2012) 169-184, 172-175; Herman Paul, 'Slotbeschouwing: het internationale evangelicalisme in de vroege negentiende eeuw', in: *Ibidem*, 281-586, 281-282.

¹⁶ Maartje Janse, 'Representing Distant Victims: The Emergence of an Ethical Movement in Dutch Colonial Politics, 1840-1880', *BMGN - Low Countries Historical Review* 128:1 (2013) 53-80, 71; Reinsma, 'Julien Wolbers', 9.

¹⁷ *Ibidem*; Dick Kuiper, 'Kerngroepvorming, met name binnen het Amsterdamse Réveil', in: Fred van Lieburg, *Opwekking van de natie: het protestantse Réveil in Nederland* (Hilversum: Verloren 2012) 11-62, 51.

¹⁸ Maartje Janse, *De afschaffers: Publieke opinie, organisatie en politiek in Nederland 1840-1880* (Amsterdam: Wereldbibliotheek 2007) 59-60, 62.

van het volk. Juist omdat de misstanden zich afspeelden op een voor Nederlanders exotisch continent aan de andere kant van de oceaan, vormde de 'hulpeloze' medemens die gebukt ging onder slavernij of onder het cultuurstelsel in Nederlands-Indië geen bedreiging. Waar bijvoorbeeld de alcoholproblematiek direct tot zichtbare criminaliteit leidde, kenmerkte de niet-zichtbare overzeese problematiek zich door een simpel goed en kwaad.¹⁹ De afschaffing van slavernij leende zich daarnaast goed voor christelijke beweegredenen. Pas met de afschaffing van de slavernij kon effectief zendingswerk in de kolonie beginnen en kon de 'onbeschaafde medemens' verheven worden tot de christelijke beschaving.²⁰ Vanuit deze visie voelde predikant Nicolaas Beets zich betrokken bij de misstanden in de koloniën en activeerde hij zijn geloofsgemeente om zich via een zendingscomité in te zetten voor overzees zendingswerk. Wolbers werd binnen dit zendingscomité een centraal figuur.²¹ Met de strijd voor een christelijke antislavernijbeweging ervoeren de leden van het Réveil de kracht van landelijke bijeenkomsten van gelijkgestemden. Zij besloten dit voort te zetten in halfjaarlijkse bijeenkomsten van de 'Christelijke Vrienden'.²² Beets introduceerde Wolbers op deze bijeenkomsten en zo kwam Wolbers in zijn twintiger jaren in aanraking met onder meer theologen, letterkundigen en politici die uitgesproken ideeën hadden over uiteenlopende zaken van zijn tijd.²³

Op 11 augustus 1843 trouwde Wolbers op 24-jarige leeftijd met Albertina Stoffels. Hij had haar ontmoet in Leeuwarden toen hij bij zijn oudste zus logeerde.²⁴ Nog altijd had Wolbers in die periode zijn schildersbedrijf, daarnaast werd hij in steeds meer verenigingen actief.²⁵ Zo ook in het 'Comité De Christen-Werkman' dat Beets in 1847 oprichtte en dat het zendingswerk van christelijke zendelingen financierde in de Nederlandse koloniën.²⁶ Beets las tijdens vergaderingen van dit comité brieven voor van missionarissen waarin de wantoestanden in de koloniën werden beschreven.²⁷ Met die kennis las Wolbers in 1853 de vertaling van het boek *Uncle Tom's Cabin*, geschreven door Harriet Beecher Stowe. Het boek raakte hem zo dat hij als reactie de brochure *De slavernij in Suriname, of dezelfde gruwelen der slavernij, die in de 'Negerhut' geschetst zijn, bestaan ook in onze West-Indische koloniën!* schreef.²⁸ In de hoop de lezer met een fictief verhaal sterker het leed te laten invoelen van

---

¹⁹ Janse, 'Representing distant victims', 74-75.

²⁰ Ibidem, 56.

²¹ Reinsma, 'Julien Wolbers', 9.

²² Janse, 'Vereeniging en verlangen', 178.

²³ Reinsma, 'Julien Wolbers', 9-10.

²⁴ 'Familiebericht', *Leeuwarder courant*, 15 augustus 1843. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010583114:mpeg21:p003>; Reinsma, 'Julien Wolbers', 11.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Janse, 'Representing Distant Victims', 71; H. Boele, 'Met Aquilla en Priscilla aan de slag: Nederlands-Indië was volgens Ottho Heldring het beste af met een christen-werkman', *Reformatorisch Dagblad*, 30 september 2002.

²⁷ Janse, 'Representing Distant Victims', 71.

²⁸ Reinsma, 'Julien Wolbers', 15.

mensen in slavernij, vormde Wolbers deze brochure een jaar later om tot een verhaal met de titel *De surinaamsche negerlaaf, verhaal van een bezoek op eenige plantages in Suriname* (1854).²⁹ Verhalen die morele verontwaardiging en identificatie bij de lezer oproepen en de lezer aansprak op een verantwoordelijkheidsgevoel door ingrijpen als mogelijkheid te schetsen, werden door meerdere hervormingsbewegingen ingezet halverwege de negentiende eeuw.³⁰

Wolbers ontpopte zich begin jaren vijftig tot een actief abolitionist. Hij maakte onder andere de afdeling van de Nederlandse Maatschappij ter Bevordering van de Afschaffing van de Slavernij (NMBAS) in Heemstede tot een van de grootste in Nederland. Desalniettemin stelde het Wolbers teleur dat de NMBAS landelijk een relatief kleine vereniging bleef, met 670 leden op haar hoogtepunt. Hij zocht contact met leden van de British and Foreign Anti-Slavery Society (BFASS), een vereniging die na de Britse afschaffing van de slavernij ook de afschaffing in andere westerse landen en koloniën wilde bewerkstelligen.³¹ In zijn contact met de BFASS was Wolbers een uitzondering. Door de meest vooraanstaande leden van de NMBAS werd ondersteuning door deze vereniging als buitenlandse inmenging gezien wat de landelijke zaak kon schaden.³² Wolbers bleef echter corresponderen met onder meer missionarissen uit Jamaica en Brits-Guyana om te onderzoeken wat de effecten van de afschaffing van de slavernij waren in Britse koloniën. Het lukte hem kennelijk om ondanks zijn lage opleidingsniveau de taalbarrière te overbruggen. In een van zijn brieven aan de BFASS schreef Wolbers *'though I can good read the English but not good express me in that language'*.³³ Naast zijn correspondentie met de BFASS, stond Wolbers ook alleen in zijn steun aan het Nederlandsch Jongelings-Genootschap ter afschaffing der slavernij *'Servitus Generis Humani Flagitium'*. De secretaris van het NMBAS, J.W. Gefken, zag weliswaar de beste bedoelingen van deze jongeren, maar vond dat zij voor hun uitspraken over politieke vraagstukken te weinig kennis bezaten. Het toont het exclusieve karakter van de NMBAS; burgers die buiten het politieke systeem vielen door hun leeftijd, geslacht of gebrek aan stemrecht, werden door de vereniging niet gemobiliseerd.³⁴ Dat Wolbers wél met de jongerenvereniging samenwerkte en dat hij wél aansluiting zocht bij internationale verenigingen bewijst Wolbers' vasthoudendheid en zijn positie buiten de exclusieve elitaire kern van de beweging.

In 1856 besloot Wolbers, toen 37 jaar, zijn schildersbedrijf stop te zetten en zich volledig te wijden aan het studeren en schrijven.³⁵ Samen met zijn vrouw Albertina verhuisde hij naar Utrecht.

---

²⁹ Janse, 'Representing Distant Victims', 72-73.

³⁰ Ibidem, 59-61; Idem, *De afschaffers*, 100-101.

³¹ Idem, 'Holland as a little England?': British anti-slavery missionaries and continental abolitionist movements in the mid nineteenth century', *Past and Present* 229:1 (2015) 123-160, 127, 144-145.

³² Ibidem, 145.

³³ Idem, 'Representing Distant Victims', 71.

³⁴ Idem, 'Holland as a little England?', 145.

³⁵ Reinsma, 'Julien Wolbers', 11.

Mogelijk ging hij Beets achterna die twee jaar eerder naar Utrecht was vertrokken.³⁶ Waarschijnlijk besloten Wolbers en Albertina in die periode om de jongen Henry Adams gedurende een aantal jaren te ondersteunen. Henry was een zwarte jongeman en kwam vermoedelijk uit Demerara, deel van het huidige Guyana. In Nederland volgde hij een opleiding tot missionaris in de school voor zendelingen en evangelisten, opgezet door predikant Hermanus Willem Witteveen in Ermelo.³⁷ Volgens R. Reinsma, die een korte biografie over Wolbers schreef, nam het stel, dat verder kinderloos bleef, Henry zelfs in huis. Hier is echter geen bewijs voor te vinden in het bevolkingsregister van de gemeente Utrecht. Het is daarom aannemelijker dat Henry rond Ermelo verbleef waar zijn opleiding gevestigd was en dat Wolbers en zijn vrouw hem financieel ondersteunden. In het bevolkingsregister van Ermelo is Henry echter ook niet te vinden. Over de steun die het echtpaar verleende schreef Wolbers in een brief aan Groen van Prinsterer, een vooraanstaand figuur binnen het Réveil én voorzitter van NMBAS: 'Ik deed het met blijmoedigheid, daar ik hem beschouwde als mij van den Heere toegezonden'.³⁸

In 1856, het jaar van Wolbers' verhuizing, besloot de regering opgestelde slavenreglementen aan te scherpen en strenger te handhaven in de koloniën. De macht van de slavenhouders werd daarmee ingeperkt en de leefomstandigheden van tot slaaf gemaakte mensen verbeterden. Bovendien had de Nederlandse regering eerder in 1853 aangekondigd toe te werken naar de afschaffing van de slavernij. Met de benoeming van Jan Willem Gefken tot procureur-generaal van Suriname in 1856, raakte men er nog sterker van overtuigd dat de afschaffing van de slavernij daadwerkelijk in zicht was. Gefken stond namelijk bekend om 'zijn grote verdiensten als slavenvriend'.³⁹ De strijd leek daarmee gestreden en de toewijding van veel abolitionisten verslaptte. Wolbers had kritiek op dit gebrek aan belangstelling voor de zaak na 1856.⁴⁰ Zelf zette hij het werk onverminderd voort.⁴¹ In 1857 deed hij in de brochure *Neerlands schuld en Neerlands roeping jegens de slaven in Suriname en verdere Nederlandsche Westindische bezittingen* een concreet voorstel voor artikelen in de wet voor afschaffing van de slavernij, waaronder dat de tot slaaf gemaakte bevolking dezelfde compensatie moest krijgen als slavenhouders. Dit geldbedrag kon dan onder andere aan de bouw van kerken, scholen, weeshuizen en ziekenhuizen worden besteed om de 'neger- en kleurlingbevolking' te onderwijzen of te verzorgen.⁴² Het toont zijn wens dat de zwarte bevolking na

---

³⁶ Ibidem, 12.

³⁷ Janse, 'Representing Distant Victims', 72.

³⁸ Reinsma, 'Julien Wolbers', 11.

³⁹ J.P. Siwipersad, *De Nederlandse regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij (1833-1863)* (Groningen/Castricum 1979) 218-219, 223-225, 239-242; Janse, *De Afschaffers*, 120-121.

⁴⁰ Ibidem, 122.

⁴¹ Ibidem, 120-122; Reinsma, 'Julien Wolbers', 16.

⁴² Ibidem; Julien Wolbers, *Neerlands schuld en Neerlands roeping jegens de slaven in Suriname en verdere Nederlandsche Westindische bezittingen* (Amsterdam: De Hoogh 1857) 3-23, 14-15. Verkregen via Universiteit Leiden (KITLV): <http://hdl.handle.net/1887.1/item:392268>.

de afschaffing van de slavernij tot 'de beschaving' zou toetreden. Westers onderwijs en vooral het christelijk geloof vond hij hiervoor essentieel.⁴³ In 1858 diende Wolbers samen met andere abolitionisten een petitie in bij de Nederlandse regering, waarin hij het wetsvoorstel voor de afschaffing van de slavernij ondersteunde.⁴⁴

1.1. Een geschiedenis van Suriname

Eenmaal gestopt met zijn schildersbedrijf in 1856 richtte Wolbers zich op een groter project: het schrijven van een geschiedenis van Suriname. Hij wilde een geschiedenis schrijven '[die] ons als het ware in Suriname's maatschappij verplaatst'.⁴⁵ Alleen door een dergelijke geschiedenis kon de belangstelling van het Nederlandse volk in de kolonie vermeederen, dacht hij.⁴⁶ Wolbers stond niet alleen in zijn overtuiging dat belangstelling in de kolonie Suriname belangrijk was. Sinds 1848 waren de Nederlandse koloniën steeds meer een politieke en publieke zaak geworden. Met de grondwetsherziening van dat jaar werd het recht van de koning om koloniale kwesties bij koninklijk besluit te regelen ingeperkt. De Staten-Generaal verkregen het recht om, in overeenstemming met de koning, voor bepaalde koloniale zaken een officiële wetgeving op te stellen. Bovendien werd het financieel beheer van de koloniën bij wet geregeld, net als de hoofdlijnen van het koloniaal bestuur. De koning werd tot slot verplicht om jaarlijks een 'koloniaal verslag' op te stellen en naar buiten te brengen. Het koloniale beleid kwam zo steeds meer in politieke en publieke invloedssferen terecht.⁴⁷ Door deze toenemende invloed op het koloniaal beleid versterkte de opvatting dat het volk zich moest verdiepen in de koloniën: alleen door kennis en betrokkenheid kon het koloniaal beleid verbeteren.⁴⁸ Zoals de vooraanstaande koloniaal specialist P.J. Veth het verwoordde: 'Diep indringen in de kennis van land en volk, die men besturen moet, ziedaar de eerste en laatste eisch aan allen, die goede regeerders willen zijn'.⁴⁹ De Amsterdamse hoogleraar in plantenkunde, Friedrich Anton Wilhelm Miquel, voegde hieraan toe dat ook kennis van de natuurlijke omstandigheden in de koloniën van belang was. Alleen met onafhankelijke informatie kon men een goed oordeel vormen

---

⁴³ Janse, *De Afschaffers*, 52.

⁴⁴ Van der Molen, 'Wolbers, Julien', 2.

⁴⁵ Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 1.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Maarten Kuitenbrouwer, *Tussen Oriëntalisme en Wetenschap*, 19; Art. 59 en Art. 60 in de grondwetsherziening van 1848, geciteerd in: Hendrik Blink, 'Het Indisch Genootschap, 1854-1904; Het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, 1851-1904: een blik op de ontwikkeling der kennis van en der belangstelling in de Nederlandsche koloniën', in: Idem, *Vragen van den Dag* 19:05 (Amsterdam 1904) 352-373, 357-358.

⁴⁸ Remieg Aerts, *De letterheren. Liberale cultuur in de negentiende eeuw: het tijdschrift De Gids* (Amsterdam: Meulenhoff 1997) 224; Ellen Roy, 'The development of anthropology and colonial policy in the Netherlands: 1800-1960', *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 12:4 (1976) 303-324, 308.

⁴⁹ Aerts, *De letterheren*, 224-225.

over het koloniale beleid.⁵⁰ Ook de abolitionistische bewegingen zagen het belang van kennis. Zo publiceerde het tijdschrift *Bijdragen tot de kennis der Nederlandsche en vreemde koloniën: bijzonder betrekkelijk de vrijlating der slaven* niet alleen aan slavernij gerelateerde artikelen, maar ook artikelen over de flora en fauna in de koloniën.⁵¹

Weliswaar uitten intellectuelen kritiek op het bestuur van de koloniën, het principe van koloniale overheersing stond niet ter discussie. Het was de taak van Nederland om vrede, beschaving en het christendom te brengen. Bovendien kon Nederland het wetenschappelijk onderzoek naar en in de koloniën stimuleren, evenals de economie.⁵² Er werd verschillend gesproken over de bevolking van Oost-Indië en die van West-Indië. Tussen Europeanen en de bevolking van Oost-Indië zou een verschil in beschavingsniveau vooral te wijten zijn aan de afwezigheid van het christendom in de Oosterse koloniën. Verschillen tussen Europeanen en Afrikanen, waaronder ook tot slaaf gemaakten in de West-Indische koloniën, weet men eerder aan biologische verschillen.⁵³ In het intellectuele debat stond voor vrijwel iedereen vast dat de westerse beschaving superieur was aan andere beschavingen. Ook Van Hoëvell, die als belangrijkste Nederlandse abolitionist werd gezien, stelde dat 'de Europeaan in aanleg en vermogens boven het negerras is bevoorregt'.⁵⁴ Tegelijkertijd stelde hij dat 'de gebreken der negers, waarover men zich het meest beklaat, eigenlijk het werk [is] van hunne blanke verdrukkers'.⁵⁵

Wolbers was niet de enige die specifiek het belang van historische kennis inzag. 'De plaats van de geschiedenis in het denken van deze periode en deze kring is nauwelijks te overschatten', schrijft historicus Remieg Aerts over de opkomende verenigingen en genootschappen in Nederland in de eerste helft van de negentiende eeuw.⁵⁶ Geschiedschrijving was in die tijd nog niet voorbehouden aan academisch opgeleide historici: 'In deze periode konden erudiete letterkundigen, advocaten, predikanten en officieren met goed fatsoen werkzaam zijn op dit veld, dat nog weinig begrensd was'.⁵⁷ Burgers en genootschappen werkten dan ook hard om elke noemenswaardige gebeurtenis of persoon uit het verleden in kaart te brengen. Deze betrokkenheid bij geschiedschrijving blijkt ook uit

---

⁵⁰ Ibidem, 224, 227.

⁵¹ De vereeniging tot uitgaaf van het tijdschrift *Bijdragen tot de kennis der Nederlandsche en vreemde koloniën, bijzonder betrekkelijk de vrijlating der slaven*, *Bijdragen tot de kennis der Nederlandsche en vreemde koloniën: bijzonder betrekkelijk de vrijlating der slaven* (Utrecht: C. van der Post 1846) 213-223.

⁵² Aerts, *De letterheren*, 232.

⁵³ Ibidem, 234.

⁵⁴ Ibidem, 235.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem, 102.

⁵⁷ Ibidem, 254; Jo Tollebeek, 'Een wetenschap van kleine gebaren: Historiografische praktijken in de laten negentiende eeuw', in: Red. Herman Paul en Henk te Velde, *Het Vaderlandse Verleden: Robert Fruin en de Nederlandse Geschiedenis* (Amsterdam: Bakker 2010) 17-37, 19.

de grote hoeveelheid historische boeken die in die tijd werd uitgegeven.⁵⁸ Evengoed was het voor Wolbers als autodidact allesbehalve vanzelfsprekend dat hij de geschiedschrijving van Suriname op zich nam. Naar eigen zeggen beseftte Wolbers 'de moeilijkheden [die] aan het schrijven van een dergelijk werk [waren] verbonden, en - rekende dien arbeid te zwaar voor [zijne] krachten'.⁵⁹ Toch begon hij 'onder opzien naar boven en afsmeeken van hooger hulp' met schrijven.⁶⁰ Wolbers bracht als eerste bestaande kennis van Suriname samen in één geschiedenis van Suriname, aangevuld met eigen onderzoek. Zijn onderzoek deed Wolbers zeer grondig. Voor zijn boek raadpleegde hij onder meer het Nederlands rijksarchief in Den Haag. Daarnaast reisde hij af naar Londen om in het Britse rijksarchief de periode van de Engelse overheersing in Suriname te onderzoeken.⁶¹

Bronnenonderzoek vond Wolbers noodzakelijk om de 'waarheid te vermelden':

Steeds heb ik waarheid willen vermelden. En daarom, [...] ben ik omtrent eene zaak gerust: - men zal mij nimmer met grond kunnen beschuldigen onwaarheid te hebben geschreven of de feiten verdraaid of in een valsch licht te hebben gesteld. Zoo hier of daar iets twijfelachtigs zich opdeed, heb ik mij telkens een naauwgezet onderzoek getroost, ten einde zekerheid te erlangen, en, waar dit onmogelijk was, heb ik zulks vermeld. Mogt ik evenwel nog soms hebben gedwaald, dan is dit ter goeder trouw geweest.⁶²

Zijn uitgebreide onderzoek deed Wolbers wellicht om zijn gebrek aan academische scholing te compenseren, maar het paste ook bij de toenemende verwetenschappelijking van geschiedschrijving in zijn tijd. Geschiedschrijving werd steeds meer gezien als een wetenschap die net als andere (natuur)wetenschappen gebaseerd moest zijn op feiten, in dit geval op bronmateriaal.⁶³ Robert Fruin, die in 1860 als eerste de leerstoel Vaderlandse Geschiedenis bekleedde, had de overtuiging dat geschiedschrijving een ongebonden wetenschap moest zijn die losstond van kerk en staat. Geschiedschrijvers moesten zich volgens Fruin niet laten leiden door partijbelangen, maar moesten het nationale eenheidsgevoel bevorderen door te laten zien wat Nederlanders in het verleden verbond. Daarbij werd vooral teruggekeken naar de 'Gouden Eeuw'.⁶⁴ Om boven partijbelangen te staan moesten geschiedschrijvers hun onderzoek baseren op een 'volledige, uitputtende studie van

---

⁵⁸ Remieg Aerts, 'De lege kathedraal: Over geschiedwetenschap, vaderlandse geschiedenis en het publiek', in: *Ibidem* 195-220, 203.

⁵⁹ Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, I.

⁶⁰ *Ibidem*, 4.

⁶¹ *Ibidem*, II-III.

⁶² *Ibidem*, IV.

⁶³ Aerts, *De letterheren*, 258.

⁶⁴ Jo Tollebeek, *De toga van Fruin: Denken over geschiedenis in Nederland sinds 1860* (Amsterdam: Wereldbibliotheek 1990) 25, 34, 41; Aerts, *De letterheren*, 106.

alle oorkonden [...] tot in de kleinste bijzonderheden' vond Fruin.⁶⁵ Een goede geschiedschrijver bestudeerde bovendien 'een veld van niet al te grooten omvang' en deed het onderzoek op zo'n manier dat het door iemand anders herhaald kon worden 'als de methode van het natuuronderzoek, al verschilt zij ook van deze hemelsbreed'.⁶⁶ Volgens historicus Herman Paul stond Fruin niet alleen met zijn focus op 'toegewijde bronnenkritiek'. Hij was onderdeel van een bredere negentiende-eeuwse stroming in Nederland en daarbuiten.⁶⁷ Ook buiten de academische wereld groeide de opvatting dat nauwkeurig brononderzoek noodzakelijk was om tot juiste historische inzichten te komen.⁶⁸ Wolbers is daar met zijn onderzoek een voorbeeld van. Het toenemend wetenschappelijk karakter nam overigens niet weg dat geschiedenis werd ingezet voor ideologische overtuigingen. Politieke voorkeur bleek bijvoorbeeld al uit de kant die een geschiedschrijver koos bij het historische conflict tussen Prins Maurits en Johan van Oldenbarnevelt.⁶⁹

Niet alleen de geschiedschrijving, ook het onderzoek naar niet-westerse gebieden verwetenschappelijkte. Indië-kenner P.J. Veth begon in 1864 als hoogleraar in Land- en Volkenkunde van Nederlands-Indië aan de Rijksinstelling van Onderwijs in de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië in Leiden. Veth pleitte ervoor de land- en volkenkunde te beschouwen als een wetenschap bestaande uit vele facetten, waaronder taal, geschiedenis, recht, flora en fauna.⁷⁰ Hij zag bronnenonderzoek als basis van moderne wetenschappelijke kennis. Met zijn werk *Borneo's Westerd-Afdeeling*, dat voetnoten en een literatuurlijst bevatte, maakte hij zo een begin aan meer wetenschappelijke teksten over Nederlandsch-Indië.⁷¹ Ook wetenschappelijke tijdschriften en organisaties gericht op de koloniën werden opgericht. Voorbeelden hiervan zijn het *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië* (1849), *De Indiër* (1850), het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) (1851) en het Indisch Genootschap (1854). Het KITLV is in dit rijtje de bekendste. De voornaamste motivatie tot oprichting van dit instituut was de bestuurders te voorzien van wetenschappelijke informatie zodat werd bijgedragen aan een 'regtvaardige, verlichte en welwillende Regering'.⁷² Kennis werd gezien als een voorwaarde voor een rechtvaardig koloniaal beleid. Dat de focus van het KITLV vooral op Oost-Indië lag blijkt uit het feit dat in de eerste twintig jaargangen van de *Bijdragen* die door het instituut werden uitgegeven, maar twee artikelen over

---

⁶⁵ Herman Paul, *De deugden van een Wetenschapper: Karakter en toewijding in de geesteswetenschappen, 1850-1940* (Amsterdam: AUP 2018) 9.

⁶⁶ Ibidem, 19, 21.

⁶⁷ Ibidem, 32.

⁶⁸ Aerts, 'De lege Kathedraal', 204.

⁶⁹ Aerts, *De letterheren*, 258-259; Tollebeek, *De toga van Fruin*, 21.

⁷⁰ Paul van der Velde, *P.J. Veth (1814-1895) and the Dutch East Indies: A lifelong Passion* (Leiden: KITLV Press 2006) 192.

⁷¹ Ibidem, 446-447.

⁷² Kuitenbrouwer, *Tussen Oriëntalisme en Wetenschap*, 31.

Suriname en twee over de Antillen verschenen.⁷³ Ook in het liberale tijdschrift *De Gids* werd vooral over Oost-Indië geschreven.⁷⁴ Meer specifiek abolitionistische tijdschriften focusten wel op West-Indië. In dat opzicht wekt het geen verbazing dat juist een abolitionist als eerste een boek over de geschiedenis van Suriname schreef.

Hoeveel jaar Wolbers precies werkte aan zijn boek is onduidelijk. Ervan uitgaande dat hij begon na het stopzetten van zijn schildersbedrijf in 1856 zal het om ongeveer vijf jaar gaan. In 1861 verscheen zijn boek *Geschiedenis van Suriname* bij uitgeverij H. de Hoogh in Amsterdam, een van oorsprong theologische boekhandel met sterke banden met het Réveil.⁷⁵ Zoals gezegd baseerde Wolbers zijn boek op bronnenonderzoek, daarnaast verkreeg hij informatie via eerder geschreven boeken over Suriname en via contacten die in Suriname woonden of op een andere manier veel over Suriname wisten.⁷⁶ Wolbers heeft Suriname zelf nooit bezocht. In de negentiende eeuw werd hier niet raar van opgekeken; meer toonaangevende auteurs die schreven over de koloniën waren zelf niet in de koloniën geweest.⁷⁷ Zelfs de eerder genoemde P.J. Veth die zijn hele leven wijdde aan Nederlands-Indië en dé nationale kenner was van dat gebied, heeft die kolonie nooit bezocht. Volgens zijn biograaf Paul van der Velde was dit niet gek, omdat er in het intellectuele landschap van die tijd een hiërarchie bestond waarbij afgevaardigden in de koloniën wetenschappelijke bevindingen in kaart brachten, waarna de academicus in Nederland deze bevindingen samenbracht in een gefundeerd gedachtegoed.⁷⁸ Toch was Veth zich wel bewust van de achterstand die hij had doordat hij de door hem bestudeerde landen niet bezocht. Hij verwees dan naar andere wetenschappers die net als hij niet in de landen van studie waren geweest en volgens Veth toch veel grondigere publicaties schreven dan diegenen die er wel waren geweest, maar die hun leven niet wijdden aan wetenschappelijk onderzoek. Onderzoek leidde volgens Veth tot waarheid, en in dat opzicht deed het er niet toe of een land daadwerkelijk bezocht was of niet.⁷⁹ Marten Douwe Teenstra, die gedurende zes jaar landbouwadviseur was in Suriname, stelde zelfs dat westerlingen die de kolonie wél bezochten niet per definitie beter in staat waren de ontwikkelingen in de kolonie goed te beoordelen:

Men moet, in een vreemd land komende, dadelijk noteren, vooral in eene kolonie, want door den tijd gaat de lust daartoe verloren, en de gewoonte maakt het schoone van de natuur, zoo wel als de

---

⁷³ Ibidem, 47.

⁷⁴ Aerts, *De letterheren*, 234.

⁷⁵ 'H. de Hoogh en comp. te Amsterdam', *Stichting Geschiedenis Kinder- en Jeugdliteratuur* (laatst gewijzigd op 14 januari 2015). Verkregen op 20-11-2020 via: <http://kinderpapier.nl/Centsprenten/UitgeversInd/Hoogh.htm>.

⁷⁶ Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, III.

⁷⁷ Michiel van Kempen, *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur. Deel 3: De geschreven literatuur van 1596 tot 1923* (Paramaribo 2002) 151.

⁷⁸ Van der Velde, *P.J. Veth (1814-1895)*, xv.

⁷⁹ Ibidem, 227.

slechte zeden en gewoonten der menschen, onzichtbaar; terwijl luiheid en onverschilligheid van dag tot dag toenemen en den kolonist voor alle nasporingen en onderzoekingen ongeschikt maken.⁸⁰

Begin 1863 gaf Wolbers zijn boek cadeau aan het Historisch Genootschap in Utrecht dat nationaal opereerde. In april van datzelfde jaar werd hij lid van dit genootschap.⁸¹ Wolbers wist zich dus te ontwikkelen van schildersjongen tot intellectueel binnen een geïnstitutionaliseerde elitegemeenschap van historisch geïnteresseerden.

1.2. 'De man in de schaduw'

Na het schrijven van zijn boek *Geschiedenis van Suriname* én na de afschaffing van de slavernij in 1863, verlegde hij zijn focus naar Java. Opnieuw werd hij gegrepen door de misstanden in de koloniën. Hij werd actief lid van de Maatschappij tot Nut van den Javaan, opgericht in 1866. Deze vereniging zette zich in tegen misstanden in Nederlands-Indië en streed vooral tegen het cultuurstelsel waaronder de Javaanse bevolking werd uitgebuit. De vereniging poogde de verhoudingen tussen de koloniën en het moederland te verbeteren.⁸² Via enkele brochures mengde Wolbers zich in de discussie over het cultuurstelsel. Tegelijkertijd begon hij met het schrijven van een tweede geschiedenisboek, dit keer over Java. Opnieuw wilde hij met zijn boek 'de belangstelling in Java en Java's bevolking vermeerderen of waar die niet bestaat opwekken'.⁸³ En ook dit keer putte hij motivatie uit de achterliggende wens dat een meer ethisch bestuur ertoe zou leiden dat de Javaan 'dat Evangelie' verkondigd kreeg 'waardoor hij zich zoo gelukkig gevoelt'.⁸⁴ In 1868 en 1869 verschenen er twee delen van zijn geschiedenis. Hierop kwam uiteindelijk geen vervolg terwijl Wolbers de geschiedenis van het eiland slechts had beschreven tot 1677. Mogelijk verloor Java zijn prioriteit toen het cultuurstelsel in 1870 door nieuwe wetten en de afschaffing van het staatsmonopolie achterhaald raakte.⁸⁵

Rond 1868 werd Wolbers actief bij de Anti-Revolutionaire Partij. Hij was een van de oprichters van de Antirevolutionaire Kiesvereniging 'Nederland en Oranje'.⁸⁶ Drie jaar later, in 1871, stelde Wolbers zichzelf kandidaat voor de Tweede Kamer in het kiesdistrict Amersfoort. Hij werd niet gekozen. Mogelijk was er in de jonge democratie met een nog grote invloed van aristocraten, geen

---

⁸⁰ M.D. Teenstra, *De neger-slaven in de kolonie Suriname* (Dordrecht: H. Lagerwell 1842) 314.

⁸¹ Historisch Genootschap, *Kronijk van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht 19* 1:3, deel 4 (Utrecht: Kemink en Zoon 1863) 11, 15; 'Binnenland', *Algemeen Handelsblad*, 3 april 1863. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010137713:mpeg21:p001>.

⁸² Maartje Janse, 'De geschiedenis van de Maatschappij tot Nut van den Javaan, 1866-1877: 'Waarheid voor Nederland, regtvaardigheid voor Java'', *Utrechtse Historische Cahiers* 20:3/4 (1999) 3, 37.

⁸³ Van der Molen, 'Wolbers, Julien'; Julien Wolbers, *Geschiedenis van Java: eerste deel* (Utrecht: Kemink en Zoon 1868) 3.

⁸⁴ Ibidem, 2.

⁸⁵ Van der Molen, 'Wolbers, Julien'; Janse, 'De geschiedenis van de Maatschappij', 2.

⁸⁶ Reinsma, 'Julien Wolbers', 22.

oog voor de kwaliteiten van een 'eenvoudige burgerman' als Wolbers.⁸⁷ Wolbers had zich weliswaar flink weten op te werken, maar de tijd bleek nog niet rijp om ook tot de directe politieke sfeer toe te treden. Buiten de politiek werd zijn politieke potentie wel opgemerkt in een artikel van het *Wageningsche Weekblad*:

De Heer Wolbers is niet van adel; stamt evenmin van een patricische familie af, maar is wat we zouden noemen, een eenvoudig burgerman, doch zulk een, die genoegzaam gefortuneerd is, om de waarlijk niet lucratieve betrekking van volksvertegenwoordiger te kunnen aanvaarden, en die door ijverige, degelijke en grondige studie zich toch zulk een ruime mate van kennis en zelfstandig inzicht van zaken heeft verworven, dat zijn optreden in de Kamer haar wezenlijk voordeel kan zijn.⁸⁸

Op sociaal vlak zette Wolbers zich onder andere in voor de komst van het eerste militaire tehuis, nam hij de ledenwerving van de Vaderlandsche Werkmansvereniging 'Orde, Vrijheid en Recht' op zich en werd hij hoofdredacteur van het blad *De Werkmansvriend: Een weekblad voor het volk*.⁸⁹ In 1876 was Wolbers medeoprichter van de christelijke arbeidersvereniging Nederlandsch Werkliedenverbond Patrimonium. Zijn interesse in overzeese gebieden verschoof naar interesse in de arbeidersklasse in eigen land. In 1884 werd Wolbers gekozen tot lid van de Provinciale Staten van Utrecht en trad hij alsnog de politiek in. Wolbers bleef deze functie uitoefenen tot zijn overlijden in 1889. Hij overleed op 70-jarige leeftijd te Utrecht. Volgens Reinsma is Wolbers als persoon na zijn dood, en mogelijk al daarvoor, snel vergeten. Dit komt volgens hem omdat er gedurende Wolbers' leven altijd andere personen waren die hem overstemden. In Heemstede bleef predikant Nicolaas Beets in de herinnering, politicus Wolter Robert van Hoëvell en J.W. Gefken, secretaris van de NMBAS en procureur-generaal in Paramaribo, werden herinnerd in hun strijd tegen de slavernij. Wolbers bleef volgens Reinsma een 'man in de schaduw'.⁹⁰

---

⁸⁷ Ibidem, 23; Hans Daalder, *Van oude en nieuwe regenten. Politiek in Nederland* (Amsterdam: Bert Bakker 1995) 155-157.

⁸⁸ Reinsma, 'Julien Wolbers', 23.

⁸⁹ Van der Molen, 'Wolbers, Julien'.

⁹⁰ Reinsma, 'Julien Wolbers', 28.

2. Maria Vlier: Een ver reikend ideaal van gelijkheid en verbondenheid

Maria Louisa Elisabeth Vlier werd op 19 maart 1828 geboren in Paramaribo, Suriname. Suriname was op dat moment een plantagekolonie, oftewel een slavenmaatschappij: de economische, geografische, sociale en politieke structuur van de maatschappij werd gedomineerd door de plantage, waar mensen in slavernij het werk deden.⁹¹ Ook in het gezin van Maria Vlier was de slavernij niet ver weg. Haar moeder, Anna Heuland, was in slavernij geboren als dochter van de plantage-eigenaar en een tot slaaf gemaakte vrouw. Pas op haar zestiende ontving zij manumissie.⁹² Ook de oma van Vliers vader was in slavernij geboren. Zij werd als tot slaaf gemaakte bediende naar Nederland meegenomen. Acht jaar later keerde ze als vrije vrouw terug naar Suriname.⁹³ Haar dochter trouwde met de witte juridisch deskundige Philip Josua Vlier. Samen kregen zij vier kinderen, waaronder Nicolaas Gerrit Vlier, de vader van Maria Vlier. Hij trouwde met Anna Elisabeth Heuland, die zoals gezegd tot haar zestiende in slavernij had geleefd. Maria Vlier werd als vierde kind geboren, na haar kwamen er in ieder geval nog twee zusjes.⁹⁴

Het gezin van Maria Vlier woonde in de Gravenstraat. Dit was een elite-straat, wat laat zien dat de familie Vlier tot de meest welgestelden van Paramaribo behoorde.⁹⁵ In het centrum van Paramaribo woonden verschillende etnische groepen door elkaar heen. De vrije niet-witte bevolking kon in principe overal wonen, zolang ze maar geld had. Vliers vader, Nicolaas Gerrit Vlier, en haar oom Cornelis Philip Vlier waren invloedrijke mannen in Suriname. Haar oom had in Utrecht Rechtsgeleerdheid gestudeerd en eenmaal terug in Suriname werd hij advocaat en administrateur van katoenplantage Groot Aldenrad.⁹⁶ Haar vader, die door landbouwadviseur Marten Douwes Teenstra werd omschreven als 'een bijna zwarte Mulat', was procureur en werd later commissaris van de politie in Paramaribo.⁹⁷ Ook was Nicolaas Gerrit Vlier eigenaar en administrateur van koffieplantage Morgenster en mede-administrateur van acht andere plantages. Vliers vader bezat dus zelf mensen in slavernij, iets waar hij zich niet gemakkelijk bij voelde: 'Ik zelve heb het ongeluk van, door zamenloop van omstandigheden, eigenaar van eenige slaven te zijn' zei hij volgens

---

⁹¹ Alex van Stipriaan, *Surinaams contrast: Roofbouw en overleven in een Caraïbische plantagekolonie, 1750-1863* (Leiden: KITLV 1993) 2; Ellen Neslo, *Een ongekende elite*, xix.

⁹² Ibidem, 211.

⁹³ Steven Hagers, 'Maria Vlier schreef geschiedenis: Een vergeten vrouw uit 19^e-eeuws Suriname', *Kleio* 59:5 (2018) 46-49, 46; Neslo, 'The formation of a free non-white elite', 194.

⁹⁴ Hagers, 'Maria Vlier schreef geschiedenis', 46.

⁹⁵ Neslo, *Een ongekende elite*, 216-217.

⁹⁶ Administrateurs beheerden de administratie van plantages namens de eigenaren, die sinds de tweede helft van de achttiende eeuw steeds vaker in Nederland woonden (wegens repatriëring, vererving en overname na faillissement). Ibidem, xxi, 45, 189-190, 306; Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 311-313; Stipriaan, *Surinaams contrast*, 41, 294.

⁹⁷ Neslo, *Een ongekende elite*, 160; Teenstra, *De negerlaven in de kolonie Suriname*, 172.

Teenstra.⁹⁸ In zijn uitspraken over het kwaad van slavernij, die hij onder andere deed in een lezing en in zijn concrete voorstel van 1833 om vrije arbeid te stimuleren, sprak N.G. Vlier naar eigen zeggen dus ‘niet uitsluitend tegen het belang van anderen’, maar ook tegen zijn eigen belang.⁹⁹

Volgens jurist en antropoloog Ellen Neslo, die een boek schreef over de niet-witte elite in Paramaribo, waren er verschillende redenen waarom ook de vrije niet-witte bevolking mensen in slavernij hield. Allereerst was het soms noodzakelijk om mensen uiteindelijk vrij te kunnen kopen. Manumissie was zo duur dat dit voor veel mensen niet in een keer te betalen was. Daarom werd de tot slaaf gemaakte eerst overgekocht van de slavenhouder waarna opnieuw geld werd gespaard om het verzoek tot manumissie in te dienen. Over dit verzoek moest nog belasting betaald worden. Het hebben van mensen in slavernij was daarnaast vaak noodzakelijk voor het verkrijgen van financiële onafhankelijkheid en een stevige economische positie.¹⁰⁰ Welke reden N.G. Vlier had voor het houden van tot slaaf gemaakten is onduidelijk. In ieder geval blijkt uit krantenberichten dat hij regelmatig manumissie aanvraagde voor zijn mensen in slavernij.¹⁰¹ Daarnaast vertelde Ida Vlier, een andere dochter van N.G. Vlier, in een interview naar aanleiding van haar honderdste verjaardag in 1939 dat ‘van haar vader door sommigen smalend werd gezegd, dat hij met zijn negers — d. z. de slaven — aan tafel at, waarmee werd bedoeld, dat hij goed voor ze was en ze z.g. „bedierf”’.¹⁰² N.G. Vlier behandelde zijn mensen in slavernij kennelijk relatief goed in vergelijking met andere slavenhouders, die zijn benadering dan ook afkeurden.

Als kind bezocht Maria Vlier de school van Johanna Christina Jonas. Jonas was in slavernij geboren maar werd op jonge leeftijd door haar eigenaar meegenomen naar Nederland, waar ze op een van de beste kostscholen terecht kwam. Eenmaal terug in Suriname begon Jonas als vrije vrouw een meisjesschool voor kinderen van alle bevolkingsgroepen.¹⁰³ In de *Surinaamsche Courant* van 31 augustus 1838 valt te lezen dat Vlier, met de jaarlijkse ‘uitdeeling van Eereprijzen aan de verdienstelijkste Leerlingen der onderscheidene Scholen’ op haar school een vierde prijs kreeg.¹⁰⁴ In 1841, op dertienjarige leeftijd, vertrok Vlier samen met haar vader, een mogelijke tante of nicht en diens echtgenoot naar Nederland. Na een reis van ongeveer 45 dagen zou ze daar gedurende vijf jaar

---

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ Neslo, *Een ongekende elite*, 244.

¹⁰⁰ Ibidem, 245-246; Neslo, ‘The formation of a free non-white elite’, 185.

¹⁰¹ ‘Gouvernements Secretarij’, *Nieuwe Surinaamsche courant en letterkundig dagblad*, 1 augustus 1834. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010670009:mpeg21:p001>; ‘Gouvernements Secretarij’, *Surinaamsche courant*, 16 december 1837. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010940568:mpeg21:p001>.

¹⁰² ‘Een uur met een honderdjarige’, *De Surinamer: nieuws- en advertentieblad*, 5 augustus 1939. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011218247:mpeg21:p001>.

¹⁰³ Ellen Neslo, ‘Sociale stijging in het negentiende-eeuwse Paramaribo: De bijzondere bibliotheek van Johanna Christina Jonas (1799-1849)’, *TVGESCH* 132:4 (2019) 609–635, 618-619.

¹⁰⁴ ‘Paramaribo, den 30 Augustus 1838’, *Surinaamsche courant: letterkundig dagblad*, 31 augustus 1838. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010671447:mpeg21:p001>.

een opleiding tot onderwijzer volgen.¹⁰⁵ Het was gebruikelijk voor ouders met veel geld om hun kinderen naar Nederland te sturen voor een opleiding. In eerste instantie werd dit vooral gedaan door witte ouders, maar na het eerste kwart van de negentiende eeuw deden ook niet-witte ouders dit. Een opleiding in Nederland bracht status in Suriname en een goed carrièreperspectief. Ouders hadden er dan ook veel voor over om hun kinderen zo'n opleiding te geven.¹⁰⁶ Eenmaal terug in Suriname opende Vlier een meisjesschool aan de Watermolenstraat in Paramaribo. In de lagere klassen werden overigens ook jongens aangenomen.¹⁰⁷

Maria Vlier groeide dus op binnen de elite van Paramaribo en binnen een koloniaal systeem waar de Europese cultuur leidend was. Vlier werd ongetwijfeld gevormd door deze cultuur, mede omdat overname hiervan een stijging in status betekende en dus ook een stijging in sociale mobiliteit.¹⁰⁸ Toch stelt Neslo dat binnen deze elite de Europese cultuur mengde met de Afro-Creoolse cultuur. Vrije niet-witten hadden immers nog vaak familieleden of kennissen in de slavernij. Bovendien werden zij opgevoed door ouders die mogelijk zelf de slavernij hadden meegemaakt of nog in Afrika geboren waren.¹⁰⁹ Zij droegen (West-)Afrikaanse culturen en talen met zich mee en gaven dit volgens Neslo ongetwijfeld door aan hun kinderen. Voor Vlier geldt dat haar eigen moeder geboren was in slavernij. Vlier zal dus gevormd zijn door enerzijds de Europese cultuur en anderzijds de Afro-Creoolse cultuur. Naast deze verschillende culturen waarin de vrije niet-witte burger zich bewoog, waren er binnen gezinnen ook vaak grote verschillen. Gezinsleden konden bijvoorbeeld vrijgeboren zijn of gemanumitteerd; ze konden verschillen in geloof (Luthers, Hervormd, Moravisch, Joods of het niet door de overheid erkende Winti) en gezinsleden konden verschillende talen spreken waaronder Sranantongo, Nederlands, Duits of Engels. Deze verscheidenheid binnen gezinnen kon volgens Neslo mogelijk tot spanningen leiden.¹¹⁰

2.1. De rol van de familie Vlier in de intellectuele gemeenschap van Paramaribo

In 1846 keerde Maria Vlier op achttienjarige leeftijd terug in Paramaribo. Ze legde daar het vereiste examen voor onderwijzer af en richtte haar eigen meisjesschool op, waar ze tot 1855 werkte als docent. De Surinaamse geschiedschrijver J.R. Thomson schreef in 1902 dat Vlier bekend stond om 'hare geleerdheid en grondige kennis van vreemde talen, (ook Volapük)'.¹¹¹ Volapük was een in 1880

---

¹⁰⁵ Hagers, 'Maria Vlier schreef geschiedenis', 48; Neslo, *Een ongekende elite*, 229.

¹⁰⁶ Ibidem, 228-230.

¹⁰⁷ Hagers, 'Maria Vlier schreef geschiedenis', 48; 'Van stad en land', *Suriname: koloniaal nieuws- en advertentieblad*, 14 juli 1908. Geraadpleegd via: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010341160:mpeg21:p001>.

¹⁰⁸ Neslo, *Een ongekende elite*, 237.

¹⁰⁹ Ibidem, 235-236.

¹¹⁰ Ibidem, 210, 215.

¹¹¹ J.R. Thomson, *Bijdrage tot de geschiedenis van het onderwijs in Suriname* (Paramaribo 1897) 12.

geconstrueerde taal die als internationale taal de wereldwijde communicatie moest verbeteren.¹¹² Aangezien deze taal aan het eind van de negentiende eeuw werd geconstrueerd, kan Vlier deze taal pas op latere leeftijd geleerd hebben. Toch laat het Vliers interesse en betrokkenheid in de wereld om haar heen zien. Als jongvolwassen vrouw in Paramaribo volgde zij dan ook ongetwijfeld met belangstelling de genootschappen, leesgezelschappen en tijdschriften die halverwege de negentiende eeuw in Suriname opkwamen. Het 'letterlievend genootschap' Oefening kweekt Kennis is een voorbeeld van zo'n genootschap. Deze werd in 1853 opgericht met het doel 'zoo veel mogelijk, met de vooruitgaande beschaving gelijken tred te houden'.¹¹³ Wie weet was Vlier een van de 'eenige Dames' die aanwezig waren bij de eerste vergadering van Oefening kweekt Kennis of las ze het jaarboek dat volgens het genootschap 'ook wel door enkele Dames in handen zal worden genomen'.¹¹⁴ Vrije niet-witte burgers waren in ieder geval welkom bij het genootschap. Door de ledenlijst die is gepubliceerd in het jaarboek van 1856 te vergelijken met het niet-witte elite-bestand opgesteld door Neslo, valt op dat tot de leden ook vrije niet-witte mannen behoorden.¹¹⁵ In het tien man tellende bestuur bevonden zich bovendien M.L. Goede en J.A. Voigt, twee namen die ook in het elite-bestand zijn terug te vinden en dus niet-wit waren. De familie Vlier is onder de leden niet terug te vinden: de broers Vlier waren beiden al overleden toen het genootschap werd opgericht en vrouwen kwamen waarschijnlijk niet in aanmerking voor de ballotage voorafgaand aan een lidmaatschap.¹¹⁶

Suriname was een samenleving gebaseerd op rassenongelijkheid. Belangrijke eliteverenigingen zoals sociëteiten, vrijmetselaarsloges en beroepsverenigingen konden met ballotagesystemen bepaalde groepen mensen, met name niet-witte of Joodse mensen, uitsluiten van lidmaatschap of bestuur.¹¹⁷ Toch blijkt al uit het zojuist genoemde voorbeeld dat het de vrije niet-witte bevolking lukte een plek in te nemen binnen de intellectuele gemeenschap. Ook Vliers eigen familie is hiervan een voorbeeld. De broers Vlier waren beiden betrokken bij de in 1794 opgerichte Surinaamse afdeling van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, de een als penningmeester en de

---

¹¹² Editeuren van Encyclopaedia Britannica, 'Volapük', *Encyclopædia Britannica* (20 juli 1998). Geraadpleegd op 19-11-2020 via: <https://www.britannica.com/topic/Volapuk>.

¹¹³ 'Mengelingen', in: *Jaarboekje van het letterlievend genootschap Oefening kweekt Kennis 1856* (Den Haag: L. J. Verhoeven 1856) 3-4. Verkregen via: https://www.dbnl.org/tekst/_sur003185601_01/_sur003185601_01_0065.php#66.

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ Ellen Neslo stelde aan de hand van haar onderzoek naar de niet-witte elite van Paramaribo een bestand op bestaande uit 162 personen, allen behorende tot de elite van Paramaribo tussen 1800 en 1863. Het bestand draait om de niet-witte elite. Om eventuele relaties in kaart te brengen zijn er ook enkele witte personen in opgenomen. Neslo, *Een ongekende elite*, 82-83, 296-308.

¹¹⁶ *Reglement van het Letterlievend Genootschap, gevestigd te Paramaribo, kolonie Suriname; onder de zinspreuk: oefening kweekt kennis* (Paramaribo: C.L.G. De Randamie 1854) 2. Verkregen via Bijzondere Collecties Universiteit Leiden: <http://hdl.handle.net/1887.1/item:387328>.

¹¹⁷ Neslo, *Een ongekende elite*, 192.

ander als secretaris.¹¹⁸ Leden van deze maatschappij speelden een belangrijke rol in het intellectuele leven van Suriname volgens Neslo. Van de 283 leden in 1830 waren er zeker 40 niet-wit en waren er sowieso drie in slavernij geboren.¹¹⁹ 't Nut wilde net als de Nederlandse maatschappij de lagere klassen in Suriname verheffen en probeerde dit vooral via verbetering van het onderwijs te bereiken. Enkele leden van 't Nut richtten in 1837 ook het toneelgenootschap Thalia op. Nicolaas Gerrit Vlier, de vader van Maria, was een van deze leden en werd bovendien de voorzitter van dit genootschap. Via het theater wilden de oprichters 'de uitbreiding van Beschaving en Verlichting' bewerkstelligen. Succesvolle stukken uit Nederland en Europa werden door Thalia opgevoerd en al snel speelde het genootschap een belangrijke rol in het culturele leven van Paramaribo. 'Kinderen beneden de zeven jaren en Slaven, alsook degenen welke blootsvoets verschijnen' werden echter niet toegelaten.¹²⁰ De leden van 't Nut organiseerden tot slot lezingen en zij publiceerden artikelen die vooroordelen tegen moesten gaan.¹²¹ Een van deze lezingen gaf Vliers oom Cornelis Philip Vlier in 1824 tijdens een vergadering van de maatschappij. De titel van zijn voordracht luidde: *De invloed der Vrouwen op de verlichting en beschaving der volkeren*.¹²² Het laat zien dat er binnen de familie Vlier oog was voor de belangrijke rol van de vrouw als het ging om verlichting en beschaving van de bevolking.

De vader van Vlier hield in 1839 een lezing voor leden van de maatschappij ter ere van de tot slaaf gemaakte Petrus Frederik Bijderhand. Bijderhand werd geprezen om het redden van acht witte mensen, waaronder zijn meester, van de verdrinkingsdood.¹²³ In zijn lezing, getiteld *Over den invloed van de beoefening der menslievendheid op het wezenlijk geluk*, benadrukte Vlier de menslievendheid van mensen in slavernij. Hiermee ging hij in tegen de koloniale overheid die dergelijke uitspraken ongepast vond.¹²⁴ Dat dit niet zonder risico was bewijst het verhaal van de niet-witte Palthe Wesenhagen. Hij bracht in 1849 via een pamflet eenzelfde standpunt als N.G. Vlier ten gehore en voegde hieraan toe dat hij de slavenhouder niet geschikt achtte tot het naleven van verbeterde slavenreglementen, vanwege 'den aard van zijnen toestand'.¹²⁵ Toen ruim vijf jaar later een hoge ambtelijke functie vrijkwam in Suriname werd zijn pamflet gebruikt als argument waarom hij niet geschikt was voor deze functie, naast het argument dat hij waarschijnlijk 'niet genoeg respect kon afdwingen' omdat hij 'bloedverwanten onder de minderen stand had'.¹²⁶ Zijn uitspraak over slavernij

---

¹¹⁸ Neslo, 'The formation of a free non-white elite', 195.

¹¹⁹ Ibidem, 196.

¹²⁰ Neslo, 'The formation of a free non-white elite', 196; Van Kempen, *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur*, 197-200.

¹²¹ Ibidem, 187-188.

¹²² Neslo, 'The formation of a free non-white elite', 195-196.

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ Neslo, *Een ongekende elite*, 244.

¹²⁵ Jaap Toes, *Wanklanken rond een Wingewest: In de nadagen van de Surinaamse slavernij* (Hoorn 1992) 65-66.

¹²⁶ Neslo, *Een ongekende elite*, 182.

en zijn identiteit als niet-witte burger maakten dus dat Wesenhagen in zijn carrière tegen een 'houten plafond' aanliep. De term 'houten plafond' gebruikt Neslo om aan te geven dat echte ambtelijke topfuncties grotendeels onbereikbaar bleven voor de vrije niet-witte elite.¹²⁷

In Paramaribo gold een beperkte vrijheid van meningsuiting. Kranten kenmerkten zich volgens letterkundige en Surinamist Michiel van Kempen niet door verscheidenheid en tegendraadsheid. Zij verwoordden vrijwel uitsluitend de algemeen goedgekeurde opinie die heerste onder de kolonistenelite. Ook de meeste drukkerijen, waarvan er maar weinig waren, stonden onder staatstoezicht.¹²⁸ Het tijdschrift *West-Indië: Bijdragen tot de bevordering van de kennis der Nederlandsch West-Indische koloniën* liep waarschijnlijk ook tegen de grenzen van vrije meningsuiting aan. Een van de oprichters van dit tijdschrift was H.C. Focke. Hij had in Utrecht gestudeerd en zijn voorouders waren tot slaaf gemaakt.¹²⁹ Het tijdschrift beoogde in eerste instantie het Nederlandse publiek voor Suriname te interesseren en werd dan ook gedrukt in Haarlem. Opvallend is dat in de periode van de eerste publicatie in 1854, de abolitionistische beweging in Nederland weer opbloede.¹³⁰ De titel van het blad toont bovendien grote gelijkenis met het Nederlandse abolitionistische tijdschrift *Bijdragen tot de kennis der Nederlandsche en vreemde koloniën: bijzonder betrekkelijk de vrijlating der slaven* dat tot 1848 verscheen. Mogelijk hoopten de vijf oprichters van het tijdschrift de abolitionistische beweging in Nederland te stimuleren door vanuit Suriname de kennis over de kolonie te vermeerderen. Allerlei onderwerpen kwamen in *West-Indië* aan bod. Na de eerste jaargang concludeerden de oprichters dat de artikelen niet alleen bestemd waren voor het publiek in het moederland, maar dat deze ook interessant en relevant waren voor het publiek in Suriname. Met het voornemen het tijdschrift ook in Suriname te laten lezen voelde de redactie zich verplicht in het voorwoord te waarschuwen dat er mogelijk 'eenig onderwerp van gewigt ter sprake werd gebracht, hetwelk aanleiding zou kunnen geven tot vrijmoedige, maar altijd bescheidene bedenkingen en oordeelvellingen van daden of ontwerpen van het bestuur'.¹³¹ Er verschenen maar vier afleveringen van het tijdschrift in Paramaribo. Van Kempen laat in het midden of dit komt door 'de korte adem van de uitgever of de lange tenen van het Paramaribose publiek'.¹³²

2.2. Een geschiedenislesboek voor de jeugd

Maria Vlier zal zijn gevormd door discussies binnen haar familie over verheffing van lagere klassen,

---

¹²⁷ Ibidem, 249, 253.

¹²⁸ Van Kempen, *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur*, 166-167, 176.

¹²⁹ Ibidem, 179, 181.

¹³⁰ Ibidem, 179.

¹³¹ Ibidem.

¹³² Ibidem.

over de rol van vrouwen hierin en over een toekomst zonder slavernij. Vlier groeide op met enerzijds de mogelijkheden van de vrije niet-witte elite bevolking, maar anderzijds met het altijd aanwezige racisme in de maatschappij. Ze maakte bovendien de veranderende samenstelling van de bevolking in Paramaribo mee, waarbij een groot deel van de vrije niet-witte bevolking in armoede terecht kwam. Vlak voor de afschaffing van de slavernij in 1863 was de vrije niet-witte bevolking in Paramaribo gegroeid tot 13.000 inwoners, tegenover 2.000 inwoners aan het begin van de eeuw. De witte inwoners met wortels in verschillende Europese landen waren daarentegen in aantal gelijk gebleven en telden zo'n 2.000 mensen.¹³³ Een van de oorzaken van deze groei was de 'ketting-manumissie': de vrije niet-witte bevolking kocht familieleden of kennissen vrij, waarna deze mensen weer anderen vrijkochten enzovoort.¹³⁴ Een gevolg van deze ketting-manumissie was dat de vrije niet-witte bevolking weliswaar hard groeide, maar ook veel meer in armoede terecht kwam dan voorheen, toen dit deel van de bevolking met name bestond uit concubines¹³⁵ en hun kinderen die waren vrijgekocht door rijke plantage-eigenaren.¹³⁶ De Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid die in 1827 mede was opgericht door de vader van Vlier, wilde de armoede bestrijden door het volk te verheffen. De maatschappij ondersteunde vooral het onderwijs aan kinderen uit 'de gewone standen', waartoe veel kinderen van de arme vrije niet-witte bevolking behoorden.¹³⁷ In 1853 besloot het 'om de vorming en onderrigting van het vrouwelijke geslacht voortaan toetevertrouwen aan de onderwijzeres Mejufvrouw M.L.E. Vlier', om zo 'zooveel mogelijk, kennis en beschaving bij het opkomende geslacht te verwekken en te bevorderen'.¹³⁸ Het laat zien hoe Vlier mede vanwege haar geslacht een belangrijke rol toebedeeld kreeg in het beschaven van de jeugd.

In 1855 zegde Vlier haar baan als onderwijzer op. De Nederlandse regering begon in die periode toe te werken naar de afschaffing van de slavernij.¹³⁹ In deze periode, waarbij de naderende nieuwe toekomst van Suriname voelbaar moet zijn geweest, begon Vlier aan het schrijven van een lesboek over de geschiedenis van Suriname. Het deed Vlier namelijk 'meermalen leed' dat kinderen

---

¹³³ Neslo, 'The formation of a free non-white elite', 183; Rosemarijn Hoeft en Jean Jacques Vrij, 'Free Black and Colored Women in Early-Nineteenth-Century Paramaribo, Suriname', in: Ed. David Gaspar en Darlene Hine, *Beyond bondage: Free women of color in the Americas* (Illinois 2004) 145-168, 145.

¹³⁴ Ibidem, 149; Neslo, 'The formation of a free non-white elite', 186.

¹³⁵ Het concubinaat was een geaccepteerde en gangbare vorm van samenleving tussen man en vrouw in Suriname. Het huwelijk werd soms na jarenlang samenleven alsnog officieel gesloten, bijvoorbeeld als een van de partners dreigde te overlijden. De waarde die in Nederland aan het huwelijk werd gehecht, gold in ieder geval niet voor Suriname. Neslo, *Een ongekende elite*, 200-201; Hoeft, 'Free Black and Colored Women', 154.

¹³⁶ Wim Hoogbergen en Okke ten Hove, 'De Vrije Gekleurde en Zwarte bevolking van Paramaribo, 1762-1863', in: *OSO: Tijdschrift voor Surinaamse taalkunde, letterkunde, cultuur en geschiedenis* 2:20 (2001) 306-320, 314; Neslo, 'The Formation of a Free Non-White Elite', 179.

¹³⁷ Van Kempen, *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur*, 188.

¹³⁸ M.L. Goede, *Verslag van de werkzaamheden en verrigtingen der Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid gedurende het jaar 1852 (het vijf-en-twintigste van haar bestaan)* (Paramaribo: J.C. Muller 1853) 9.

¹³⁹ Janse, *De Afschaffers*, 120-121.

in de geschiedenis 'van hun eigen land volstrekt onbedreven zijn [...] uit gebrek aan een daartoe strekkend schoolboek'.¹⁴⁰ Hoewel Vlier net als Wolbers twijfelde aan haar kunnen om een geschiedenis van Suriname te schrijven, besloot zij, na hierover 'ernstig gepeinsd te hebben', toch zelf de pen te pakken. Ze schreef: 'Mochten, door mijn schrijven, de lust en de ijver van anderen opgewekt en aangewakkerd worden, om een beter en geschikter boekje voor de Jeugd samen te stellen, dan voorzeker zouden de beste wenschen vervuld worden van de Schrijfster'.¹⁴¹

Waarom vond Vlier een lesboek van de geschiedenis van Suriname zo belangrijk? Een antwoord op deze vraag geeft ze in haar voorrede:

'Gij bemint de plaats uwer geboorte en inwoning, waar ge niet slechts het eerste levenslicht hebt aanschouwd, maar ook zoo vele zegeningen uit de hand des Hemelschen Vaders ontvangt. Doch die liefde behoort ook gegrond te zijn op eene genoegzame kennis van hare geschiedenis en hare inwendige gesteldheid. Daardoor zal uwe belangstelling in haar lot toenemen, en hare welvaart en haar bloei u innig ter harte gaan. Dit wilt ge immers? Welnu, luister dan!¹⁴²

Vlier sluit hiermee aan bij het idee dat kennis van de eigen historie leidt tot betrokkenheid bij het vaderland. Ook past haar focus op de Surinaamse geschiedenis bij de toenemende nadruk in Europa op nationale geschiedenis.¹⁴³ Deze nadruk op een nationale geschiedenis, betekent echter niet dat Vlier geen oog had voor de plek van Suriname in een internationale wereld. Vlier geloofde juist in een wereld van verbondenheid. Zoals eerder al bleek beheerste Vlier de internationale taal Volapük, 'waar zij warm voorstander van was', op latere leeftijd leerde ze bovendien Esperanto.¹⁴⁴ Opnieuw een taal die is ontworpen om internationale communicatie te bevorderen. Daarnaast interesseerde Vlier zich in het spiritisme, een geloofsbeweging die zich kenmerkte door een universalistisch wereldbeeld waarbij de mens, de natuur en het bovennatuurlijke gelijk zijn aan elkaar en met elkaar in verbinding staan. Het contact met overleden zielen was een belangrijk onderdeel van het spiritisme.¹⁴⁵ Vlier had met 'vele specialiteiten (*sic*) op dit gebied in Europa' contact, volgens een In memoriam dat verscheen na haar dood.¹⁴⁶ Het toont opnieuw dat haar blik zich niet tot Suriname beperkte, maar dat deze veel verder reikte.

Een van de internationale contacten van Vlier was Elisa van Calcar, met haar was Vlier 'zeer

---

¹⁴⁰ Maria Vlier, *Geschiedenis van Suriname. Voor de hoogste klasse der volksschool* (Den Haag: C. Van Doorn & Zoon 1881) 3.

¹⁴¹ Ibidem.

¹⁴² Vlier, *Geschiedenis van Suriname*, 5.

¹⁴³ Aerts, *De letterheren*, 38.

¹⁴⁴ 'Van stad en land', *Suriname*, 14 juli 1908.

¹⁴⁵ Ibidem; John. B. Buescher, *The Other Side of Salvation: Spiritualism and the nineteenth-century religious experience* (Boston 2004) vii-ix.

¹⁴⁶ 'Van stad en land', *Suriname*, 14 juli 1908.

gelieerd'.¹⁴⁷ Van Calcar was in Nederland de bekendste aanhanger van het spiritisme, daarnaast was ze betrokken bij het fröbelonderwijs en bij de feministische beweging. In het contact met Elisa van Calcar komen alle interesses van Vlier samen. De overtuigingen van Van Calcar geven daarom een goed inzicht in de visies van Vlier en laten zien hoe geloof, beschavingsidealen en feministische denkbeelden niet los van elkaar stonden maar met elkaar verweven waren. Het spiritisme was allereerst een geloof dat uitging van verlossing voor iedereen. De vooruitgangsgedachte eind negentiende eeuw bracht mensen tot de conclusie dat zowel de maatschappij als de mens zich verder kon ontwikkelen. Het was Gods wil dat mensen elkaar hierin verder brachten met hulp van overleden zielen uit het hiernamaals. Vrouwen waren hiervoor belangrijk. Zij fungeerden relatief vaak als medium tussen de eigen wereld en de bovenwereld, daarnaast konden zij door hun 'vrouwelijke aard' en betrokkenheid bij de opvoeding het best de jeugd tot beschaving brengen.¹⁴⁸ Om vrouwen optimaal klaar te stomen voor deze belangrijke taak, zette Van Calcar zich in voor hoger onderwijs aan vrouwen. Dergelijk onderwijs draaide volgens Van Calcar niet enkel om intellect, maar ook om de ontplooiing van de vrouwelijke kwaliteiten. Daarbij moesten de vrouwelijke leerlingen de beginselen van het fröbelonderwijs leren.¹⁴⁹ De Duitse pedagoog Friedrich Fröbel wilde zintuiglijke, intellectuele en motorische vaardigheden bij kleuters stimuleren. In zijn ideologie stond de positieve invloed van de natuur op de ontwikkeling van de mens centraal. Het was een reactie op de ingetreden rationalisering na de Verlichting. Ook Fröbel benadrukte de belangrijke rol van de vrouw in de opvoeding van kinderen.¹⁵⁰ Van Calcar gaf als een van de eerste vrouwen publieke lezingen en cursussen over het onderwijs. Haar inzet voor onderwijs aan vrouwen maakte haar tot een van de pioniers binnen de Nederlandse vrouwenbeweging.¹⁵¹

Vliers contact met Van Calcar, haar geloof in het spiritisme en haar ervaring in het onderwijs voor meisjes maken het aannemelijk dat Vlier met eenzelfde visie als Van Calcar in het leven stond. Dat Vlier besloot een boek te schrijven over de geschiedenis van Suriname, komt ongetwijfeld ook voort uit haar ideaal om via het onderwijs de jeugd en daarmee de maatschappij te verheffen. Niet voor niets schreef zij in haar inleiding dat zij met haar boek belangstelling wilde wekken bij de jeugd in het lot van Suriname. Daarmee hoopte ze dat 'hare welvaart en haar bloei' zou toenemen.¹⁵² In 1863 verscheen haar boek *Beknopte geschiedenis der kolonie Suriname* net als het boek van Wolbers, bij uitgeverij H. de Hoogh. Het kreeg volgens Vlier een 'welwillende beoordeling' in Suriname en

---

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ Alex Owen, *The Darkened Room: Women, Power, and Spiritualism in Late Victorian England* (Chicago 1989) 3-4.

¹⁴⁹ Nelleke Bakker, 'Cylinders and séances: Elise van Calcar and the spirit of Froebel', *History of Education* 42:2 (2013) 147-165, 147, 157-158.

¹⁵⁰ Ibidem, 154, 159, 164.

¹⁵¹ Ibidem, 157-158.

¹⁵² Vlier, *Geschiedenis van Suriname*, 5.

raakte uitverkocht.¹⁵³ Op verzoek van haar 'land- en stadgenooten' schreef ze daarom in 1881 een herdruk, waar ze de periode 1863-1878 aan toevoegde.¹⁵⁴ Ditmaal koos ze voor een andere uitgever, namelijk C. Van Doorn & Zoon in Den Haag. Over deze uitgever is weinig te vinden, behalve dat het bekend stond om zijn 'vervolgwerkenassortiment'.¹⁵⁵

Vlier kreeg in haar leven twee dochters. Het is onbekend met wie Maria Vlier haar kinderen kreeg. Aangezien Vlier in latere krantenberichten nog altijd mejuffrouw wordt genoemd, is ze waarschijnlijk niet getrouwd. In Suriname was dit echter minder uitzonderlijk dan in Nederland.¹⁵⁶ Op latere leeftijd reisde Vlier nog twee keer naar Nederland. De laatste keer was in 1905 op 77-jarige leeftijd.¹⁵⁷ Mogelijk woonde ze in de twee jaar dat ze in Nederland verbleef bij haar dochter Anna Marie Philippina Vlier. Anna Vlier was in eerste instantie met haar gezin naar Oost-Indië vertrokken, waar haar man militair apotheker was. Na zijn pensioen in 1904 verhuisden ze naar Nederland en woonden ze in Den Haag.¹⁵⁸ Vlier zag haar dochter in Nederland waarschijnlijk weer voor het eerst na al die jaren dat zij in Oost-Indië was. Tijdens dit scriptieonderzoek heb ik drie foto's gevonden van Anna Vlier in Paramaribo. De foto's zijn genomen in 1865 en 1867, toen Anna tussen de tien en twaalf jaar oud was. De dochter van Vlier poseert statig voor de foto's en draagt nette wijd uitlopende jurken (zie bijlage 1). De foto's zijn een tastbaar bewijs van de elitepositie van de familie Vlier. In 1907 keerde Vlier terug naar Suriname, waar ze een jaar later op tachtigjarige leeftijd overleed.¹⁵⁹ Een In memoriam in het *Suriname: koloniaal nieuws- en advertentieblad* beschrijft Vlier als 'een vriendelijke, oude dame van breede ontwikkeling en groote belesenheid'.¹⁶⁰ Waar Wolbers na zijn dood snel vergeten raakte, werd Maria Vlier twintig jaar na haar dood, met haar honderdste geboortedag, nog steeds herdacht in Surinaamse kranten. Het laat haar geliefde positie in de Paramaribose gemeenschap zien. Opmerkelijk is bovendien dat in een van die berichten staat dat 'hare ouders uit Europa afkomstig waren'.¹⁶¹ Volgens Steven Hagers, die een artikel over Vlier schreef, werd er van overleden invloedrijke figuren behorende tot de niet-witte elite vaker 'klakkeloos' vanuit gegaan dat zij van Nederlandse komaf waren.¹⁶²

---

¹⁵³ Ibidem, 4.

¹⁵⁴ Ibidem.

¹⁵⁵ Lennart Puijker, *Een commercieel voorspel: Het scheppen van bestsellerverwachtingen in de onderhandelingen tussen boekhandel en uitgeverij* [masterscriptie UvA] (Amsterdam 2017) 39.

¹⁵⁶ Neslo, *Een ongekende elite*, 200-201; Hoefte, 'Free Black and Colored Women', 154.

¹⁵⁷ 'Scheepstijdingen', *Suriname: koloniaal nieuws- en advertentieblad*, 1 augustus 1905. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010343752:mpeg21:p004>.

¹⁵⁸ Hagers, 'Maria Vlier schreef geschiedenis, 49.

¹⁵⁹ Ibidem.

¹⁶⁰ 'Van stad en land', *Suriname*, 14 juli 1908.

¹⁶¹ 'Ter herinnering', *Suriname*, 23 maart 1928.

¹⁶² Steven Hagers, 'Vlier, Maria Louisa Elisabeth'.

3. Twee boeken, twee geschiedenissen

Maria Vlier en Julien Wolbers werkten rond dezelfde periode aan een boek over de geschiedenis van Suriname. Het boek van Wolbers *Geschiedenis van Suriname* verscheen in 1861 bij uitgeverij H. de Hoogh in Amsterdam. Het boek van Vlier, *Beknopte Geschiedenis der Kolonie Suriname*, verscheen twee jaar later, in 1863, bij dezelfde uitgever. Ondanks dat het boek twee jaar later verscheen, had ook Vlier haar boek waarschijnlijk al zo goed als af in 1861. Haar voorwoord ondertekende zij namelijk met 'Paramaribo, December 1861'. Twee boeken over hetzelfde onderwerp, in dezelfde periode geschreven en bij dezelfde uitgever gepubliceerd; twee schrijvers die beiden niet wetenschappelijk geschoold waren, maar een geschiedenisboek over Suriname zo noodzakelijk achtten dat zij besloten er zelf een te schrijven. Wisten de auteurs van elkaar dat zij aan eenzelfde boek schreven? Steven Hagers denkt van wel. Hij stelt zelfs dat Wolbers 'waarschijnlijk [...] het manuscript van Vlier [heeft] ingezien en gebruikt [...] Zo is zijn passage over Nicolaas Gerrit Vlier, de vader van Maria, vrijwel letterlijk hetzelfde'.¹⁶³ Ook Ellen Neslo stelt dat het werk van Vlier en Wolbers op veel punten identiek is: '*Most striking are the passages about Nicolaas Gerrit Vlier, which are literally the same*'.¹⁶⁴ Het boek van Wolbers wordt tot op de dag van vandaag veel aangehaald door historici. Als hij delen van zijn werk op het manuscript van Vlier heeft gebaseerd betekent dit dat zijn geschiedenis van Suriname ook het perspectief van een niet-witte Surinaamse vrouw bevat en dat het bijna vergeten boek van Vlier meer invloed had dan gedacht.

Om te achterhalen of Wolbers inzage had in het manuscript van Vlier, vergelijk ik allereerst de passages over de oprichting van de Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid. Deze passages vallen volgens Neslo het meest op in gelijkenis.¹⁶⁵ De vader van Vlier, Nicolaas Gerrit Vlier, was bij de oprichting van deze maatschappij betrokken en daarom veronderstellen Neslo en Hagers dat Vlier informatie van binnenuit kon krijgen. Aangezien haar vader overleed in 1852, kon zij de details van het verhaal niet bij hem navragen toen zij aan haar boek werkte, ervan uitgaande dat ze begon met schrijven nadat ze als onderwijzer was gestopt in 1855. Vlier was ook buiten haar vader om nauw betrokken bij de maatschappij doordat zij op haar school les had gegeven aan meisjes die door de maatschappij waren gezonden.¹⁶⁶ Ze kon haar informatie dus ook via andere betrokkenen krijgen. De betreffende passages over de oprichting van de Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid zijn in hun geheel te vinden in bijlage 2, maar in het kort beschrijven Vlier en Wolbers hoe de geneesheer Coupijn aan vier vrienden het plan voorlegde om 'ter tegemoetkoming zijner minvermoggende

---

¹⁶³ Steven Hagers, 'Vlier, Maria Louisa Elisabeth'.

¹⁶⁴ Neslo, 'The formation of a free non-white elite', 197.

¹⁶⁵ Ibidem, 197, 207.

¹⁶⁶ Goede, *Verslag van de werkzaamheden*, 9.

stadgenooten, kosteloos geneeskundige hulp aan behoeftige zieken te verschaffen'.¹⁶⁷ Ze beschrijven hoe 'de rechtskundige Nicolaas Gerrit Vlier, die daarbij tegenwoordig was, dadelijk het voorstel deed aan Coupyn, om hem en de anderen te vergunnen, zich bij hem aan te sluiten en door geldelijke hulp hiertoe bij te dragen'.¹⁶⁸ Dit leidde tot de oprichting van de Maatschappij van Weldadigheid op 28 november 1827.¹⁶⁹ De gelijkenissen in beide passages zijn inderdaad opvallend. Wat echter opvalt is dat Wolbers een aantal pagina's later in zijn boek schrijft dat de 'magthebbenden in Suriname [...] aan de oprichters [van de Maatschappij van Weldadigheid] geheime bedoelingen [toeschreven]'.¹⁷⁰ Hierop vroegen de oprichters steun bij Commissaris-Generaal Van den Bosch. Vlier schrijft niets over deze beschuldiging, waaruit blijkt dat Wolbers ook zonder het manuscript van Vlier op de hoogte was van dit feit. Waren er dan toch bronnen buiten Vlier die Wolbers voor deze beschrijving gebruikte?

Via de website Delpher, een database van kranten, boeken en tijdschriften, heb ik gezocht naar krantenberichten die rond 1827 in Suriname zijn uitgegeven en de oprichting van de maatschappij beschreven. Daarnaast heb ik in de *Surinaamsche Almanak voor het Jaar 1827* en in die van het jaar 1828 gezocht naar informatie over de oprichting. Zowel in de kranten als de almanakken stond hier echter niets over.¹⁷¹ Een andere mogelijkheid is dat eerdere auteurs die schreven over Suriname de oprichting van de maatschappij noemden. Boeken waarvan zeker is dat Wolbers ze heeft geraadpleegd heb ik daarom op dit onderwerp gescand, zonder resultaat.¹⁷² Had Wolbers hier dan over gelezen in bronnen van de maatschappij zelf? Via Google Books is niets dergelijks gevonden in het *Verslag van de werkzaamheden en verrichtingen der Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid gedurende het jaar 1852 (het vijf-en-twintigste van haar bestaan)*.¹⁷³ Dan is er nog de mogelijkheid dat Wolbers contacten had met Suriname-kenners via wie hij aan zijn informatie kwam. Historicus Jaap Toes schrijft over het bestaan van 'eene zeer drukke en volumineuze correspondentie' tussen Wolbers en I.J. Rochussen uit Nederland en J.C. Muller en I. De Mesquita uit Suriname.¹⁷⁴ Dat is interessant omdat J.C. Muller net als de vader van Vlier betrokken was bij de oprichting van de Maatschappij van Weldadigheid. Wolbers kan zijn informatie over de oprichting en

---

¹⁶⁷ Vlier, *Geschiedenis van Suriname*, 140.

¹⁶⁸ Ibidem.

¹⁶⁹ Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 634.

¹⁷⁰ Ibidem, 645.

¹⁷¹ 'Tijdschrift Surinaamsche Almanak: Afzonderlijk verschenen publicaties in de DBNL', *DNBL: Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren* [database]. Verkregen via: <https://www.dbnl.org/auteurs/auteur.php?id=sur001>.

¹⁷² In de volgende boeken is gezocht op 'Maatschappij van Weldadigheid': C.A. Sypesteijn, *Beschrijvinge van Suriname* (Den Haag: De Gebroeders van Cleef 1854); Teenstra, *De negerslaven in de kolonie Suriname*; Idem, *De landbouw in de kolonie Suriname* (Groningen: H. Eekhoff 1835); Gerardus Balthazar Bosch, *Reize naar Suriname* (Utrecht 1845).

¹⁷³ Goede, *Verslag van de werkzaamheden*, 9.

¹⁷⁴ Toes, *Wanklanken rond een Wingewest*, 170.

de beschuldigingen dus ook via Muller verkregen hebben. Dat Wolbers informatie kreeg via personen uit zowel Nederland als Suriname staat in ieder geval vast. Hij schreef in zijn voorwoord:

Van verschillende personen zoowel in Suriname als in Nederland, ontving ik hoogstbelangrijke bescheiden en ondervond ik veel welwillendheid. Hartelijken dank breng ik bij deze toe aan allen, die door het verleenen van documenten of door het geven van inlichtingen belangstelling in mijnen arbeid hebben betoond.¹⁷⁵

Het contact met J.C. Muller maakt het mogelijk dat Wolbers ook via iemand anders dan Vlier informatie verkreeg over de oprichting van de Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid, toch blijft het een feit dat de passages van Vlier en Wolbers omtrent dit onderwerp opvallende gelijkenissen vertonen. Stel dat Wolbers zijn informatie inderdaad verkreeg via het manuscript van Vlier, dan rest de vraag waarom hij dit niet met een voetnoot heeft vermeld zoals hij bij veel andere bronnen deed. Een blik op de door Wolbers benoemde bronnen laat zien dat hij vooral gevestigde werken over Suriname aanhaalde, evenals notulen of andere politieke bronnen uit het rijksarchief, almanakken uit Suriname en Surinaamse kranten- en tijdschriftberichten. Mogelijk zag Wolbers een manuscript niet als een gevestigd werk en behoort Vlier tot de 'verschillende personen' in Suriname die Wolbers in zijn voorwoord bedankt.

Naast de passage over de oprichting van de Maatschappij van Weldadigheid, ziet Neslo meer passages die vrijwel overeenkomen. Welke dit precies zijn zegt ze niet. Door de boeken zelf te lezen valt onder andere de gelijkenis op in de beschrijving van een vredesovereenkomst gesloten tussen de kolonisten en de Marrons in 1761. Deze passage is echter direct herleidbaar naar beschrijvingen van John Gabriël Stedman (zie bijlage 3).¹⁷⁶ Verder valt de viering van het einde van het Engelse bewind in 1816 op in gelijkenis. Ook voor deze gebeurtenis is geen andere bron vindbaar waaruit Wolbers zijn informatie kon halen. Tegelijkertijd is de beschrijving van deze viering bij zowel Wolbers als Vlier heel kort en berusten de overeenkomsten mogelijk op toeval. Nog een voorbeeld van gelijkenissen tussen Vlier en Wolbers is de mate waarin beide auteurs aardbevingen benoemen, ook als deze maar licht zijn. Volgens Hagers staan deze bevingen 'niet in andere bronnen vermeld' en heeft Vlier deze informatie dus verkregen via de gemeenschap waarin zij zich bevond. Vlier beschrijft de lichte schokken van 1816, 1817, 1825 en 1826 en de zwaardere schokken van 1839 en 1843 volgens Hagers.¹⁷⁷ Door in het boek van Vlier te zoeken naar termen als 'schokken' en 'beving' blijkt dat ze ook nog schrijft over bevingen in 1766, 1844 en 1857.¹⁷⁸ Wolbers noemt veel van deze schokken ook,

---

¹⁷⁵ Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, II-III.

¹⁷⁶ J.G. Stedman, *Reize in de binnenlanden van Suriname* (Leiden: Jan Honkoop 1799) 55-56.

¹⁷⁷ Hagers, 'Maria Vlier schreef geschiedenis', 48.

¹⁷⁸ Vlier, *Geschiedenis van Suriname*, 65, 172, 197.

op die van 1843, 1844 en 1857 na. Bij al deze meldingen van aardbevingen noemt Wolbers echter zijn bronnen: M.D. Teenstra, H.W.R. Ellis en het dagboek van gouverneur Crommelin.¹⁷⁹ De beving van 1844 noemt hij niet, terwijl Vlier die juist uitgebreid beschrijft, waarna ze stelt dat men 'nog nooit [...] zulke zware schokken hier te lande [had] gevoeld'.¹⁸⁰ Als Wolbers toegang had tot het manuscript van Vlier is het aannemelijk dat hij deze beving op zijn minst aangestipt zou hebben, aangezien hij dit bij andere, minder hevige aardbevingen ook heeft gedaan. Dit geldt ook voor andere gebeurtenissen die Vlier beschrijft. Zo schrijft zij over een geheim plan van sommige tegenstanders van gouverneur Frederici om de gouverneur in hun macht te krijgen. De ontmaskering van deze tegenstanders beschrijft ze beeldend en het voorval werd volgens haar 'algemeen bekend' in Suriname.¹⁸¹ Aangezien Wolbers niet op het aantal woorden leek te beknipten, is het vreemd dat hij een dergelijke nieuwswaardige gebeurtenis niet van Vlier overnam als hij inzage in haar manuscript had. Overigens is het voorval dat Vlier beschrijft na een globale zoektocht niet terug te vinden in andere literatuur over Suriname.¹⁸²

Hagers noemt het 'waarschijnlijk' dat Wolbers inzage had in het manuscript van Vlier. Op basis van bovenstaand onderzoek vind ik dit te stellig geformuleerd. De gelijkenissen in de passage over de oprichting van de Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid zijn opvallend en de mogelijkheid van inzage blijft bestaan, maar er zijn ook veel punten aan te wijzen die inzage minder aannemelijk maken. In ieder geval zal het niet gaan om grootschalige overname mocht Wolbers het manuscript hebben ingezien. Dan is er nog de mogelijkheid dat Vlier inzage had in het werk van Wolbers. Dat is wat de *Leeuwarder Courant* van 26 mei 1863 in een boekbeoordeling suggereert: Vlier zou het boek van Wolbers 'in vele opzichten geraadpleegd en gevolgd' hebben.¹⁸³ Aangezien het boek van Vlier twee jaar na het boek van Wolbers verscheen, is dit niet onvoorstelbaar. Toch zijn ook hier kanttekeningen bij te plaatsen. Vlier sloot haar voorwoord bijvoorbeeld af met 'Paramaribo, December 1861', wat erop wijst dat zij haar boek al klaar had toen het boek van Wolbers verscheen. Wolbers bracht zijn boek echter in tien delen uit, waarvan de eersten al in 1859 verschenen.¹⁸⁴ In dat

---

¹⁷⁹ Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 275, 277, 609, 623, 682.

¹⁸⁰ Vlier, *Geschiedenis van Suriname*, 172.

¹⁸¹ Ibidem, 88-89.

¹⁸² Gezocht met de termen: 'zolder + Suriname + Frederici' via Delpher in alle beschikbare Google Books en kranten/tijdschriften; gezocht op 'zolder' in de twee boeken van Teenstra (1835 en 1842) en in het boek van Sypsteyn (1854).

¹⁸³ 'Boekaankondiging', *Leeuwarder Courant*, 26 mei 1863. Geraadpleegd via Delpher:

<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010585197:mpeg21:p002>.

¹⁸⁴ 'Advertentie', *Surinaamsche courant en Gouvernements advertentie blad*, 22 juli 1862. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011192934:mpeg21:p004>; Boekhandel C.L. Brinkman, *Alphabetische naamlijst van boeken, landkaarten en verdere in den boekhandel voorkomende artikelen die in het Koninkrijk der Nederlanden uitgegeven of herdrukt zijn, benevens opgave van den uitgever, den prijs en eenige aantekeningen alsmede een wetenschappelijk register* (Amsterdam: C.L. Brinkman 1862). Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBDC001:003306001:00001>.

opzicht kan Vlier dus toch al eerder het boek van Wolbers hebben ingezien, mits deze delen in Paramaribo verkrijgbaar waren. Een advertentie in het *Surinaamsch Weekblad* laat zien dat de komst van het eerste deel van Wolbers' boek daar al in juni 1858 werd aangekondigd.¹⁸⁵ Drie jaar later, in oktober 1862, komen de laatste delen van het boek in Suriname aan.¹⁸⁶ Uit het naschrift van Vlier blijkt dat haar werk in ieder geval in oktober 1862 al bij de drukker lag. Op dat moment werd in Suriname bekend dat 'de wet tot opheffing der slavernij' was aangenomen, wat Vlier via een naschrift nog wilde toevoegen.¹⁸⁷ Hieruit valt af te leiden dat het werk van Vlier bij de drukker lag toen de laatste delen van Wolbers verschenen. Vlier kan dus niet de laatste delen hebben gelezen, maar theoretisch gezien is het mogelijk dat zij de eerste delen van Wolbers kon gebruiken voor haar werk. Tegelijkertijd zal veel van haar eigen onderzoek toen al volbracht zijn geweest en zal het boek van Wolbers hoogstens als een naslagwerk nuttig zijn geweest.

3.1. Een eerste indruk van de boeken

Nu de vraag of Wolbers inzage had in het manuscript van Vlier is uitgewerkt, verleg ik mijn focus naar de boeken zelf. Hoe werken de maatschappelijke achtergronden en persoonlijke opvattingen van Vlier en Wolbers, zoals die zijn beschreven in hun biografieën, door in hun boek? Met verschillende methoden probeer ik die vraag te beantwoorden. Allereerst kijk ik naar de algemene structuur van de twee boeken. Hoe zitten de boeken in elkaar? Welke verschillen of overeenkomsten vallen op? Het meest voor de hand liggende verschil op dit vlak is het aantal pagina's dat de boeken tellen: Wolbers' boek telt 850 pagina's terwijl de eerste druk van Vlier er 207 telt. Haar tweede druk bestaat uit 294 pagina's. Het verschil in pagina's toont de uitgebreidheid van het werk van Wolbers. Hij beschrijft niet 'de voornaamste feiten', maar wil de lezer 'als het ware in Suriname's maatschappij' verplaatsen door onder meer 'de zeden en gebruiken der inwoners te schetsen'.¹⁸⁸ Zo wijdt hij een heel hoofdstuk aan 'den toestand en de behandeling der slaven' en aan 'den toestand der blanke en vrije bevolking te dien tijde'.¹⁸⁹ Het valt vervolgens op dat Wolbers verder teruggaat in de tijd dan Vlier. Wolbers begint zijn boek in 1492, het jaar waarin Christoffel Columbus voet op Zuid-Amerikaanse bodem zette. Hij schrijft daarbij twaalf pagina's over de ligging en geografie van Suriname en over de oorspronkelijke bevolking van het land.¹⁹⁰ Dit laatste doet hij op vrijwel antropologische wijze door onder andere in te gaan op uiterlijke verschijning, verschillen tussen mannen en vrouwen, het geloof in een 'opperwezen', huwelijksrituelen en dorpse hiërarchieën. Vlier

---

¹⁸⁵ 'Kunst- en Letternieuws', *Surinaamsch weekblad*, 20 juni 1858. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011190221:mpeg21:p001>.

¹⁸⁶ 'Advertentie', *Surinaamsche courant*, 22 juli 1862.

¹⁸⁷ Vlier, *Beknopte geschiedenis der kolonie Suriname*, 206-207.

¹⁸⁸ Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 1.

¹⁸⁹ Ibidem, 114, 161.

¹⁹⁰ Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 11-23.

begint haar verhaal pas in 1630, 'toen [de eerste] geregelde vestiging van Europeanen in Suriname' begon.¹⁹¹ De tijd daarvoor bevat volgens Vlier 'niet anders dan eene aaneenschakeling van oorlogen en gevechten, waaraan gij toch niets hebben zoudt'.¹⁹² Dit verschil is meteen een sprekend voorbeeld van hoe de kijk van Vlier en Wolbers op het belang van geschiedenis tot uiting kwam in hun werk. Wolbers zag geschiedenis in de breedst mogelijke zin van het woord. Hij wilde een volledig beeld van Suriname schetsen om Nederlandse burgers in staat te stellen zich in te leven in de bevolking van dit vreemde en verre land. Vlier zag geschiedenis als middel om leerlingen vaderlandsliefde bij te brengen. Verhalen van voor 'de beschaving' of van volkeren die volgens Vlier buiten de beschaving leefden, deden er voor haar minder toe dan verhalen die de beschaving in Suriname bevestigden. Daar komt bij dat Suriname voor Vlier en haar lezers geen exotisch of onbekend gebied was, zoals het dat voor Wolbers en zijn lezers wel was. Voor Vlier was het dan ook minder noodzakelijk om in te gaan op geografische beschrijvingen. Om de oorspronkelijke bevolking te beschrijven refereert Vlier bijvoorbeeld simpelweg naar de levenswijze van 'hunne nakomelingen' die 'de voorkeur [geven] aan eene zwervende levenswijze, terwijl zij zich [onderhouden] met de jacht en vischvangst'.¹⁹³

Het is inmiddels duidelijk dat de twee boeken sterk verschillen in omvang en dat Wolbers een geschiedenis van Suriname in de breedste zin schrijft, terwijl Vlier zich beperkt tot de periode van de koloniale overheersing en geografische en antropologische beschouwingen grotendeels achterwege laat. Als tweede stap kijk ik naar de hoofdstukindelingen en bijlagen. Dan valt op dat Wolbers zijn boek afsluit met een apart hoofdstuk over het zendingswerk van de Moravische broedergemeenschap.¹⁹⁴ Als bijlage voegde hij bovendien een 'Naamlijst der predikanten bij de Hervormde Gemeente te Suriname' toe.¹⁹⁵ Het laat goed zien hoe de christelijke levensbeschouwing van Wolbers bepalend was voor zijn geschiedenis van Suriname. Door af te sluiten met het zendingswerk van de broedergemeente benadrukt hij een toekomstbeeld waarin de zwarte bevolking na de afschaffing van de slavernij bekeerd zou worden om tot de christelijke beschaving toe te treden. Overigens hoopte Wolbers waarschijnlijk dat het toenemende zendingswerk ook zijn effect zou hebben op de plantage-eigenaren in Suriname. Zijn verontwaardiging over het gebrek aan 'godsdienstige zin' bij deze bevolkingsgroep spat regelmatig van de pagina's af. Door 'weinig of geen vreeze Gods' stond bovendien de zedelijkheid bij hen op een zeer laag peil volgens Wolbers.¹⁹⁶ In het boek van Vlier valt de strakke hoofdstukindeling in regeerperiodes op, waarbij ieder hoofdstuk

---

¹⁹¹ Vlier, *Geschiedenis van Suriname*, 7.

¹⁹² Ibidem, 6.

¹⁹³ Ibidem, 7.

¹⁹⁴ Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 781.

¹⁹⁵ Ibidem, 846.

¹⁹⁶ Ibidem, 186.

ongeveer even lang is. In haar tweede editie verandert dit: haar drie toegevoegde hoofdstukken zijn daarin duidelijk langer (zie bijlage 4). Net als Wolbers heeft Vlier een 'tijdtabel' aan het eind van haar boek gevoegd, verdere bijlagen ontbreken.

Ik vervolg mijn onderzoek met het lezen van de inleidingen. Waar bij Wolbers de christelijke moraal sterk naar voren komt, valt bij Vlier de nadruk op vaderlandsliefde op. Het vaderland Suriname plaatst ze expliciet tegenover Nederland doordat ze de geschiedenis van Nederland en Europa beschrijft als 'de geschiedenissen van vreemde volkeren':

...[het heeft] mij meermalen leed gedaan, kinderen van 14 en meerdere jaren de geschiedenissen van vreemde volkeren te hooren verhalen, terwijl zij in die van hun eigen land volstrekt onbedreven zijn, omdat de geschiedenis van Suriname, uit gebrek aan een daartoe strekkend schoolboek, niet onderwezen wordt.¹⁹⁷

Het beschrijven van Nederlanders en Europeanen als 'vreemde volkeren' gaat in tegen het beeld van Nederland als moederland van Suriname. De woorden 'eigen land' suggereren bovendien dat Suriname op zichzelf staat en niet 'slechts' een Nederlandse kolonie is. Dit beeld wordt in de inleiding van het eerste hoofdstuk nog eens versterkt doordat het een beroep doet op de haast emotionele band die kinderen hebben met hun vaderland Suriname: '...zoudt ge dan niet geheel oor en hart willen leenen, nu ik u de geschiedenis van ons dierbaar vaderland, het onschatbare Suriname, wensch mede te deelen?'¹⁹⁸ Was het een bewuste keuze van Vlier om de suggestie van een op zichzelf staand land te wekken? Mogelijk zag Vlier Suriname in de toekomst graag als zelfstandig, maar het zou te ver gaan om aan te nemen dat Vlier streefde naar onafhankelijkheid. Daarvoor schrijft ze met een te grote vanzelfsprekendheid over koloniën en over 'onze geliefde en geëerbiedigde Koning Willem III'.¹⁹⁹ Een sterk voorbeeld hiervan is haar beschrijving van de tentoonstelling over landbouw, kunst en nijverheid, gehouden in 1876 te Paramaribo. Vlier schrijft met trots dat Suriname een kolonie is rijk aan grondstoffen dat 'Oost-Indië naar de kroon [kan] steken'.²⁰⁰ Bovendien stelt ze dat de tentoonstelling aantoont dat 'nuttige zaken' als de ontginning van natuurlijke bronnen de aandacht van Nederland waardig zijn.²⁰¹ Het bestaan van koloniën en moederland trekt Vlier dus niet in twijfel. Met de biografie van Vlier in het achterhoofd past de nadruk op Suriname als vaderland toch in een bredere context. Vliers idee van gelijkwaardigheid voortkomend uit het spiritisme en haar toekomstvisie van internationale verbondenheid via een gemeenschappelijke taal, maakt het voorstelbaar dat zij een toekomst voor zich zag van Suriname als

---

¹⁹⁷ Ibidem, 4; Vlier, *Beknopte Geschiedenis der Kolonie*, 3-4.

¹⁹⁸ Vlier, *Geschiedenis van Suriname*, 5.

¹⁹⁹ Ibidem, 281-282.

²⁰⁰ Vlier, *Geschiedenis van Suriname*, 276-278.

²⁰¹ Ibidem.

zelfstandige kolonie die een schakel vormde in het netwerk van moederland en koloniën, bij elkaar gehouden door Koning Willem III, over wie Vlier met genegenheid schrijft. Misschien was zij geïnspireerd door de gemenebestconstructie zoals die in haar tijd vorm kreeg in sommige Engelse koloniën.²⁰² In dat opzicht past haar nadruk op Suriname als vaderland juist bij haar visie van internationale verbondenheid.

Aan de hand van het aantal pagina's, de inhoudsopgave, de bijlagen en de inleiding is tot nu toe geconcludeerd dat Wolbers de geschiedenis van Suriname in brede zin opvatte. Hij liet zijn geschiedenis bijna anderhalve eeuw eerder beginnen dan Vlier en voegde ook geologische en antropologische beschouwingen aan zijn verhaal toe. Daarnaast kwam zijn sterke christelijke moraal naar voren, onder andere in zijn inleiding en in zijn afsluitend hoofdstuk over het zendingswerk van de broedergemeente. Vlier begon haar geschiedenis pas met de geregelde Europese vestiging in Suriname. Hieruit leidde ik af dat zij de periode van de Europese 'beschaving' meer centraal stelt in haar geschiedenis. De nadruk in haar inleiding op het 'dierbaar vaderland' Suriname roept vragen op over haar beeld van Suriname als kolonie. Mogelijk streefde zij een ideaal na van een meer zelfstandig land binnen een koloniaal netwerk van moederland en koloniën. De vraag is nu hoe de verschillende insteek van Vlier en Wolbers de daadwerkelijke inhoud van hun boek beïnvloedde.

3.2. Een spanningsveld rond koloniale problematiek

Verschillen en overeenkomsten in de algemene structuur en de inleidingen van de boeken zijn tot dusver beschreven op basis van mijn eigen eerste indruk na het lezen van de boeken. Het concordantieprogramma AntConc dat is genoemd in de inleiding, kan mogelijk ook verschillen of overeenkomsten aantonen die door enkel te lezen minder zichtbaar zijn. De boeken zijn daarom in eerste instantie elk afzonderlijk door AntConc gehaald, waarna de meest veelvoorkomende woorden in de boeken zichtbaar werden. Vervolgens zijn de boeken gelijktijdig door het programma gehaald, om ook een overzicht te krijgen van woorden die in het ene boek opvallend vaak of opvallend weinig voorkomen in vergelijking met het andere boek. Uit beide resultaten verschenen geen dusdanige opvallendheden dat het aanleiding gaf voor verder onderzoek. Met specifiekere zoektermen bood het programma mogelijk meer uitkomsten. Daarom heb ik tijdens het lezen van de boeken gelet op bepaalde woorden die vaak terugkwamen, een bepaalde waarde in zich hadden of juist vragen oproepen. In beide boeken viel het gebruik van de woorden 'dapper' en 'moedig' op: woorden met een sterk waardeoordeel. De boeken zijn daarom op deze woorden en op hiervan afgeleide woorden gescand via het programma AntConc.²⁰³ Het boek van Vlier leverde 35 relevante hits op, het boek van

---

²⁰² Alexander Brady, 'The Modern Commonwealth', *The Canadian Journal of Economics and Political Science* 26:1 (1960) 62-73, 64.

²⁰³ Ik heb de zoekterm dapper* gebruikt om ook woorden als dapperheid, dapperen en dappere te vinden. Daarnaast zocht ik via de zoekterm moed* voor de woorden moed, moedig, moedige, moedigen.

Wolbers leverde er 81 op. Doordat het programma ook de omliggende woorden toont én doordat je kunt doorklikken naar de oorspronkelijke plaatsing van het woord in het boek, is makkelijk te achterhalen in welke context Vlier en Wolbers deze woorden vaak gebruiken. Voor Vlier geldt dat zij het vrijcorps, ook wel ‘zwarte guides’, vaak in verband met moed en dapperheid brengt. Het vrijcorps is een legergarnizoen bestaande uit vrijgemaakte niet-witte burgers. In een beschrijving van een aanval van dit vrijcorps op Marrons schrijft Vlier dat kolonisten het plan opmaakten ‘om het beleg op te breken’ doordat de Marrons via het moeras onbereikbaar waren, ‘toen onverwacht de dappere zwarte jagers door hunnen onvermoeiden ijver den weg onder water vonden’.²⁰⁴ Een pagina eerder schreef ze dat ‘deze zwarte soldaten, met een vuurroode muts, het zinnebeeld der vrijheid, gedekt [...] geen gevaar [vreesden]’.²⁰⁵ Sterker nog, ze stelt dat Suriname in 1772 ‘grootendeels zijn behoud te danken’ heeft aan dit vrijcorps.²⁰⁶ In 1772 waren er verscheidene zware invallen van de Marrons op plantages in Boven-Cottica. Het vrijcorps werd ingezet om de Marrons te bevechten.²⁰⁷ Met haar nadruk op de moed en heldhaftigheid van het vrijcorps maakte Vlier de vrije zwarte bevolking onderdeel van de Surinaamse geschiedenis en schreef zij hen een belangrijke rol toe in het beschermen van ‘de beschaving’.

De strijd tussen de Marrons en de koloniale overheid komt in de boeken van Vlier en Wolbers continu terug. Het is opvallend dat Vlier in de beschrijving van deze conflicten expliciet de kant van de koloniale overheid kiest. Dit blijkt uit zinnen als: ‘...het verhaal van de herhaalde tochten tegen de Marrons die [...] vaak geheel vruchteloos voor de onzen afliepen’, of: ‘het dorp viel in handen der onzen, doch de Marrons sloegen 12 vrijwilligers dood...’.²⁰⁸ Om een completer beeld te krijgen van de bevolkingsgroepen waarmee Vlier zich identificeerde, is via AntConc gezocht op het woord ‘ons’ en afgeleide woorden daarvan.²⁰⁹ De 126 relevante hits bevestigen dat Vlier zichzelf en haar leerlingen telkens identificeert met het koloniale gezag. Wolbers doet dit minder sterk. Na het scannen van zijn boek op (afgeleiden van) het woord ‘ons’, verschenen er 303 relevante hits. Op het eerste gezicht lijkt ook Wolbers zich te identificeren met het koloniale gezag in de strijd tegen Marrons. Maar door verder te klikken naar de oorspronkelijke tekst blijkt het hier telkens te gaan om citaten die Wolbers aanhaalt, vaak citaten van John Gabriël Stedman.²¹⁰ Wolbers kiest wel expliciet de Nederlandse kant als hij schrijft over conflicten tussen Nederland en andere Europese landen.²¹¹

Opvallend is dat Wolbers woorden als ‘dapperheid’ en ‘moed’ in tegenstelling tot Vlier wél

---

²⁰⁴ Vlier, *Geschiedenis van Suriname*, 67.

²⁰⁵ Ibidem, 66.

²⁰⁶ Ibidem, 66-67.

²⁰⁷ Ibidem.

²⁰⁸ Ibidem, 68, 76.

²⁰⁹ Ik heb de zoekterm ‘ons*|onz*’ gebruikt.

²¹⁰ Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 347

²¹¹ Ibidem, 277-278.

verbindt aan Marrons. Zo beschrijft hij Marron-opperhoofd Bonni als een ‘moedig man’, die ‘onder andere omstandigheden als een held en onversaagd verdediger der regten zijner landslieden’ beschouwd zou zijn.²¹² Wolbers kon over de veraf gelegen kolonie Suriname zonder consequenties dergelijke uitspraken doen. Het versterkte zijn positie als kritisch denker over koloniale zaken. Voor Vlier, als niet-witte vrouw in Suriname, zaten er mogelijk wel consequenties verbonden aan dergelijke uitspraken. Bovendien zag zij met eigen ogen de onrust die Marrons in de kolonie veroorzaakten. Voor haar waren Marrons niet enkel slachtoffers van het systeem van slavernij, maar ook daders die met hun aanvallen op plantages een bedreiging vormden voor de opgebouwde beschaving. In dat opzicht is het progressief dat Vlier in enkele passages toch een verzoenende toon aanslaat omtrent de Marrons. Zo noemt Vlier het ‘eene zeer belangrijke aantekening’ dat de Marron-opperhoofd Baron de gevangengenomen blank-officier Muller vrijuit liet gaan met de woorden: ‘„Wat u betreft, gij kunt u verwijderen en uwe huid in veiligheid brengen, want gij zijt nog te kort in de kolonie om ons, slaven, te kunnen mishandelen.”’²¹³ Deze daad toont volgens Vlier ‘toch een zeer edele trek’.²¹⁴ Deze passage geeft het spanningsveld weer dat Vlier waarschijnlijk voelde met betrekking tot de Marrons. Enerzijds beschouwde zij hen vanuit haar eigen christelijke en Europees-georiënteerde opvoeding als onbeschaafd, anderzijds wilde ze, al dan niet voor zichzelf, waarschijnlijk benadrukken dat dit volk wel degelijk in staat was om tot beschaving te komen. Vanuit haar spiritistische idee van gelijkwaardigheid en haar geloof in de verlossing voor iedereen, was deze daad van Baron een kans om haar leerlingen bij te brengen dat volkeren die buiten de beschaving stonden wel degelijk in staat waren tot die beschaving toe te treden als zij daarbij geholpen werden. Eenzelfde spanningsveld zit in de beschrijving van de *Cojo Branti*, de brand in Paramaribo van 1832. De manier waarop de brandstichters van deze brand worden beschreven zegt volgens Carl Haarnack, oprichter van *Buku – Bibliotheca Surinamica*, veel over het perspectief van een auteur.²¹⁵ Wolbers beschreef de brandstichters van de grote brand als zijnde ‘vier jeugdige negers, Cojo, Mentor, Present en Frederik [die] uit vrees voor straf hunne meesters en meesteressen [waren] ontlopen’.²¹⁶ ‘De honger, een zoo scherp zwaard’ dreef hen tot ‘het verschrikkelijke plan om brand te stichten bij den Jood Monsanto, die in zijn winkel een grooten voorraad zoutevisch en pekelfleesch had, ten einde bij de algemeene ontsteltens eten te kunnen stelen’.²¹⁷ Met deze omschrijving creëert

---

²¹² Ibidem, 444.

²¹³ Vlier, *Geschiedenis van Suriname*, 70.

²¹⁴ Ibidem.

²¹⁵ Carl Haarnack, ‘Overzicht der Geschiedenis van Suriname: J.R. Thomson (1902)’, *Buku: Bibliotheca Surinamica*, 7 februari 2016. Geraadpleegd op 19-11-2020 via: <https://bukubooks.wordpress.com/2016/02/07/thomson/>.

²¹⁶ Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 668-669.

²¹⁷ Ibidem.

Wolbers begrip voor de brandstichters. Volgens Haarnack wijkt een auteur hiermee af van het 'dominante Nederlandse perspectief' waarin de daders er juist van werden beschuldigd 'chaos te creëren om zo de macht in de kolonie te grijpen'.²¹⁸ Wolbers spreekt vervolgens met afschuw over de levende verbranding die de jongens als straf werd opgelegd.²¹⁹ Ook daarmee wijkt hij volgens Haarnack af van een dominant Nederlands perspectief. Wolbers haalde zijn informatie naar eigen zeggen echter grotendeels uit het boek *De negerslaven in de kolonie Suriname*, geschreven door Marten Douwes Teenstra in 1842.²²⁰ Teenstra schreef veel uitgebreider over de brand en was minstens even kritisch. Echt vernieuwend en tegendraads was Wolbers met zijn beschrijving van de brand dus niet.

Vlier sluit met haar benadering van de brand wel aan bij het dominante Nederlandse perspectief dat Haarnack noemt. Zij noemt de brandstichters 'misdadigers', die 'het afschuwelijk voornemen hadden de kolonie door middel van brand te vernietigen, de blanken te vermoorden en zich meester van het land te maken'.²²¹ Ze schrijft niet over jongens die gevlucht waren voor de straffen van hun meester of meesteres of over het motief van honger. Afgaande op het artikel van Haarnack sluit Vlier zich met haar opmerking dat de jongens 'zich meester van het land wilde maken', aan bij de gangbare publicaties over dit onderwerp in haar tijd.²²² Wolbers noemt deze opvatting overigens ook, maar stelt dat deze 'grootere plannen dier wegloopers [...] niet meer dan grootspraak bleken te zijn'.²²³ Vlier sluit de beschrijving van de brand af met de opmerking dat de opgelegde straf 'even vreeselijk [was] als hunne misdaad gruwelijk geweest was'. Het is onduidelijk of Vlier daarmee kritiek levert op de zware straffen opgelegd door de koloniale overheid óf dat zij de straf juist als rechtvaardig zag omdat het de misdaad evenaarde. In ieder geval laat deze passage opnieuw het spanningsveld zien waarmee zij te maken had. Waar het voor Wolbers relatief makkelijk was om verontwaardigd te zijn over de zware straffen opgelegd aan brandstichters op een ander continent, zag Vlier met eigen ogen de consequenties van de brand doordat die zich had afgespeeld in haar vroegste jeugd. Bovendien zat zij in een positie waar zij lastig kritiek kon uiten op het koloniale systeem. Tot slot speelt mee dat het stichten van brand niet paste bij Vliers ideaal van beschaving. Sterker nog, de brand was vanuit het perspectief van de koloniale overheid een aanval op de beschaving. Mogelijk leidde deze drie punten ertoe dat zij de brandstichters omschreef als misdadigers die de opgebouwde beschaving bedreigden.

---

²¹⁸ Haarnack, 'Overzicht der Geschiedenis van Suriname'.

²¹⁹ Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 668-669; Jessica Melker, 'Cojo, Mentor en Present in het Suriname van nu', *OSO: Tijdschrift voor Surinaamse taalkunde, letterkunde, cultuur en geschiedenis*, 22 (2003) 254-270, 255.

²²⁰ Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 669.

²²¹ Vlier, *Geschiedenis van Suriname*, 151-152.

²²² Haarnack, 'Overzicht der Geschiedenis van Suriname'.

²²³ Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 668-669.

Als het gaat om de slavernij durft Vlier meer kritisch te zijn. Zo schrijft Vlier dat ‘de schandelijkste mishandelingen [en] de afschuwelijkste gruwelen tegen de arme Afrikanen [...] gedurig hunne ontvluchting ten gevolge had’.²²⁴ Ondanks dat Vlier als niet-witte vrouw voorzichtig moest zijn in haar uitspraken ‘durfde [ze] de slavenhandel misdadig te noemen’, schrijft Hagers.²²⁵ Aangezien Vlier haar boek schreef in een periode waarin al duidelijk was dat de slavernij zou worden afgeschaft, kon zij zich mogelijk meer vrijheden veroorloven. Toch bleef het feit dat zij zich vanwege haar kleur geen felle kritiek kon veroorloven. Dat Wolbers de slavernij veel sterker bekritiseerde is vanwege zijn abolitionistische activiteiten niet verrassend. Daar komt bij dat Wolbers zijn boek mede uitbracht om ‘afkeer tegen de slavernij [te vermeederen]’, terwijl Vlier voor kinderen schreef met het doel ‘liefde voor ons dierbaar Vaderland op [te] wekken’.²²⁶

Volgens Haarnack is het belangrijk om bij het onderwerp slavernij ook te letten op wat Vlier niet zegt. Hij stelt dat veel negentiende-eeuwse auteurs de lezer ‘[trakteren] op wankel betogen waarom de slavernij niet opgeheven moet worden’ en bovendien ‘spreken over de luiheid en onbetrouwbaarheid van de ‘negers’’.²²⁷ ‘Niets van dit alles bij onze eerste Surinaamse historica’, schrijft Haarnack.²²⁸ Zoals uit de biografieën van Vlier en Wolbers bleek, waren er in de negentiende eeuw wel degelijk argumenten te horen voor de afschaffing van de slavernij, net als geluiden die het beeld van luie of onbetrouwbare tot slaaf gemaakten tegenspraken. Toch geeft Haarnack’s opmerking inspiratie om met een bredere blik te kijken naar Vliers boek om zo haar positie omtrent de slavernij te achterhalen. Dan valt op dat Vlier veel aandacht besteedt aan de pogingen van gouverneur Van Raders om het taboe op vrije arbeid weg te nemen. Met de toenemende kritiek op slavernij in haar tijd, werd het opheffen van dit taboe als voorwaarde gezien om de afschaffing van slavernij te laten slagen.²²⁹ De twee-pagina’s tellende toespraak die Van Raders uitsprak bij de start van de door vrije arbeiders uitgevoerde graafwerkzaamheden van een kanaal, heeft Vlier in zijn geheel opgenomen.²³⁰ Ondanks dat deze werkzaamheden uiteindelijk mislukten schreef Vlier: ‘En nog duizendmaal dank aan den Baron van Raders, voor het doel dat hij daarbij beoogde’.²³¹ Ook Hagers beschrijft de positieve aandacht voor Van Raders in het boek van Vlier: ‘Haar positieve oordeel over Van Raders werd later door de activistische auteur Anton de Kom in *Wij slaven van*

---

²²⁴ Vlier, *Geschiedenis van Suriname*, 49.

²²⁵ Hagers, ‘Maria Vlier schreef geschiedenis’, 48.

²²⁶ Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 812; Vlier, *Geschiedenis van Suriname*, 282.

²²⁷ Carl Haarnack, ‘Beknopte Geschiedenis der Kolonie Suriname voor de meer gevorderde jeugd. Maria Vlier (1862)’, *Buku: Bibliotheca Surinamica*, 8 september 2018. Geraadpleegd op 19-11-2020 via: <https://bukubooks.wordpress.com/2019/09/08/vlier/>.

²²⁸ Ibidem.

²²⁹ Wolbers, *Geschiedenis van Suriame*, 55.

²³⁰ Vlier, *Geschiedenis van Suriname*, 180-181.

²³¹ Ibidem, 182.

Suriname uit 1934 bevestigd', schrijft hij.²³² Echter, de punten die De Kom aanstipt, namelijk het feit dat Van Raders kortere werktijden instelde op plantages van de overheid, dat hij een verbod invoerde om tot slaaf gemaakte mensen met geweld naar een andere plantage te sturen en dat hij schoenen gaf aan mensen in slavernij, noemt Vlier niet. Wolbers noemt deze maatregelen wel.²³³ Dit verschil toont de focus van Wolbers op de problematiek van de slavernij en de focus van Vlier op de opbouw van beschaving, waar vrije arbeid een voorwaarde voor was.

De boeken zijn nu op woordniveau met elkaar vergeleken. Hieruit bleek dat Vlier in haar beschrijving van conflicten tussen Marrons en de koloniale overheid zichzelf en haar leerlingen identificeerde met het koloniale gezag. Tegelijkertijd bleek dat zij binnen deze focus op het koloniale gezag de rol van het vrijcorps, bestaande uit vrijgemaakte niet-witte burgers, in de strijd tegen de Marrons benadrukte. Regelmatig beschreef ze dit vrijcorps als moedig en dapper. Uit deze inhoudelijke vergelijking kwam ook het spanningsveld naar voren waar Vlier mee te maken had. Zij was beperkt in haar vrijheid van meningsuiting en ervaarde daarnaast uit eigen hand de complexiteit van de problematiek in Suriname. Dit is een verklaring voor het feit dat zij de brandstichters van de *Cojo Branti* omschrijft als misdadigers, terwijl Wolbers hen omschrijft als slachtoffers. Vanuit zijn positie buiten Suriname was het eenvoudiger om de problematiek in de kolonie in termen van goed en kwaad te zien. Door haar blik op de toekomst te richten kon Vlier dit spanningsveld rond de koloniale problematiek mogelijk omzeilen. Wellicht benadrukte zij daarom vooral gouverneur Van Raders aanpak rond het wegnemen van het taboe op vrije arbeid, terwijl Wolbers vooral zijn maatregelen benadrukte die de bevolking in slavernij meer in bescherming namen.

3.3. Verschillende visies op de regeerperiode van de Britse Pinson Bonham

Het is tijd om opnieuw uit te zoomen om te zien of de geschiedenissen op het vlak van historische beschrijvingen van elkaar verschillen. Noemt de een gebeurtenissen die de ander overslaat of andersom? Ik besloot de boeken voor een tweede keer zorgvuldig te lezen en het uittreksel dat ik al bij de eerste keer lezen maakte verder aan te vullen (zie bijlage 5 en 6). Door de uittreksels naast elkaar te leggen valt één sterk inhoudelijk verschil op, namelijk de visie op het gouverneurschap van de Britse Pinson Bonham (1811-1816), die regeerde tijdens de Britse overheersing van Suriname tussen 1804 en 1816. Vlier beschrijft Bonham als een alleenheerser 'in den volsten zin des woords'.²³⁴ Hij werd 'zozeer gevreesd, dat men niets durfde [te] ondernemen om het misbruik, dat hij van zijn gezag maakte, tegen te gaan'.²³⁵ Volgens Vlier koos Bonham alleen nog maar Engelsen voor bestuurlijke functies en besloot hij om het beheer van alle plantages waarvan de eigenaren in

---

²³² Hagers, 'Maria Vlier schreef geschiedenis', 48.

²³³ De Kom, *Wij slaven van Suriname*, 129-130; Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 716-717.

²³⁴ Vlier, *Geschiedenis van Suriname*, 110.

²³⁵ Ibidem.

Europa woonden over te dragen aan de Engelse John Bent. Bonham deed dit naar eigen zeggen om de rechten van de afwezige plantage-eigenaren te waarborgen, maar volgens Vlier nam Bonham met dit besluit de macht van directeuren uit handen. Vlier schrijft in dit verband over haar witte opa Ph. J. Vlier die weigerde zijn ondertekening van een opgestelde bezwaarbrief tegen de commissie van John Bent aan de Britse koning in te trekken. Daarop werd hem een stadsarrest opgelegd door Bonham.²³⁶

Wolbers geeft een ander beeld van Bonham. Hij schrijft dat Bonham gunstig gezind was tegenover de Moravische Broedergemeente, voor Wolbers erg belangrijk, en dat hij maatregelen nam tegen te zware straffen die werden uitgevoerd op fort Zeelandia en waren opgelegd aan mensen in slavernij.²³⁷ Daarnaast prijst hij Bonham om zijn wijzigingen in het financiële stelsel die Suriname weer in een gezondere staat brachten. Ook Wolbers schrijft over de aanstelling van John Bent die 'velen vijandig tegen hem [Bonham] [deed] worden' en 'de gemoederen van velen in Suriname [beroerden]'.²³⁸ Wolbers noemt Ph. J. Vlier in verband met een petitie die hij zou hebben opgesteld tegen de door Bonham afgekondigde proclamatie waarin de bevoegdheden van Bent waren opgeschreven. De bezwaarbrief die naar de Britse koning werd gezonden noemt hij pas later en daarbij schrijft hij niets over betrokkenheid van Ph. J. Vlier. De passages over het bestuur van Pinson Bonham verschillen dus zowel qua inhoud, als qua toon.

Wolbers schrijft zelf dat hij met zijn benadering van het Engelse bewind 'niet met Teenstra en anderen [instemt], wanneer zij het Britsch bestuur als nadeelig voor de kolonie beschouwen'.²³⁹ Dat deze auteurs een 'ongunstig en onregtvaardig oordeel over het Britsch bewind' uitbrachten komt volgens Wolbers doordat 'er zoo weinig bronnen tot het regt kennen van dit tijdvak in Holland of Suriname aanwezig waren'.²⁴⁰ Wolbers merkte in zijn onderzoek op dat 'ofschoon de bron op 's Rijks Archief mildelijk vloeide' zij in 1804 'plotsklaps' ophield waarna er 'noch in Nederland noch in Suriname belangrijke bescheiden omtrent den zoogenaamden Engelschen tijd (1804-1816) aanwezig [waren]'.²⁴¹ Wolbers 'besloot naar Engeland te reizen, ten einde dáár eenig onderzoek in het werk te stellen'.²⁴² Via de door Wolbers geplaatste voetnoten bij zijn werk is na te gaan dat Wolbers de bestuursperiode van Bonham vrijwel volledig beschrijft aan de hand van brieven die door Bonham zelf zijn verstuurd naar Groot-Brittannië. Mogelijk voelde Wolbers daardoor meer sympathie voor Bonham. Vlier had daarentegen toegang tot verhalen van haar eigen familie over deze periode. Nota bene haar eigen opa was betrokken bij deze gebeurtenissen. Daarnaast baseerde zij haar

---

²³⁶ Ibidem, 112-115.

²³⁷ Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 564D-568.

²³⁸ Ibidem, 568.

²³⁹ Ibidem, 596.

²⁴⁰ Ibidem.

²⁴¹ Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, III.

²⁴² Ibidem.

geschiedenis ongetwijfeld grotendeels op bestaande literatuur, oftewel op literatuur die volgens Wolbers het Britse bestuur als nadelig beschouwde. Dit verklaart dan ook de nadruk van Vlier op de nadelige gevolgen van het bestuur van Bonham voor de meer aanzienlijke burgers van Suriname. Een andere verklaring is dat het neerzetten van de Britse overheersing als een zware periode gedomineerd door een 'alleenheerser' bijdroeg aan het gevoel van gemeenschappelijk lijden en daarmee aan onderlinge verbondenheid. Dit versterkte Vliers boodschap van vaderlandsliefde. Voor Wolbers was deze Britse periode juist een kans om te laten zien dat het beleid in de kolonie anders en beter kon, waaraan de Nederlandse regering een voorbeeld kon nemen.

Op basis van het inhoudelijke onderzoek in dit hoofdstuk is gebleken dat de kans dat Vlier en Wolbers elkaars manuscript inzagen klein is. Mogelijk stonden ze wel met elkaar in contact, maar een grote invloed op elkaars werk zullen ze niet gehad hebben. Hun boeken zijn daarvoor ook te verschillend. Wolbers beschrijft de geschiedenis van Suriname uitgebreider en gaat nadrukkelijker in op de gruwelijkheden van de slavernij en op het werk van missionarissen. Voor Vlier was het lastiger de koloniale problematiek te bekritisieren, toch uitte ze wel degelijk kritiek op de slavernij en sprak ze in enkele passages met een verzoenende toon over de Marrons. Tegelijkertijd koos ze in de conflicten tussen de koloniale overheid en de Marrons telkens voor de koloniale kant, waarbij ze wel een dappere rol van het vrijcorps benadrukte. De genoemde verschillen tussen de boeken van Vlier en Wolbers komen enerzijds voort uit perspectief en ideologie, anderzijds uit door de overheid opgelegde grenzen. Tot slot zijn er verschillen in de boeken die voortkomen uit verschillend brongebruik. Daar is de beschrijving van het gouverneurschap van Pinson Bonham een voorbeeld van. Wolbers heeft als eerste Nederlandse auteur de bronnen in het rijksarchief van Londen geraadpleegd. Daardoor kijkt hij vanuit een Brits perspectief op dit gouverneurschap. Aangezien Vlier deze bronnen niet geraadpleegd heeft bekijkt zij deze periode enkel vanuit een Surinaams-Nederlands perspectief, dat bovendien gevormd is door ervaringen binnen haar eigen familie. Het resulteerde in geheel verschillende opvattingen over het beleid van Bonham.

4. Het belang van een geschiedenis van Suriname bevestigd

Vlier en Wolbers vonden het bestaan van een geschiedenisboek over Suriname belangrijk. Vlier wilde de Surinaamse jeugd de geschiedenis van Suriname bijbrengen om hun liefde voor en betrokkenheid bij het vaderland aan te wakkeren. Wolbers wilde het Nederlandse volk informeren over Suriname en haar geschiedenis zodat het volk zich meer betrokken voelde bij de kolonie en zij op basis van gefundeerde kennis haar politieke verantwoordelijkheid kon nemen. Werd deze behoefte aan een geschiedenis van Suriname ook gevoeld door de doelgroep zelf? Om een antwoord te geven op deze vraag raadpleeg ik eerst de verschenen recensies van de boeken. Over het boek *Een geschiedenis van Suriname* door Julien Wolbers verschenen al in 1859 advertenties en boekbeoordelingen. Daaruit blijkt dat het boek van Wolbers in tien delen werd uitgegeven. Het eerste deel verscheen in 1859 en het laatste deel in 1861.²⁴³ Gezien de eerste recensies over het werk van Wolbers pas in 1863 in tijdschriften verschenen, lijkt het erop dat uitgeverij H. De Hoogh tot dat jaar wachtte met het uitgeven van de afzonderlijke delen in één boek. Mogelijk vormde de afschaffing van de slavernij in dat jaar een goede aanleiding. De tijdschriften die over het boek van Wolbers schreven waren *Het Leeskabinet*, de *Boekzaal der geleerde wereld* en het *Nieuw dagblad van 's Gravenhage*; respectievelijk een tijdschrift voor 'gezellig onderhoud voor beschaafde kringen', een tijdschrift gericht op kerkelijke en academische ontwikkelingen en een (conservatief) politiek tijdschrift gericht op het 'Moederland en Nederlandsch-Indië'.²⁴⁴

De recensies die verschenen tussen 1859 en 1863 over het boek van Wolbers zijn enkel positief, kritische noten ontbreken. Volgens letterkundige Marita Mathijssen waren recensies in de negentiende eeuw vaak vooral samenvattingen van boeken. De recensent benoemde kort de stijl en opmaak van het boek en wenste de schrijver vervolgens alle geluk.²⁴⁵ Het is dus lastig om uit recensies op te maken wat lezers écht dachten over het boek. Desalniettemin maken recensenten keuzes in wat ze wel of niet uitlichten in hun beoordeling. Zo prijzen bijna alle recensenten het archiefwerk van Wolbers met in het bijzonder zijn reis naar Londen. Auteur 'N.T.' schreef in *het Leeskabinet* dat het archiefwerk tot 'eene degelijkheid en volledigheid' heeft geleid 'die inderdaad

---

²⁴³ 'Advertentie', *Surinaamsche courant*, 22 juli 1862; *Alphabetische naamlijst van boeken* (Amsterdam 1862).

²⁴⁴ 'Boekbeoordelingen', *Nieuwsblad voor den boekhandel* 30:28 (1863) 116. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=dts:2661029:mpeg21:0001>; Nationale Bibliotheek, 'Het leeskabinet'. Geraadpleegd op 21-11-2020 via: <https://www.kb.nl/organisatie/onderzoek-expertise/digitaliseringsprojecten-in-de-kb/digitalisering-tijdschriften/tijdschriften-uitgelicht/het-leeskabinet>; Rietje van Vliet, 'Boekzaal der Geleerde Wereld (1715-1863)', *Encyclopedie Nederlandstalige Tijdschriften*, z.d. Geraadpleegd op 21-11-2020 via: <https://www.ent1815.nl/b/boekzaal-der-geleerde-wereld-1715-1863/>; Koninklijke Bibliotheek, '1814-1869'. Geraadpleegd op 21-11-2020 via: <https://www.kb.nl/organisatie/onderzoek-expertise/digitaliseringsprojecten-in-de-kb/project-databank-digitale-dagbladen/geselecteerde-titels-en-selectieprocedure/selectie-van-titels/1814-1869>; Cornelis Fasseur, *The Politics of Colonial Exploitation: Java, the Dutch, and the Cultivation System* (New York 1992) 112.

²⁴⁵ Marita Mathijssen, *Het literaire leven in de negentiende eeuw* (Leiden: Martinus Nijhoff 1987) 67.

opmerkenswaardig is'.²⁴⁶ Een auteur van De Boekzaal prijst Wolbers' 'kennelijke waarheidsliefde'.²⁴⁷ Dat het archiefwerk van Wolbers in Londen tot de verbeelding sprak en niet onopgemerkt is gebleven is niet verrassend. Veelzeggender is dat veel recensenten ook de noodzaak van een geschiedenis van Suriname beaamden. Hieruit blijkt dat Nederlandse intellectuelen een koloniaal bewustzijn ontwikkelden. Een bewustzijn dat volgens historicus Maartje Janse inderdaad sterk toenam onder de Nederlandse bevolking tussen de jaren veertig en de jaren tachtig van de negentiende eeuw.²⁴⁸ Auteur 'B.B.' schreef in zijn uitgebreide, driedelige recensie het *Nieuw dagblad van 's Gravenhage*:

...wij noemen het een schoon doel een verleden te ontsluijeren, waarover tot nog toe als 't ware een digt floers hing; wij achten het eene heilige taak de belangstelling op te wekken – neen! Opgewekt te houden, want er was toen de heer W. zijne geschiedenis schreef, veel gedaan in ons Nederland voor de West-Indische kolonien en voor haar onderdrukte bevolking [...].²⁴⁹

Ook een anonieme schrijver in het *Nieuw Amsterdamsch handels- en effectenblad* noemt het boek een 'zeer belangrijk werk':

Wij beamen ten volle de woorden van den heer Wolbers, wanneer hij, omtrent die te lang miskende en, tot geen gering nadeel van Nederland, stiefmoederlijk behandelde, ja bijna met minachting verwaarloosde kolonie, zegt: 'Suriname, met zijne blanken-, kleurling- en negerbevolking, eischt en heeft regt op onze belangstelling'.²⁵⁰

Wolbers zal verheugd zijn geweest dat het belang van een geschiedenis van Suriname door anderen werd ingezien. Het deed hem ongetwijfeld ook goed dat hij werd geprezen om zijn wetenschappelijk karakter. Als opgeklommen schrijver zonder academische achtergrond kon Wolbers met zijn boek immers laten zien dat hij wel degelijk in staat was bij te dragen aan het intellectuele en wetenschappelijke debat. Niet voor niets had Wolbers zo intensief bronnenonderzoek gedaan. Hij sloot daarmee aan bij de verwetenschappelijking van geschiedschrijving waarin bronnenonderzoek centraal stond. Zijn werk werd door auteur 'B.B.' van het *Nieuw dagblad van 's Gravenhage* als zo hoogstaand gezien dat hij zich niet durfde te wagen aan een inhoudelijke kritiek:

---

²⁴⁶ N.T., 'J. Wolbers, Geschiedenis van Suriname', *Het lees kabinet: Bibliografisch album* (Amsterdam: Hendrik Frijlink 1863) 207-209, 208. Geraadpleegd via: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB07:001132001:00007>.

²⁴⁷ 'Geschiedenis van Suriname', *Boekzaal der geleerde wereld en tijdschrift voor de protestantsche kerken in het koninkrijk der Nederlanden* 2 (1863) 723-725, 723. Verkregen via Bijzondere Collecties Universiteit Leiden T 122.

²⁴⁸ Janse, 'Representing distant victims', 78-79.

²⁴⁹ B.B., 'Boekbeschouwing', *Nieuw dagblad van 's Gravenhage*, 16 juni 1863. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB19:000142138:mpeg21:p00001>.

²⁵⁰ 'Boekbeschouwing', *Nieuw Amsterdamsch handels- en effectenblad*, 20 april 1859. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBDDD02:000214336:mpeg21:p002>.

Zullen wij het wagen een kritiek te leveren van hetgeen de heer W. ons als de vruchten van rijp en naauwgezet onderzoek ten beste geeft? [...] Mogen wij het doen, waar de geschiedschrijver zich volmaakt op zijn standpunt, dat is op een onafhankelijk standpunt plaatste? [...] Waar hij bovenal de waarheid wilde vermelden en niet dan dat? Neen! Daar kan de pen niet gescherpt worden tot kritiek, daar moet zij de meer nederige taak van beschouwing vervullen.²⁵¹

Deze passage toont hoe Wolbers, door gebruik te maken van de nog vage grenzen van het vakgebied Geschiedenis, als niet-academicus toch zo wist op te klimmen dat hij werd beschouwd als ‘de geschiedschrijver’. Zijn focus op de geschiedenis van Suriname en later op de geschiedenis van Java, hielp ongetwijfeld mee bij het veroveren van zijn plek in het wetenschappelijk debat; deze geschiedenissen waren nog grotendeels ongeschreven en elke bijdrage was daarom waardevol.

Het feit dat een recensent in het *Nieuw dagblad van 's Gravenhage* Wolbers omschreef als een geschiedschrijver die bovendien ‘volmaakt’ is in zijn ‘onafhankelijk standpunt’ betekent natuurlijk nog niet dat de meer gevestigde geschiedschrijver ook zo over het werk van Wolbers dacht. Vooraanstaande academische historici zullen ongetwijfeld kritischer zijn geweest dan deze recensent waar het ging om het wetenschappelijk karakter van Wolbers’ werk. Zij pleitten ervoor een sterk afgebakend onderwerp volledig te doorgronden op basis van zorgvuldige bronnenkritiek. Deze aanpak is niet van toepassing op het werk van Wolbers die de gehele geschiedenis van Suriname behandelde en zijn bronnen nauwelijks kritisch beoordeelde. Toch is uit verschillende bronnen af te leiden dat Wolbers wel degelijk serieus genomen werd in het wetenschappelijk veld. Zo werd hij in 1863 toegelaten tot het Historisch Genootschap in Utrecht, waaraan hij ook zijn boek cadeau gaf.²⁵² Het Historisch Genootschap was nationaal georiënteerd en bestond van oudsher uit ‘wetenschappelijke beoefenaars der algemeene Nederlandsche geschiedenis’, al had het in de jaren voor Wolbers’ aantreden besloten een bredere groep historisch geïnteresseerde burgers toe te laten.²⁵³ Desalniettemin was het een genootschap waarin hoogleraren en archivariissen een belangrijke rol speelden. Wolbers was met zijn lidmaatschap dus toegetreden tot een genootschap dat directe banden had met mensen uit het wetenschappelijk veld.²⁵⁴ Ook het feit dat Wolbers’ boek werd aangehaald in een studie uit 1864 ‘betreffende de koffij-kultuur in Suriname, in de eerste helft der vorige eeuw’ toont dat zijn werk serieus genomen werd in de wetenschap.²⁵⁵ Deze studie

---

²⁵¹ B.B., ‘Boekbeschouwing’.

²⁵² Historisch Genootschap, *Kronijk van het Historisch Genootschap*, 11, 15; ‘Binnenland’, *Algemeen Handelsblad*, 3 april 1863. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010137713:mpeg21:p001>.

²⁵³ L.J. Dorsman en E. Jonker, *Anderhalve eeuw geschiedenis: (Nederlands) Historisch Genootschap 1845-1995* (Den Haag: Nederlands Historisch Genootschap 1995) 10, 14-15, 20.

²⁵⁴ *Ibidem*, 15.

²⁵⁵ P.A. Leupe, ‘Aantekeningen betreffende de koffij-kultuur in Suriname, in de eerste helft der vorige eeuw’, *Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië* 8:3 (1864) 228-251, 231-232.

verscheen namelijk in het tijdschrift 'Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië', uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV); het bekendste wetenschappelijk instituut op het gebied van de koloniën.²⁵⁶

Valt er tot slot iets te zeggen over de lagen van de bevolking waarin het boek van Wolbers gelezen werd? Afgaande op de prijs van 9,5 gulden voor de gebonden versie van 1863, was het boek uitzonderlijk duur en dus alleen betaalbaar voor de welgestelde lagen van de bevolking.²⁵⁷ Volgens historica José de Kruif kostte een boek in de categorie Geschiedenis en Geografie gemiddeld 2,2 gulden en dat was al te duur voor de lagere klassen.²⁵⁸ De hoge prijs van Wolbers' boek kwam onder meer doordat de uitgever 'tot in papier en band toe [...] buitengewone zorg' had besteed aan de uitgave: het boek was 'in een prachtband gebonden', bevatte een portret van Van Aerssen van Sommelsdijck en was 'met facsimiles²⁵⁹ der handteekeningen van de gouverneurs van West-Indië voorzien'.²⁶⁰ Een foto op de website Buku – Bibliotheca Surinamica toont inderdaad een mooie leren band met op de rug een ingekerfd tropisch tafereel van hoge palmtakken en -bladeren, waartussen een slang krult en waaronder een kalmuitziende kolonist vastberaden naar de lezer kijkt. Een wimpel met daarop in sierlijke letters 'J. Wolbers – Suriname', is over het tafereel gedrapeerd. Het geheel lijkt in bladgoud uitgesneden te zijn.²⁶¹ De editie van 1863 was duidelijk een boek van klasse. In eerste instantie verscheen het boek echter in tien sobere delen. Elk deel afzonderlijk kostte 60 cent, het geheel kostte dus 6,- gulden.²⁶² Op die manier was het boek van Wolbers toch relatief goedkoop verkrijgbaar, zolang je het per deel kocht. Mogelijk zorgde deze lagere prijs voor meer aftrek van het boek in de middenklasse. De lagere klasse zal Wolbers met zijn boek alsnog niet bereikt hebben. Het wetenschappelijk karakter maakte zijn boek voor hen ontoegankelijk, bovendien kon de arbeidersklasse zich tot ongeveer 1870 een boek simpelweg niet veroorloven.²⁶³

Het is opvallend dat het toonaangevende liberale tijdschrift *De Gids* niet over het boek van Wolbers schreef. Vanwege het christelijk karakter drong het boek mogelijk niet genoeg tot liberale kringen door. In een biografie van Julien Wolbers, geschreven in 1933, stelt F.K.H. Kossemann dat zijn

---

²⁵⁶ Kuitenbrouwer, *Tussen Oriëntalisme en Wetenschap*, 31.

²⁵⁷ N.T., 'J. Wolbers, Geschiedenis van Suriname'.

²⁵⁸ José de Kruif, 'Het nut van de kennis der prijzen van oude boeken De boekenprijzen in de negentiende eeuw', in: Ed. Hannie van Goinga, *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis: Het komt altemaal aen op het distribuweeren* 8 (Leiden 2001) 131-152, 137; Marijke Huisman, *Publieke levens: Autobiografieën op de Nederlandse boekenmarkt 1850-1918* (Zutphen: Walburgpers 2008) 49.

²⁵⁹ Facsimiles zijn kopieën van handteekeningen.

²⁶⁰ 'Geschiedenis van Suriname', *Boekzaal der geleerde wereld*, 724; N.T., 'J. Wolbers, Geschiedenis van Suriname'.

²⁶¹ Carl Haarnack, 'Geschiedenis van Suriname. Wolbers (1861)', *Buku: Bibliotheca Surinamica*, 6 december 2013. Geraadpleegd op 19-11-2020 via: <https://bukubooks.wordpress.com/2013/12/06/wolbers/>.

²⁶² 'Geschiedenis van Suriname', *De Heraut* 10 (1859). Geraadpleegd via Delpher:

<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMUBVU04:001821062:00001>.

²⁶³ Huisman, *Publieke levens*, 49.

Geschiedenis van Suriname een van de beste werken over Suriname is, maar dat het 'hier en daar niet onpartijdig genoeg [is]': 'Zijn al te geprononceerd christelijke wereldbeschouwing stond hem daarbij te veel in den weg'.²⁶⁴ Waarschijnlijk sprak Wolbers met zijn boek vooral de protestantschristelijke bevolking van de hogere klassen aan. Het christelijk georiënteerde tijdschrift *Boekzaal der geleerde wereld* benadrukte inderdaad de 'evangelieschen geest waarmee de Schrijver bezielid is'.²⁶⁵

In Suriname lijkt tot slot weinig geschreven over het boek van Wolbers. In Surinaamse kranten uitgegeven tussen 1850 en 1865 komen maar twee berichten over het boek naar voren. De eerste is een aankondiging van het boek waarin de tijdvakken die Wolbers aanhield beschreven werden, verder onthield de krant zich ervan 'voorloopig iets ter aanbeveling der onderneming te zeggen'.²⁶⁶ De tweede is een advertentie van boekhandel *A.H. van Borcharen & Co.*, die 'het vervolg en slot van Wolbers' *Geschiedenis van Suriname*' aankondigt.²⁶⁷ De delen van het boek werden in Suriname dus in ieder geval verkocht en het werk van Wolbers zal daar bekend zijn geweest.

Opvallend genoeg is ook over de uitgave van het boek *Beknopte geschiedenis der kolonie Suriname* van Maria Vlier, weinig geschreven in Suriname. Door via Delpher te zoeken op 'Vlier + Geschiedenis' met verschijningsgebied 'Suriname', verschijnt er één relevante hit: een korte boekaankondiging in de *Surinaamsche Courant en Gouvernements Advertentieblad*. Uit de eerste zin blijkt echter dat de aankondiging niet in Suriname is geschreven, maar dat deze is overgenomen uit de *Amsterdamsche Courant* van 29 april 1863.²⁶⁸ Toch is uit meerdere bronnen af te leiden dat het boek van Vlier in Suriname goede aftrek vond. Zo schrijft Vlier zelf in haar tweede editie van 1881 dat haar eerste druk geheel uitverkocht raakte, waarna haar 'land- en stadgenoten' vroegen om een herdruk.²⁶⁹ Daarnaast bleek uit het scriptie-onderzoek van P. Samoedj van 1989 dat de twee edities van Vliers werk tot aan 1945 behoorden tot de negen meest gebruikte geschiedenisboeken in het onderwijs van Suriname.²⁷⁰ Niet alleen in het onderwijs werd Vliers boek gebruikt. Voor historisch geïnteresseerde burgers was haar boek 'lange jaren het eenige bruikbare werk [...], na dat van Wolbers dat evenwel niet in ieders bereik [lag]', blijkt uit een overlijdensadvertentie verschenen na Vliers overlijden in 1908.²⁷¹ Dat Vliers werk voor sommige Surinamers mogelijk een meer persoonlijke betekenis had,

---

²⁶⁴ F.K.H. Kossemann, 'Wolbers, Julien', *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek* 9 (1933). Geraadpleegd via DBNL: https://www.dbnl.org/tekst/molh003nieu09_01/molh003nieu09_01_2091.php.

²⁶⁵ 'Geschiedenis van Suriname', *Boekzaal der geleerde wereld*, 723.

²⁶⁶ 'Kunst- en Letternieuws', *Surinaamsch weekblad*.

²⁶⁷ 'Advertentie', *Surinaamsche courant*.

²⁶⁸ 'Berigten van verschillenden aard', *Surinaamsche courant en Gouvernements advertentie blad*, 28 mei 1863. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011193062:mpeg21:p003>.

²⁶⁹ Vlier, *Geschiedenis van Suriname*, 4.

²⁷⁰ Eric Jagdew, 'Van Vernederlandsching naar Surinamisering: Het geschiedenisonderwijs in Suriname', *His/her Tori, Tijdschrift voor Surinaamse Geschiedenis en Cultuur* 1:3 (2010) 26-38, 28.

²⁷¹ 'Van stad en land', *Suriname*, 14 juli 1908.

suggereert een opvallend berichtje dat in 1937 verscheen in *De West: nieuwsblad uit en voor Suriname*: 'De wensch van eenige zieken op Chatillon [leproserie], om in het bezit te komen van het boekje van mej. Vlier, Geschiedenis van Suriname, konden wij reeds vervullen den dag na verschijnen van het artikel over Chatillon. Aan de geefster onzen hartelijken dank, ook namens de verpleegden'.²⁷² Deze persoonlijke wens zegt iets over de waarde die sommige Surinamers kennelijk hechtten aan een geschiedenis van Suriname, die ook nog eens geschreven was door een Paramaribose. Het droeg ongetwijfeld bij aan het gevoel van eigen identiteit en daarmee aan vaderlandsliefde, wat Vlier zo graag wilde bereiken.

Ondanks dat Vlier haar boek voor de Surinaamse jeugd uitbracht, kreeg het boek in Nederland relatief veel aandacht. Dit kwam mogelijk voort uit het feit dat Vlier haar boek bij de Amsterdamse uitgever H. de Hoogh uitgaf. Veel Nederlandse kranten en tijdschriften volgden immers op de voet welk nieuw werk bij uitgeverijen verscheen. Mogelijk zorgde de bijna gelijktijdige uitgave van het gebonden exemplaar van Wolbers bij dezelfde uitgever voor een extra stimulans om beide boeken te recenseren. De Nederlandse tijdschriften *Het Lees kabinet* en *De Boekzaal* maken de vergelijking met het boek van Wolbers expliciet door de boeken aansluitend op elkaar te beoordelen. De anonieme auteur van *De Boekzaal* beschouwt het boek van Vlier daarbij als een 'goedkoope, beknopte uitgaaf van des Heeren Wolbers geschrift', immers, de wens daarnaar zal 'bedriegen we ons niet' gerezen zijn.²⁷³ 'Zijn de verdiensten groter, is de uitvoering prachtiger', vervolgt de auteur, 'naast het belangrijk werk van de Heer Wolbers, zal gewis het boekjen van mejuffrouw Vlier niet uit het oog verloren worden; als schoolboek voor bijzondere scholen maakt het aanspraak op aanbeveling'.²⁷⁴ Het werk van Wolbers beschouwt de auteur kennelijk als meer gewichtig dan het werk van Vlier. Dit beeld komt terug in een recensie in de *Leeuwarder Courant* waarbij de anonieme auteur stelt dat het werk van Vlier 'niet volmaakt' te noemen is, maar dat haar werk 'zeker velen welkom zijn' aangezien het 'uitmuntend werk van den heer J. Wolbers niet onder bereik van een ieder is'.²⁷⁵ Het werk van Vlier werd dus gezien als een meer toegankelijke versie van het boek van Wolbers.

Dezelfde recensie in de *Leeuwarder Courant* beaamt Vliers idee dat 'liefde voor den geboortegrond wordt bevorderd door kennis van hetgeen op dien grond in vroegere dagen is voorgevallen'.²⁷⁶ En niet alleen voor de jeugd in de kolonie vindt de recensent kennis van Suriname

---

²⁷² 'Een wensch vervuld', *De West: Nieuwsblad uit en voor Suriname*, 19 maart 1937. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:110636409:mpeg21:p002>.

²⁷³ 'Geschiedenis van Suriname', *Boekzaal der geleerde wereld*, 725.

²⁷⁴ Binnen de context worden hier waarschijnlijk Surinaamse scholen bedoeld; 'Geschiedenis van Suriname', *Boekzaal der geleerde wereld*, 725.

²⁷⁵ 'Boekaankondiging', *Leeuwarder courant*.

²⁷⁶ Ibidem.

belangrijk, ook voor 'onze overige landgenooten, want de geschiedenis, die zij beschrijft, is in zekeren zin ook de hunnen en zij mogen daarin niet geheel vreemdelingen zijn'.²⁷⁷ Het belang van kennis over de Surinaamse geschiedenis bij de jeugd van Suriname wordt door Nederlandse recensenten dus doorgetrokken naar de Nederlandse jeugd. Mogelijk dachten zij net als Wolbers dat dit het verantwoordelijkheidsgevoel voor de kolonie kon aanwakkeren of hoopten zij, zoals een recensent van het *Nieuw Amsterdamsch handels- en effectenblad*, dat kennis over de kolonie de vaderlandsliefde zou bevorderen:

Niet echter slechts voor de Surinaamsche jeugd, ook voor de onze is dit werkje dus een waar geschenk; want waarom toch zou ook de vaderlandsche jeugd worden onderwezen in de geschiedenis van vreemde volken, en onkundig blijven in die der koloniën van ons eigen land, welker stichting toch, onbetwistbaar, niet alleen een belangrijk deel der wereldhistorie, maar voornamelijk ook van de vaderlandsche geschiedenis uitmaakt, daar zij immers het *schitterendste monument* ter vereeuwiging van de handelingen onzer voorvaderen is!²⁷⁸

Met het verschijnen van Vliers tweede editie in 1881 is maar één recensie gevonden, verschenen in het tijdschrift 'De wekker: weekblad voor onderwijs en schoolwezen', een vooraanstaand liberaal tijdschrift op het gebied van onderwijs.²⁷⁹ Dat zowel de eerste als de tweede editie van het boek van Vlier door dit blad werd gerecenseerd laat zien dat haar boek serieus werd genomen in onderwijskringen.²⁸⁰ De recensie van 1881 valt op door de kritische toon. Mogelijk was een kritische beoordeling twintig jaar na het verschijnen van de eerste editie gebruikelijker geworden binnen de boekenwereld.²⁸¹ De auteur 'L' schrijft dat het boek te veel bijzaken bevat: 'Tal van zaken, hier vermeld, behoeven zelfs door de Surinaamsche jeugd niet geweten te worden'.²⁸² 'Als schoolboek verdient het dus geen aanbeveling, als legger voor de geschiedenis dezer kolonie is het zeer bruikbaar', sluit 'L' zijn recensie af.²⁸³ Deze laatste opmerking toont aan dat Vlier net als Wolbers binnen het semiwetenschappelijk veld van geschiedschrijving toe kon treden, ongetwijfeld mede omdat over Suriname nog weinig geschreven was. Het boek van Vlier werd dus niet beschouwd als 'slechts' een lesboek, maar ook als grondlegger van de Surinaamse geschiedenis. Dit beeld komt zelfs

---

²⁷⁷ Ibidem.

²⁷⁸ 'Boekaankondiging', *Nieuw Amsterdamsch handels- en effectenblad*, 27 april 1863. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010130116:mpeg21:p004>.

²⁷⁹ Leunis D. van Klinken, *Dienstbaar aan het onderwijs: Een studie naar de protestants-christelijke pedagogische tijdschriften uit de negentiende eeuw* [Proefschrift] (Amsterdam 2009) 46-47; L., 'Boekbeschuwing enz', *De wekker; weekblad voor onderwijs en schoolwezen* 40:76 (1881) 1. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=dts:555075:mpeg21:0001>.

²⁸⁰ J., 'Boekaankondiging', *De wekker; weekblad voor onderwijs en schoolwezen* 20:18 (1863) 4. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=dts:528018:mpeg21:0001>.

²⁸¹ Mathijsen, *Het literaire leven*, 68-69.

²⁸² L., 'Boekbeschuwing enz', 1.

²⁸³ Ibidem.

terug in een van de overlijdensadvertenties verschenen na Vliers overlijden. De anonieme auteur suggereert hierin dat haar boek als grondslag diende voor het boek *Overzicht van de geschiedenis van Suriname*, geschreven door de Surinaamse J.R. Thomson in 1902.²⁸⁴

De boeken van Vlier en Wolbers kruisten elkaar al bij de publicatie: H. de Hoogh publiceerde beide boeken in 1863, al was Wolbers boek eerder in losse delen verschenen. Vervolgens kruisten de boeken elkaar in recensies waarin ze achtereenvolgens gerecenseerd werden en regelmatig als twee versies van hetzelfde verhaal beschouwd werden: een wetenschappelijke versie en een meer toegankelijke versie. Ook werden Vlier en Wolbers beiden bedankt voor hun werk door Koning Willem III: Wolbers werd tot ridder geslagen in de Luxemburgse 'orde van de Eikenkroon' in 1862 en Vlier kreeg een handgeschreven dankbrief van de koning.²⁸⁵ Ruim twintig jaar na het verschijnen van hun eerste editie kruisten de boeken elkaar opnieuw op de Wereldtentoonstelling van 1883 in Amsterdam. Beide boeken werden genomineerd voor dezelfde prijs binnen de categorie 'historisch document'. De wereldtentoonstelling van 1883 moest Nederland als wereldrijk op de kaart zetten en aantonen dat Nederland net als andere wereldmachten een belangrijke rol speelde in het brengen van beschaving. Daarnaast was de tentoonstelling zowel een katalysator als een symbool voor de uitbreidende koloniale kennis, waaraan mede door toenemende democratisering en de afschaffing van het staatsmonopolie op Java in 1870, steeds meer behoefte was. De tentoonstelling moest bovendien een wetenschappelijk karakter uitstralen, daarom kreeg oriëntalist P.J. Veth de opdracht om onder meer een wetenschappelijke catalogus te maken van alle tentoongestelde voorwerpen.²⁸⁶

De tentoonstelling was ingedeeld in drie 'groepen' waarin alle aspecten van de Nederlandse koloniën werden belicht. Groep I toonde 'Het terrein der gekoloniseerde en overheerde gewesten', groep II 'de inlandsche bevolking dier gewesten' en groep III 'de Europeanen in die gewesten en hunne betrekkingen tot de inlanders'.²⁸⁷ De nominatie van Vlier en Wolbers viel in de laatste categorie. Volgens historicus Marieke Bloembergen toonde deze categorie het belang van het brengen van modernisering en beschaving in de koloniën.²⁸⁸ Met de beschrijving van de koloniale geschiedenis en de toekomstvisie van Vlier en Wolbers op respectievelijk het verheffen van de jeugd en het zendingswerk onder de zwarte bevolking, is het begrijpelijk dat hun nominatie binnen deze laatste categorie viel. De drie groepen waren verder elk verdeeld in 38 'klassen', de nominatie van

---

²⁸⁴ 'Ter herinnering', *Suriname*, 23 maart 1928.

²⁸⁵ Reinsma, *Julien Wolbers*, 18; 'Van stad en land', *Suriname*, 14 juli 1908.

²⁸⁶ Bloembergen, *Koloniale vertoningen*, 46, 52.

²⁸⁷ *Ibidem*, 54-55.

²⁸⁸ *Ibidem*.

Vlier en Wolbers viel binnen klasse veertien: 'Ontdekkingsreizen en onderzoekingstochten'.²⁸⁹ Met hun boeken symboliseerden Vlier en Wolbers de historische band tussen Nederland en Suriname, een band die de tentoonstelling wilde benadrukken. Het legitimeerde immers het koloniaal gezag en maakte de koloniën en het moederland tot een eenheid.²⁹⁰ De boeken leenden zich waarschijnlijk ook goed voor de tentoonstelling omdat met name Wolbers met zijn boek bijdroeg aan het wetenschappelijk karakter ervan en omdat Vlier met haar boek een tastbaar voorbeeld was van de intellectuele mogelijkheden in Paramaribo, waar zelfs vrouwen van profiteerden. Daarmee stond Vlier op zichzelf al symbool voor de beschaving in de koloniën. Haar niet-witte kleur had deze symboliek waarschijnlijk nog versterkt, maar het is onduidelijk in hoeverre haar kleur in Nederland bekend was. Tot slot was puur het feit dat de geschiedenis van Suriname was opgeschreven waarschijnlijk voldoende reden om de boeken te nomineren en zo te laten zien dat het onderzoek naar de koloniën in Nederland van hoog niveau was. Vlier won met haar boek de tweede prijs en kreeg hiervoor een zilveren medaille. De waarde van de nominatie en de uiteindelijke prijs is lastig te bepalen. Alle 38 klassen hielden een eigen prijsuitreiking; er viel tijdens de werelddtentoonstelling dus veel te winnen, waardoor de prijzen in betekenis afnamen. Misschien besloot Vlier daarom haar prijs niet op te halen in Nederland. Alhoewel, reizen tussen Suriname en Nederland deed je niet zomaar; andere redenen speelden ongetwijfeld ook een rol.

De werelddtentoonstelling van 1883 in Amsterdam illustreert hoe Vlier en Wolbers twintig jaar na de publicatie van hun boeken onderdeel werden van een meer geïnstitutionaliseerde wetenschappelijke wereld. Tegelijkertijd toont de tentoonstelling dat hun visie op het belang van kennis van Suriname inmiddels breed gedeeld werd onder de Nederlandse bevolking. De koloniën waren meer onderdeel geworden van het nationaal bewustzijn onder Nederlandse burgers. Niet voor niets trok de tentoonstelling bezoekers uit alle uithoeken van het land en uit alle lagen van de bevolking.²⁹¹ Het toegenomen koloniaal bewustzijn bleek ook uit de recensies, waarin recensenten het belang van kennis over Suriname onderstreepten. Zowel in Nederland als in Suriname werden Vlier en Wolbers tot slot als grondleggers van de Surinaamse geschiedschrijving gezien. In Suriname was het boek van Vlier zelfs het enige toegankelijke boek tot de eigen geschiedenis, het werd dan ook buiten het onderwijs door Surinaamse burgers gelezen en bevorderde onder hen waarschijnlijk een nationaal eenheidsgevoel.

---

²⁸⁹ Hagers, 'Vlier, Maria Louisa Elisabeth'; 'Tentoonstelling te Amsterdam: Lijst van bekroningen voor Nederland en Nederlandsch-Indië', *Het vaderland*, 18 september 1883. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB23:001416068:mpeg21:p00007>.

²⁹⁰ Bloembergen, *Koloniale vertoningen*, 87.

²⁹¹ *Ibidem*, 47.

Conclusie

In deze scriptie staat de vraag centraal op welke wijze de maatschappelijke achtergrond en de persoonlijke opvattingen van Maria Vlier en Julien Wolbers een rol speelden in hun bijdragen aan de geschiedschrijving van Suriname en hoe hun geschiedenissen ontvangen werden in Nederland en Suriname. Ik begon dit onderzoek met het schrijven van de biografieën van Vlier, een niet-witte vrouw uit Suriname, en Wolbers, een Nederlandse abolitionist afkomstig uit een schildersfamilie. Uit de biografieën bleek dat beide auteurs zich ontwikkelden buiten de gevestigde orde. Tegelijkertijd bewogen zij zich in een maatschappelijke laag waarin zij indirect invloed hadden op die orde. Wolbers via het Réveil en de abolitionistische beweging waarin hij actief was, Vlier via de intellectuele gemeenschap waartoe zij behoorde en via haar betrokkenheid bij het onderwijs en bij maatschappelijke initiatieven zoals de Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid. Vanwege hun maatschappelijke positie lagen Vlier en Wolbers niet het meest voor de hand als schrijvers van een geschiedenis van Suriname. Toch waren zij het die als eerste bestaande kennis van Suriname samenbrachten in één geschiedenis van Suriname, al dan niet aangevuld met kennis verkregen via eigen onderzoek of ervaringen. Vlier en Wolbers wisten een plek in de intellectuele gemeenschap te verkrijgen door in te haken op maatschappelijke ontwikkelingen van hun tijd. Zij groeiden op in een periode waarin het koloniaal besef onder de Nederlandse bevolking toenam, waarin ethische problematiek mede door democratisering vaker leidde tot moreel activisme en waarin kennis en het bijbrengen van beschaving steeds belangrijker werd gevonden, ook in Suriname. Binnen de toenemende nadruk op kennis was er in het bijzonder veel aandacht voor geschiedenis. Geschiedenis werd onder meer als middel gezien om een nationaal eenheidsgevoel te bevorderen. De ontwikkelingen leidden ertoe dat Vlier en Wolbers het belang inzagen van een geschiedenis van Suriname. Het in 1853 genomen besluit van de Nederlandse overheid om toe te werken naar de afschaffing van de slavernij, vormde waarschijnlijk een extra aanleiding voor Vlier en Wolbers om daadwerkelijk de pen te pakken en een geschiedenis te schrijven.

De maatschappelijke achtergrond van Vlier en Wolbers werkte door in het toekomstbeeld dat zij voor ogen hadden en dat in hun boeken duidelijk naar voren komt. Wolbers hoopte vanuit zijn betrokkenheid bij het Réveil en het abolitionisme de Nederlandse burgers te betrekken bij de kolonie Suriname, om hen zo te mobiliseren zich in te zetten voor de afschaffing van de slavernij en voor het zendingswerk in de kolonie. Vlier hoopte vanuit haar achtergrond in het onderwijs en haar geloof in de beschaving, de Surinaamse jeugd vaderlandsliefde bij te brengen en hen te motiveren hun steentje bij te dragen aan de toekomst van Suriname. Deze motivaties werkten door in de manier waarop beide auteurs de geschiedenis van Suriname benaderden. Al in de keuze voor de tijdsperiode waarin Vlier en Wolbers hun geschiedenis begonnen, klinken ze door. Vlier begon haar geschiedenis

in 1630 met de eerste geregelde Europese vestiging. Deze vestiging symboliseerde voor haar waarschijnlijk de start van de beschaving in Suriname. Wolbers begon zijn geschiedenis bij de ontdekking van Suriname door Columbus in 1492, hij beschreef daarbij ook uitgebreid de leefwijze van de oorspronkelijke bevolking. Wolbers wilde de lezer als het ware in de maatschappij van Suriname verplaatsen. Voor hem was het immers noodzaak Nederlandse burgers zo volledig mogelijk te informeren over Suriname; alleen met voldoende kennis konden burgers zich adequaat inzetten voor de kolonie. Vlier wilde juist vaderlandsliefde bijbrengen, waarbij zij trots haalde uit de zich ontwikkelende beschaving in Suriname. Zij had er daarom geen belang bij al te veel uit te wijden over bevolkingsgroepen die volgens haar niet tot deze beschaving hoorden. Dat verklaart ook deels waarom zij bij beschrijvingen van conflicten tussen de Marrons en de koloniale overheid zich identificeerde met de koloniale overheid, die in haar ogen waarschijnlijk symbool stond voor de westerse beschaving.

Tegelijkertijd is het belangrijk te benadrukken dat Vlier in een maatschappij leefde gebaseerd op rassenongelijkheid. Als niet-witte vrouw nam zij een kwetsbare positie in. Uit de biografie van Vlier bleek al dat vrijheid van meningsuiting beperkt was in Paramaribo. Vlier kon zich dus niet alles veroorloven. Daar komt tot slot bij dat Vlier de complexiteit van de problematiek in Suriname zelf ervaarde: enerzijds zag zij het onrecht van slavernij, anderzijds ervaarde zij de onrust die Marrons en weggelopen tot slaaf gemaakten veroorzaakten onder de welgestelde gevestigde bevolking waartoe zij zelf behoorde. Ook voor haar vormde deze bevolkingsgroep een bedreiging. Wolbers bevond zich daarentegen in het ver weg gelegen Nederland, hij ervaarde niet de consequenties van het systeem van slavernij en zag de problematiek meer in termen van goed en kwaad. Het spanningsveld waar Vlier mee te maken had, beïnvloedde ook haar schrijven over de grote brand in Paramaribo van 1832. Zij schilderde de brandstichters af als misdadigers die een staatsgreep probeerden te plegen. Wolbers beschreef hen juist als slachtoffers wiens daad voortkwam uit honger en angst voor een eigenaar. De beschrijving van de brand gaf Wolbers de mogelijkheid kritiek te uiten op de koloniale overheid en de slavernij. Het versterkte zijn abolitionistische opvattingen en zijn toekomstbeeld van een Suriname zonder slavernij. Vlier begaf zich met het beschrijven van de brand juist op gevoelig terrein en koos de kant van de koloniale overheid. Zij kon zich mogelijk geen nuance permitteren. Anderzijds was de brandstichting in Vliers ogen waarschijnlijk een aanval op de beschaving, waardoor de brandstichters voor haar ook een bedreiging waren.

Vlier kwam uit een progressief gezin waarin de slavernij werd bediscussieerd, daarnaast droeg haar vader actief bij aan 'de verheffing van het Surinaamse volk', met name de jeugd, doordat hij een van de oprichters was van de Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid. Ondanks dat Vlier op het eerste gezicht schreef vanuit de visie van de koloniale overheid, komt haar progressieve achtergrond wel degelijk terug in haar geschiedenis van het land. Zo gaf ze kritiek op de slavernij

door bijvoorbeeld te schrijven over 'de schandelijkste mishandelingen [en] de afschuwelijkste gruwelen tegen de arme Afrikanen'. Daarnaast schetste ze de Marrons niet enkel af als onruststokers en plunderaars, maar sloeg ze in enkele passages een verzoenende toon aan. Zo benadrukte ze de 'zeer edele trek' van opperhoofd Baron die een gevangen genomen blank-officier vrijuit liet gaan. De nadruk op deze passage geeft blijk van haar geloof in gelijkheid van mensen, dat eerder al bleek uit haar belangstelling voor het spiritisme, en van haar geloof in de vooruitgang waarbij iedereen tot beschaving gebracht kan worden. Een derde punt waaruit de progressieve opvattingen van Vlier blijken is haar opvallend enthousiaste schrijven over het beleid van gouverneur Van Raders om het taboe op vrije arbeid tegen te gaan. Het wegnemen van dit taboe werd als belangrijke stap gezien in de afschaffing van slavernij en in het bewerkstelligen van een gezonde economie en samenleving na die afschaffing. Dat Vlier met bewondering over Van Raders' beleid schreef toont haar ideaal van een toekomst zonder slavernij met gelijke kansen voor iedereen.

Vlier schreef haar boek voor de jeugd van Suriname. Toegankelijk taalgebruik en een heldere opbouw waren voor haar belangrijk. Wolbers schreef zijn boek voor het Nederlandse volk, met name voor het goed onderlegde deel van de bevolking. Om zijn geschiedenis kracht bij te zetten en zijn positie als niet-academicus te legitimeren, volgde hij de wetenschappelijke ideeën die zich op dat moment ontwikkelden op het gebied van geschiedschrijving. In meerdere recensies werd zijn uitgebreide brononderzoek, dat hem zelfs naar Londen leidde, bewonderd. Recensenten zagen Wolbers als een volwaardige geschiedschrijver. Toch zullen de meest gevestigde historici het hier waarschijnlijk niet mee eens zijn geweest. Zo zag de toonaangevende historicus Robert Fruin het als een wetenschappelijke deugd om een sterk afgebakend onderwerp aan de hand van 'toegewijde bronnenkritiek' volledig te ontrafelen. Weliswaar baseerde Wolbers zijn geschiedenis op veel verschillende bronnen, kritische beschouwingen over deze bronnen ontbraken. Zijn onderwerp was bovendien te breed om echt aan te sluiten bij de toenemende verwetenschappelijking van geschiedschrijving in zijn tijd.

Het werk van Vlier en Wolbers voldeed dan wel niet volledig aan de wetenschappelijke standaard zoals die zich in academische kringen ontvouwde, zij wisten met hun werk toch een plek in te nemen in de intellectuele gemeenschap van Nederland. Het feit dat zij als eersten de geschiedenis van Suriname tot een geheel maakten, maakte hen grondleggers van de geschiedschrijving van Suriname. Zij zetten de kolonie op de kaart en wezen het Nederlandse volk op het belang van dit overzeese gebied. Dat gold niet alleen voor Wolbers, maar zeker ook voor Vlier die volgens veel Nederlandse recensenten een meer toegankelijke versie van de geschiedenis schreef. Een versie die geschikt was voor mensen buiten de intellectuele elite én voor de Nederlandse jeugd. Dit alles toont aan hoe de auteurs onderdeel waren van de wisselwerking tussen toenemende kennis en toenemend koloniaal bewustzijn onder de Nederlandse bevolking. Het toenemend koloniaal

bewustzijn droeg er in eerste instantie aan bij dat Vlier en Wolbers hun geschiedenis schreven, vervolgens deden hun boeken het koloniaal bewustzijn weer verder toenemen. De Wereldtentoonstelling in Amsterdam van 1883 bevestigde het belang van de boeken voor het koloniaal bewustzijn nog eens. Deze tentoonstelling draaide om het representeren van de Nederlandse koloniën en om het tonen van de florerende wetenschappelijke kennis over deze koloniën. De boeken van Vlier en Wolbers symboliseerden de kennis van Suriname én de toenemende beschaving van de kolonie. Daarmee legitimeerden ze tegelijkertijd de Nederlandse bezittingen. Met de nominatie van de boeken voor een prijs uitgereikt tijdens de tentoonstelling werden de boeken tot slot onderdeel van een geïnstitutionaliseerde wetenschappelijke wereld.

De ontvangst van de boeken speelde zich natuurlijk niet alleen in Nederland af. Vlier schreef haar boek juist voor de Surinaamse jeugd. Omdat er in Suriname geen recensies zijn verschenen over de boeken is er minder duidelijkheid over de ontvangst van de boeken in Suriname, zeker als het gaat om het boek van Wolbers. In ieder geval is zeker dat zijn boek in Suriname verkrijgbaar was. Over de ontvangst van het boek van Vlier valt meer te zeggen. Haar lesboek behoorde tot de meest gebruikte schoolboeken in Suriname tot 1945. Bovendien raakte de eerste editie van haar boek naar eigen zeggen uitverkocht waarna haar landgenoten aandrongen op een herdruk. Ze besloot extra hoofdstukken toe te voegen in een tweede editie. Waar Vliers boek in Nederland de koloniale identiteit versterkte, zal haar boek in Suriname het eigen identiteitsgevoel van Surinamers versterkt hebben. Een identiteit die niet per definitie los stond van de koloniale banden, maar die wel een meer gelijkwaardige band schiep tussen de koloniën en het moederland.

Maria Vlier en Julien Wolbers schreven als twee buitenstaanders van de gevestigde orde een geschiedenis die ging gelden als de grondlegging van de geschiedenis van Suriname. Zelfs jaren na publicatie werd hun werk nog aangehaald. De Surinaamse geschiedschrijver J.R. Thomson gebruikte het werk van Vlier bij zijn boek *Overzicht der Geschiedenis van Suriname* (1902) en de antikoloniale schrijver Anton de Kom gebruikte het werk van Wolbers bij zijn bekende boek *Wij slaven van Suriname* (1934). Binnen een bredere context toont deze scriptie dus aan dat niet-academisch geschoolde burgers belangrijke bijdragen konden leveren aan de kennisproductie in de tweede helft van de negentiende eeuw. Ondanks dat buitenstaanders zoals Vlier en Wolbers in deze periode niet altijd directe politieke invloed hadden via bijvoorbeeld stemrecht of een politieke functie, konden zij via kennisproductie dus toch de publieke opinie, en daarmee de politiek sfeer, beïnvloeden. Zo speelden buitenstaanders van de gevestigde orde mogelijk een grotere rol in de politieke sfeer van die tijd dan gedacht.

In dit onderzoek stonden de boeken van Vlier en Wolbers over de geschiedenis van Suriname centraal. Het is lastig om in een vergelijking waar niet alleen twee auteurs, maar ook twee

verschillende landen bij betrokken zijn, precies evenveel recht te doen aan beide kanten. In deze scriptie krijgt de invloed van het werk van Vlier en Wolbers op het koloniaal bewustzijn in Nederland bijvoorbeeld meer aandacht dan de invloed van hun werk op een nationaal bewustzijn in Suriname. Het in kaart brengen van een ontwikkelend nationaal bewustzijn in Suriname en de impact van de twee boeken hierop, is een studie op zich. Een dergelijke vervolgstudie is overigens zeker de moeite waard. Het plaatst bestaande kennis over de invloed van geschiedschrijving op nationalisme in een breder en koloniaal perspectief. De keuze voor een vergelijking tussen twee boeken had ook tot gevolg dat ik niet uitgebreid kon ingaan op andere boeken waarin de geschiedenis van Suriname aan bod komt. Vervolgonderzoek naar met name de boeken *De landbouw in de kolonie Suriname* (1835) en *De neger-slaven in de kolonie Suriname* (1842) van M.D. Teenstra en het boek *Wij slaven van Suriname* van Anton de Kom, kan de daadwerkelijke impact van het werk van Vlier en Wolbers op de Surinaamse geschiedschrijving verder inzichtelijk maken.

Dan rest de vraag of Vlier en Wolbers elkaar ontmoet hebben gedurende hun leven. Dit is natuurlijk nooit te bewijzen, maar dat ze van elkaars werk op de hoogte waren lijkt zeker. Mogelijk hebben ze elkaars werk zelfs licht beïnvloed. Dat Wolbers het manuscript van Vlier inzag acht ik echter onwaarschijnlijk. Die suggestie werd gewekt door Surinamist Ellen Neslo en Japanoloog Steven Hagers omdat de passages over de oprichting van de Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid volgens hen opvallende gelijkenis vertoonden. Alhoewel de gelijkenissen inderdaad opvallend zijn, vond ik in mijn onderzoek te veel aanwijzingen die deze suggestie tegenspreken. Zo schreef Wolbers over gebeurtenissen rond de Maatschappij van Weldadigheid die Vlier niet noemde. Kennelijk had hij dus ook via andere bronnen toegang tot informatie over de maatschappij. Daarnaast zweeg Wolbers over bepaalde nieuwswaardige gebeurtenissen uit het boek van Vlier; gebeurtenissen die hij hoogstwaarschijnlijk wel had genoemd als hij daar via het manuscript van Vlier van op de hoogte was geweest. Wolbers stond met veel mensen in contact die hem documenten verleenden of hem op andere wijze 'inlichtingen' gaven. Mogelijk was Vlier een van die contacten en verkreeg Wolbers op een meer informele manier informatie via Vlier.

Ik stelde de vraag in mijn onderzoek ook andersom: verkreeg Vlier informatie via het boek van Wolbers? Ik achtte het onwaarschijnlijk dat Vlier het boek van Wolbers voor haar werk kon gebruiken. De ondertekening van haar voorwoord met 'Paramaribo, December 1861' suggereert immers dat haar boek al in 1861 klaar was. In die periode waren pas net de eerste delen van Wolbers boek uit. Die eerste delen konden voor Vlier dus hoogstens als naslagwerk dienen.

En wat betreft die mogelijke ontmoeting, Vlier is op latere leeftijd twee keer in Nederland geweest, waar ze enkele jaren verbleef. Het is goed voorstelbaar dat Maria Vlier en Julien Wolbers elkaar in die periode opzochten om over Suriname en haar toekomst van gedachten te wisselen.

Bibliografie

Literatuur

- Aerts, R., 'De lege kathedraal: Over geschiedwetenschap, vaderlandse geschiedenis en het publiek', in: Red. Herman Paul en Henk te Velde, *Het vaderlandse verleden: Robert Fruin en de Nederlandse geschiedenis* (Amsterdam: Bakker 2010) 195-220.
- Aerts, R., *De letterheren. Liberale cultuur in de negentiende eeuw: het tijdschrift De Gids* (Amsterdam: Meulenhoff 1997).
- Bakker, N., 'Cylinders and séances: Elise van Calcar and the spirit of Froebel', *History of Education* 42:2 (2013) 147-165.
- Behm, A. e.a., 'History on the line: Decolonizing History: Enquiry and Practice', *History Workshop Journal* 89 (2020) 169-191.
- Blink, H., 'Het Indisch Genootschap, 1854-1904; Het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, 1851-1904: een blik op de ontwikkeling der kennis van en der belangstelling in de Nederlandsche koloniën', in: Idem, *Vragen van den Dag* 19:05 (Amsterdam 1904) 352-373.
- Boele, H., 'Met Aquilla en Priscilla aan de slag: Nederlands-Indië was volgens Ottho Heldring het beste af met een christen-werkman', *Reformatorisch Dagblad*, 30 september 2002.
- Brady, A., 'The Modern Commonwealth', *The Canadian Journal of Economics and Political Science* 26:1 (1960) 62-73.
- Buescher, J. B., *The Other Side of Salvation: Spiritualism and the nineteenth-century religious experience* (Boston 2004).
- Daalder, H., *Van oude en nieuwe regenten. Politiek in Nederland* (Bert Bakker: Amsterdam 1995).
- Dorsman, L.J. en E. Jonker, *Anderhalve eeuw geschiedenis: (Nederlands) Historisch Genootschap 1845-1995* (Den Haag: Nederlands Historisch Genootschap 1995).
- Fasseur, C., *The Politics of Colonial Exploitation: Java, the Dutch, and the Cultivation System* (New York 1992).
- Hassankhan, M., 'Een masteropleiding geschiedenis in Suriname: Een stap op weg naar versurinamisering van de geschiedschrijving van Suriname', *His/her Tori Tijdschrift voor Surinaamse Geschiedenis en Cultuur* 1:2 (2011) 15-16.

- Hagers, S., 'Maria Vlier schreef geschiedenis: Een vergeten vrouw uit 19^e-eeuws Suriname', *Kleio* 59:5 (2018) 46-49.
- Hoefte, R. en Jean Jacques Vrij, 'Free Black and Colored Women in Early-Nineteenth-Century Paramaribo, Suriname', in: Ed. David Gaspar en Darlene Hine, *Beyond bondage: Free women of color in the Americas* (Illinois 2004) 145-168.
- Hoogbergen, W. en Okke ten Hove, 'De Vrije Gekleurde en Zwarte bevolking van Paramaribo, 1762-1863', in: *OSO: Tijdschrift voor Surinaamse taalkunde, letterkunde, cultuur en geschiedenis* 2:20 (2001) 306-320.
- Huisman, M., *Publieke levens: Autobiografieën op de Nederlandse boekenmarkt 1850-1918* (Zutphen: Walburgpers 2008).
- Jagdew, E., 'Van Vernederlandisching naar Surinamisering: Het geschiedenisonderwijs in Suriname', *His/her Tori, Tijdschrift voor Surinaamse Geschiedenis en Cultuur* 1:3 (2010) 26-38.
- Janse, M., *De afschaffers: Publieke opinie, organisatie en politiek in Nederland 1840-1880* (Amsterdam: Wereldbibliotheek 2007).
- Janse, M., 'De geschiedenis van de Maatschappij tot Nut van den Javaan, 1866-1877: 'Waarheid voor Nederland, regtvaardigheid voor Java'', *Utrechtse Historische Cahiers* 20:3/4 (1999).
- Janse, M., 'Holland as a little England'?: British anti-slavery missionaries and continental abolitionist movements in the mid nineteenth century', *Past and Present* 229:1 (2015) 123-160.
- Janse, M., 'Representing Distant Victims: The Emergence of an Ethical Movement in Dutch Colonial Politics, 1840-1880', *BMGN - Low Countries Historical Review* 128:1 (2013) 53-80.
- Janse, M., 'Vereeniging en verlangen om verenigd te worden', in: Fred van Lieburg, *Opwekking van de natie: het protestantse Réveil in Nederland* (Hilversum: Verloren 2012) 169-184.
- Kempfen, M. van, *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur. Deel 3: De geschreven literatuur van 1596 tot 1923* (Paramaribo 2002).
- Klinken, L.D. van, *Dienstbaar aan het onderwijs: Een studie naar de protestants-christelijke pedagogische tijdschriften uit de negentiende eeuw* [Proefschrift] (Amsterdam 2009).
- Kom, A. de, *Wij slaven van Suriname* (Amsterdam: Atlas Contact 2020) [eerste druk 1934].

- Kruij, J. de, 'Het nut van de kennis der prijzen van oude boeken De boekenprijs in de negentiende eeuw', in: Ed. Hannie van Goinga, *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis: Het komt altemaal aen op het distribuweeren* 8 (Leiden 2001) 131-152.
- Kuiper, D., 'Kerngroepvorming, met name binnen het Amsterdamse Réveil', in: Fred van Lieburg, *Opwekking van de natie: het protestantse Réveil in Nederland* (Hilversum: Verloren 2012) 11-62.
- Kuitenbrouwer, M., *Tussen Oriëntalisme en Wetenschap: Het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land-, en Volkenkunde in historisch verband, 1851-2001* (Leiden: KITLV Uitgeverij 2001).
- Leupe, P.A., 'Aantekeningen betreffende de koffij-kultuur in Suriname, in de eerste helft der vorige eeuw', *Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië* 8:3 (1864) 228-251.
- Mathijsen, M., *Het literaire leven in de negentiende eeuw* (Leiden: Martinus Nijhoff 1987).
- Melker, J., 'Cojo, Mentor en Present in het Suriname van nu', *OSO: Tijdschrift voor Surinaamse taalkunde, letterkunde, cultuur en geschiedenis*, 22 (2003) 254-270.
- Molen, J. van der, 'Wolbers, Julien', *Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidersbeweging in Nederland* (1990, laatst gewijzigd 2014).
- Neslo, E., 'The formation of a free non-white elite in Paramaribo', *Caribbean Studies* 43:2 (2015) 177-210.
- Neslo, E., *Een ongekende elite: De opkomst van een gekleurde elite in koloniaal Suriname 1800-1863* (De Bilt: Haes Producties 2016).
- Neslo, E., 'Sociale stijging in het negentiende-eeuwse Paramaribo: De bijzondere bibliotheek van Johanna Christina Jonas (1799-1849)', *TVGESCH* 132:4 (2019) 609-635.
- Owen, A., *The Darkened Room: Women, Power, and Spiritualism in Late Victorian England* (Chicago 1989).
- Paul, H., *De deugden van een Wetenschapper: Karakter en toewijding in de geesteswetenschappen, 1850-1940* (Amsterdam: AUP 2018).
- Paul, H. 'Slotbeschouwing: het internationale evangelicalisme in de vroege negentiende eeuw', in: Fred van Lieburg, *Opwekking van de natie: het protestantse Réveil in Nederland* (Hilversum: Verloren 2012) 281-586.

- Puijker, L., Een commercieel voorspel: *Het scheppen van bestsellerverwachtingen in de onderhandelingen tussen boekhandel en uitgeverij* [masterscriptie UvA] (Amsterdam 2017).
- Reinsma, R., 'Julien Wolbers (1819-1889): De man in de schaduw', *Anti-Revolutionaire Staatskunde* 33:1 (1963) 7-29.
- Roy, E., 'The development of anthropology and colonial policy in the Netherlands: 1800-1960', *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 12:4 (1976) 303-324.
- Siwipersad, J.P., *De Nederlandse regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij (1833-1863)* (Groningen/Castricum 1979).
- Spivak, G.C., 'Can the Subaltern Speak?' [herziende uitgave], in: Ed. Morris Rosalind, *Can the Subaltern Speak?: Reflections on the History of an Idea* (New York: Columbia University Press 2010) 21-78.
- Stedman, J.G., *Reize in de binnenlanden van Suriname* (Leiden: Jan Honkoop 1799).
- Stipriaan, A. van, 'Overvloed en stiltes in de geschiedenis van slavernij en marronage in Suriname', in: M.S. Hassankhan, J.L. Egger en E.R. Jagdew, *Verkenningen in de historiografie van Suriname: Van koloniale geschiedenis tot geschiedenis van het volk*, Deel 2 (Suriname: Anton de Kom Universiteit 2013) 1-31.
- Stipriaan, A. van, *Surinaams contrast: Roofbouw en overleven in een Caraïbische plantagekolonie, 1750-1863* (Leiden: KITLV 1993).
- Sypesteijn, C.A., *Beschrijvinge van Suriname* (Den Haag: De Gebroeders van Cleef 1854).
- Teenstra, M.D., *De landbouw in de kolonie Suriname* (Groningen: H. Eekhoff 1835).
- Teenstra, M.D., *De negerslaven in de kolonie Suriname en de uitbreiding van het Christendom onder de heidensche bevolking* (Dordrecht: H. Lagerwell 1842).
- Thomson, J.R., *Bijdrage tot de geschiedenis van het onderwijs in Suriname* (Paramaribo 1897).
- Toes, J., *Wanklanken rond een Wingewest: In de nadagen van de Surinaamse slavernij* (Hoorn 1992).
- Tollebeek, J., *De toga van Fruin: Denken over geschiedenis in Nederland sinds 1860* (Amsterdam: Wereldbibliotheek 1990).
- Tollebeek, J., 'Een wetenschap van kleine gebaren: Historiografische praktijken in de laten negentiende eeuw', in: Red. Herman Paul en Henk te Velde, *Het Vaderlandse Verleden: Robert Fruin en de Nederlandse Geschiedenis* (Amsterdam: Bakker 2010) 17-37.

Velde, P. van der, *P.J. Veth (1814-1895) and the Dutch East Indies: A lifelong Passion* (Leiden: KITLV Press 2006).

Vlier, M., *Beknopte geschiedenis der kolonie Suriname, voor de meer gevorderde jeugd* (Amsterdam: H. de Hoogh 1863).

Vlier, M., *Geschiedenis van Suriname. Voor de hoogste klasse der volksschool* (Den Haag: C. Van Doorn & Zoon 1881).

Voerman, G., De stand van de geschiedschrijving van de Nederlandse politieke partijen, *BMGN - Low Countries Historical Review* 120:2 (2005) 226-269.

Wolbers, J., *Geschiedenis van Java: eerste deel* (Utrecht: Kemink en Zoon 1868).

Wolbers, J., *Geschiedenis van Suriname* (Amsterdam: De Hoogh 1861).

Wolbers, J., *Neerlands schuld en Neerlands roeping jegens de slaven in Suriname en verdere Nederlandsche Westindische bezittingen* (Amsterdam: De Hoogh 1857).

Online artikelen

'Emancipatie - (gelijkstelling voor de wet)', *Etymologiebank.nl* [database van het Instituut voor de Nederlandse Taal]. Geraadpleegd op 23-11-2020 via:
<http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/emancipatie>.

Haarnack, C., 'Beknopte Geschiedenis der Kolonie Suriname voor de meer gevorderde jeugd. Maria Vlier (1862)', *Buku: Bibliotheca Surinamica*, 8 september 2018. Geraadpleegd op 19-11-2020, via: <https://bukubooks.wordpress.com/2019/09/08/vlier/>.

Haarnack, C., 'Geschiedenis van Suriname. Wolbers (1861)', *Buku: Bibliotheca Surinamica*, 6 december 2013. Geraadpleegd op 19-11-2020, via:
<https://bukubooks.wordpress.com/2013/12/06/wolbers/>.

Haarnack, C., 'Overzicht der Geschiedenis van Suriname: J.R. Thomson (1902)', *Buku: Bibliotheca Surinamica*, 7 februari 2016. Geraadpleegd op 19-11-2020, via:
<https://bukubooks.wordpress.com/2016/02/07/thomson/>.

Hagers, S., 'Vlier, Maria Louisa Elisabeth', in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland* (laatste gewijzigd: 21 september 2017). Geraadpleegd op 19/11/2020 via:
<http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Vlier>

'H. de Hoogh en comp. te Amsterdam', *Stichting Geschiedenis Kinder- en Jeugdliteratuur* (laatst gewijzigd op 14 januari 2015). Verkregen op 20-11-2020, via:

<http://kinderpapier.nl/Centsprenten/UitgeversInd/Hoogh.htm>.

Koninklijke Bibliotheek, '1814-1869'. Geraadpleegd op 21-11-2020, via:

<https://www.kb.nl/organisatie/onderzoek-expertise/digitaliseringsprojecten-in-de-kb/project-databank-digitale-dagbladen/geselecteerde-titels-en-selectieprocedure/selectie-van-titels/1814-1869>.

Kosseman, F.K.H., 'Wolbers, Julien', *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek* 9 (1933). DBNL:

https://www.dbnl.org/tekst/molh003nieu09_01/molh003nieu09_01_2091.php.

Nationale Bibliotheek, 'Het leeskabinet'. Geraadpleegd via:

<https://www.kb.nl/organisatie/onderzoek-expertise/digitaliseringsprojecten-in-de-kb/digitalisering-tijdschriften/tijdschriften-uitgelicht/het-leeskabinet>.

Vliet, R. van, 'Boekzaal der Geleerde Wereld (1715-1863)', *Encyclopedie Nederlandstalige Tijdschriften* [website]. Geraadpleegd op 21-11-2020, via:

<https://www.ent1815.nl/b/boekzaal-der-geleerde-wereld-1715-1863/>.

Negentiende- en begin twintigste-eeuwse krantenberichten en tijdschriftartikelen

'Advertentie', *Surinaamsche courant en Gouvernements advertentie blad*, 22 juli 1862. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011192934:mpeg21:p004>.

B.B., 'Boekbeschouwing', *Nieuw dagblad van 's Gravenhage*, 16 juni 1863. Geraadpleegd via Delpher:

<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB19:000142138:mpeg21:p00001>.

'Berigten van verschillenden aard', *Surinaamsche courant en Gouvernements advertentie blad*, 28 mei 1863. Geraadpleegd via Delpher:

<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011193062:mpeg21:p003>.

'Binnenland', *Algemeen Handelsblad*, 3 april 1863. Geraadpleegd via Delpher:

<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010137713:mpeg21:p001>.

'Boekaankondiging', *Leeuwarder Courant*, 26 mei 1863. Geraadpleegd via Delpher:

<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010585197:mpeg21:p002>.

'Boekaankondiging', *Nieuw Amsterdamsch handels- en effectenblad*, 27 april 1863. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010130116:mpeg21:p004>.

'Boekbeoordelingen', *Nieuwsblad voor den boekhandel* 30:28 (1863) 116. Verkregen via:

<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ds:2661029:mpeg21:0001>.

'Boekbeschouwing', *Nieuw Amsterdamsch handels- en effectenblad*, 20 april 1859. Geraadpleegd via

Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBDDD02:000214336:mpeg21:p002>.

Boekhandel C.L. Brinkman, *Alphabetische naamlijst van boeken, landkaarten en verdere in den boekhandel voorkomende artikelen die in het Koninkrijk der Nederlanden uitgegeven of herdrukt zijn, benevens opgave van den uitgever, den prijs en eenige aantekeningen alsmede een wetenschappelijk register* (Amsterdam: C.L. Brinkman 1862). Geraadpleegd via Delpher:

<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBDC001:003306001:00001>.

'Een uur met een honderdjarige', *De Surinamer: nieuws- en advertentieblad*, 5 augustus 1939.

Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011218247:mpeg21:p001>.

'Een wensch vervuld', *De West: Nieuwsblad uit en voor Suriname*, 19 maart 1937. Geraadpleegd via

Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:110636409:mpeg21:p002>.

'Familiebericht', *Leeuwarder courant*, 15 augustus 1843. Geraadpleegd via Delpher:

<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010583114:mpeg21:p003>.

'Geschiedenis van Suriname', *Boekzaal der geleerde wereld en tijdschrift voor de protestantsche kerken in het koninkrijk der Nederlanden* 2 (1863) 723-725. Verkregen via Bijzondere Collecties Universiteit Leiden T 122.

'Geschiedenis van Suriname', *De Heraut* 10 (1859). Geraadpleegd op Delpher, via:

<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMUBVU04:001821062:00001>.

'Gouvernements Secretarij', *Nieuwe Surinaamsche courant en letterkundig dagblad*, 1 augustus 1834.

Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010670009:mpeg21:p001>.

'Gouvernements Secretarij', *Surinaamsche courant*, 16 december 1837. Geraadpleegd via Delpher:

<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010940568:mpeg21:p001>.

Historisch Genootschap, *Kronijk van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht* 19, 1:3, deel 4 (Utrecht: Kemink en Zoon 1863).

J., 'Boekaankondiging', *De wekker; weekblad voor onderwijs en schoolwezen* 20:18 (1863) 4.

Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ds:528018:mpeg21:0001>.

'Kunst- en Letternieuws', *Surinaamsch weekblad*, 20 juni 1858. Geraadpleegd via Delpher:

<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011190221:mpeg21:p001>.

L., 'Boekbeschuwing enz', *De wekker; weekblad voor onderwijs en schoolwezen* 40:76 (1881) 1.

Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=dts:555075:mpeg21:0001>.

Letterlievend Genootschap, *Reglement van het Letterlievend Genootschap, gevestigd te Paramaribo, kolonie Suriname; onder de zinspreuk: oefening kweekt kennis* (Paramaribo: C.L.G. De

Randamie 1854). Verkregen via Bijzondere Collecties Universiteit Leiden:

<http://hdl.handle.net/1887.1/item:387328>.

'Mengelingen', in: *Jaarboekje van het letterlievend genootschap Oefening kweekt Kennis 1856* (Den Haag: L. J. Verhoeven 1856). Verkregen via:

https://www.dbnl.org/tekst/_sur003185601_01/_sur003185601_01_0065.php#66.

N.T., 'J. Wolbers, Geschiedenis van Suriname', *Het lees kabinet: Bibliografisch album* (Amsterdam:

Hendrik Frijlink 1863) 207-209. Geraadpleegd via Delpher:

<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB07:001132001:00007>.

'Onderwijs. Marie E.L. Vlier', *De Surinamer: Nieuws- en advertentieblad*, 25 maart 1928.

Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011216525:mpeg21:p002>.

'Paramaribo, den 30 Augustus 1838', *Surinaamsche courant: letterkundig dagblad*, 31 augustus 1838.

Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010671447:mpeg21:p001>.

'Scheepstijdingen', *Suriname: koloniaal nieuws- en advertentieblad*, 1 augustus 1905. Geraadpleegd

via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010343752:mpeg21:p004>.

'Scheepstijdingen', *Suriname: koloniaal nieuws- en advertentieblad*, 8 oktober 1907. Geraadpleegd

via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010340777:mpeg21:p003>.

'Tentoonstelling te Amsterdam: Lijst van bekroningen voor Nederland en Nederlandsch-Indië', *Het vaderland*, 18 september 1883. Geraadpleegd via Delpher:

<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB23:001416068:mpeg21:p00007>.

'Ter herinnering: Onderwijzeres M.L.E. Vlier', *Suriname: Koloniaal nieuws- en advertentieblad*, 23 maart 1928. Geraadpleegd via Delpher:

<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010986641:mpeg21:p002>.

Vereeniging tot uitgaaf van het tijdschrift Bijdragen tot de kennis der Nederlandsche en vreemde koloniën, bijzonder betrekkelijk de vrijlating der slaven, *Bijdragen tot de kennis der*

Nederlandsche en vreemde koloniën: bijzonder betrekkelijk de vrijlating der slaven (Utrecht:

C. van der Post 1846) 213-223.

'Van stad en land', *Suriname: koloniaal nieuws- en advertentieblad*, 14 juli 1908. Geraadpleegd via Delpher: <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010341160:mpeg21:p001>.

Afbeeldingen

'Anna Marie Philippina Vlier, vermoedelijk te Paramaribo', [afbeelding] *A. Henschel & Co* (1865).

Verkregen via Bijzondere Collecties Universiteit Leiden: (KITLV 118372)

<http://hdl.handle.net/1887.1/item:825192>.

'Anna Marie Philippina Vlier in Suriname', [afbeelding] *Onbekend* (circa 1867). Verkregen via

Bijzondere Collecties Universiteit Leiden: (KITLV 118374)

<http://hdl.handle.net/1887.1/item:824482>.

'Anna Marie Philippina Vlier in Suriname', [afbeelding] *Onbekend* (1867). Verkregen via Bijzondere

Collecties Universiteit Leiden: (KITLV 118375) <http://hdl.handle.net/1887.1/item:823991>.

Haarnack, C., 'Julien Wolbers, een geschiedenis van Suriname' [foto uit eigen collectie Haarnack].

'Titelblad Julien Wolbers – Geschiedenis van Suriname (Amsterdam 1861)' [eigen foto]. Toegang

verkregen via Bijzondere Collecties Universiteit Leiden (KITLV3 - M 3r 6).

'Titelblad Maria Vlier – Geschiedenis van Suriname (Den Haag 1881)' [screenshot]. Digitale toegang

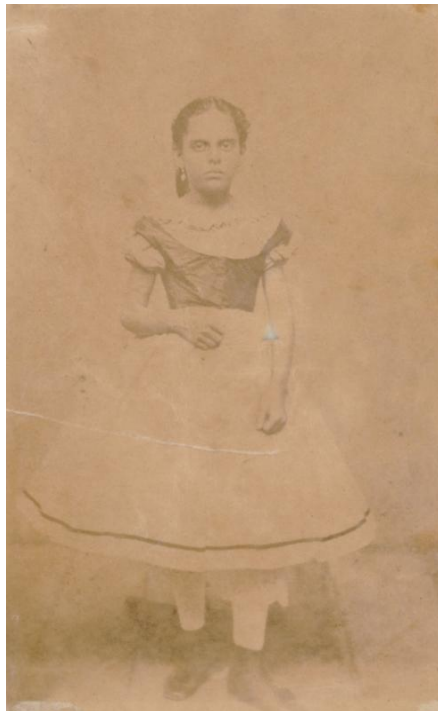
via Bijzondere Collecties Universiteit Leiden: <http://hdl.handle.net/1887.1/item:1000783>.

Bijlagen

Bijlage 1. Foto's van Anna Marie Philippina Vlier, de dochter van Maria Vlier²⁹²

Anna Vlier, ongeveer 10 jaar (1865).

Anna Vlier, ongeveer 12 jaar (1867).

Anna Vlier, ongeveer 12 jaar (1867).

---

²⁹² 'Anna Marie Philippina Vlier, vermoedelijk te Paramaribo' [afbeelding] A. *Henschel & Co* (1865). Verkregen via Bijzondere Collecties Universiteit Leiden (KITLV 118372): <http://hdl.handle.net/1887.1/item:825192>; Ibidem (circa 1867). Verkregen via ibidem (KITLV 118374): <http://hdl.handle.net/1887.1/item:824482>; Ibidem (1867). Verkregen via ibidem (KITLV 118375): <http://hdl.handle.net/1887.1/item:823991>.

Bijlage 2. Gelijkenissen tussen Vlier en Wolbers rond de oprichting van de Maatschappij van Weldadigheid

Volgens Ellen Neslo en Steven Hagers is de beschrijving van de oprichting van de *Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid* in Wolbers en Vlier's boeken bijna gelijk. Voor de volledigheid geef ik hier de passages weer. Allereerst de passage uit het boek van Maria Vlier:

“De menschlievende geneesheer Martinus Maurits Alexander Coupyn deelde namelijk, op zekeren avond, aan vier zijner vrienden een door hem beraamd plan mede, om, ter tegemoetkoming zijner minvermogende stadgenooten, kosteloos geneeskundige hulp aan behoeftige zieken te verschaffen; waartoe hij voornemens was, eene openbare aankondiging te doen. Dit plan werd door zijne vrienden eenparig goedgekeurd en toegejuicht.

De rechtskundige Nicolaas Gerrit Vlier, die daarbij tegenwoordig was, deed dadelijk het voorstel aan Coupyn, om hem en de anderen te vergunnen, zich bij hem aan te sluiten en door geldelijke hulp hiertoe bij te dragen. Coupyn nam dit voorstel met graagte aan.

Deze menschenvrienden, benevens Samuel Ferdinand Flu, Jan Carel Stuger en Johannes Cornelis Muller Az. bespraken de zaak met bedaard overleg, besloten aan het plan eene grootere uitbreiding te geven, en ontwierpen toen de grondslagen tot de oprichting der Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid, die op den 28, ten November 1827 tot stand kwam.”²⁹³

Dan de passage uit het boek van Wolbers:

“De Geneesheer Martinus Mauritz Alexander Coupijn, Surinaamsch kleurling, deelde, in de maand November 1827, aan een kring van een viertal vrienden een door hem gevormd plan mede, ten doel hebbende om, - uit aanmerking van de kommervolle omstandigheden, waarin de minvermogenden verkeerden, door het verschaffen van kostelooze geneeskundige hulp aan behoeftige zieken, hun toestand in dat opzigt, zoo veel mogelijk te verbeteren. Dit prijsselijk voornemen vond onmiddellijk weerklank in de harten der aanwezigen, en de ijverige en uitnemende Nicolaas Gerrit Vlier, een kleurling en zoo in regterlijk ambtsbetrekking als anderzins een sieraad van zijn stand, die daarbij tegenwoordig was, deed aanstonds het voorstel, om hem en de overigen toe te laten zich bij hem aan te sluiten en den kring wijder uit te strekken, naar gelang de behoefte aan stoffelijke en zedelijke hulp, dit noodzakelijk mogt maken.

Coupijn, wiens vurige wensch het was, voor den lijdenden natuurgenoet nuttig te zijn, verheugde zich over dien bijval en vereenigde zich volkomen met het gedane aanbod.

De beide eerstgenoemden benevens de heeren Samuel Ferdinand Flu, Jan Carel Stuger en J.C.

---

²⁹³ Vlier, *Geschiedenis van Suriname*, 140.

Muller, Az., ontwierpen daarop de grondslagen tot eene inrigting ter betooning van liefderijke weldadigheid, ter bevordering van beschaving en zedelijkheid, tot opwekking van nijverheid en volksvlijt, en alzoo tot verspreiding van algemeen volksgeluk.

Dit ontwerp, welks aanleiding reeds spoedig een negen en twintigtal menschevrienden aan de zijde van Coupijn en zijne vrienden deed scharen, werd in eene vergadering op den 28sten November deszelfden jaars 1827, goedgekeurd en mitsdien op dien dag opgerigt: de Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid.²⁹⁴

---

²⁹⁴ Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 634.

Bijlage 3. Passage over vrede met de marrons in 1761

De passages van Vlier en Wolbers over de gesloten vrede met de marrons in 1761 laten opvallende gelijkenissen zien. Allereerst de gebeurtenis beschreven door Vlier:

“De Majoor Meyer was aan het hoofd onzer afgevaardigden, en de neger Pambo aan de zijde der Marrons. De blanken werden genoodzaakt, den eed, op de wijze der negers, te bevestigen. Beide partijen moesten namelijk eenige druppels bloed uit den arm in een kalabas (eet- en drinkgereedschap) met water doen vallen, waarin een weinig aarde gemengd was. Iedereen dronk daarvan een weinig, daarna sprengden zij eenige druppels op den grond, en sprak hun Obia-man (ziener, of profeet) den vloek uit over degenen, die dit verbond zouden verbreken; waarna beide partijen uitriepen: Na so! dat is: Amen!”²⁹⁵

Dan de gebeurtenis beschreven door Wolbers:

“Elke partij liet eenige druppels bloed, die men door middel eener kleine operatie in den arm verkreeg, in eene, met zuiver bronwater gevulde calabas vallen, waaronder een weinig drooge aarde werd gemengd. Al de aanwezigen moesten daarvan drinken, nadat men vooraf eenige druppels op den grond had gestort. Vervolgens sprak hun Gado-man of priester den vloek uit over allen, die dit verbond zouden verbreken; waarop het volk antwoordde: ‘Da so’ - d.i. Amen.”²⁹⁶

De bron waaruit beide auteurs deze informatie hebben is makkelijk te herleiden. In het boek *Reize in de binnenlanden van Suriname* van John Gabriël Stedman (1799) is deze passage vrijwel op dezelfde wijze beschreven:

“Elke partij liet enige druppelen bloed, door middel van een lancet, uit den arm in eene met zuiver bron-water gevulden beker vallen, waaronder ook enige drooge aarde gemengd was. Alle de tegenwoordig zijnde personen zonder uitzondering moesten daarvan drinken, na dat 'er te vooren enige druppelen op den grond waren gestort geworden. Dit heet bij de Negeren malkanderens bloed drinken. Hun Gadoman of Priefter roept hierbij met opgeheven oogen en uitgereikte armen hemel en aarde tot getuigen en smeekt met luider stemme en eene deftige houding den vloek des almachtigen af op den geenen, die eerst dit heilig verbond zal breeken. Op deeze plechtige vervloeking antwoordt het volk Da so! d. i. Amen!”²⁹⁷

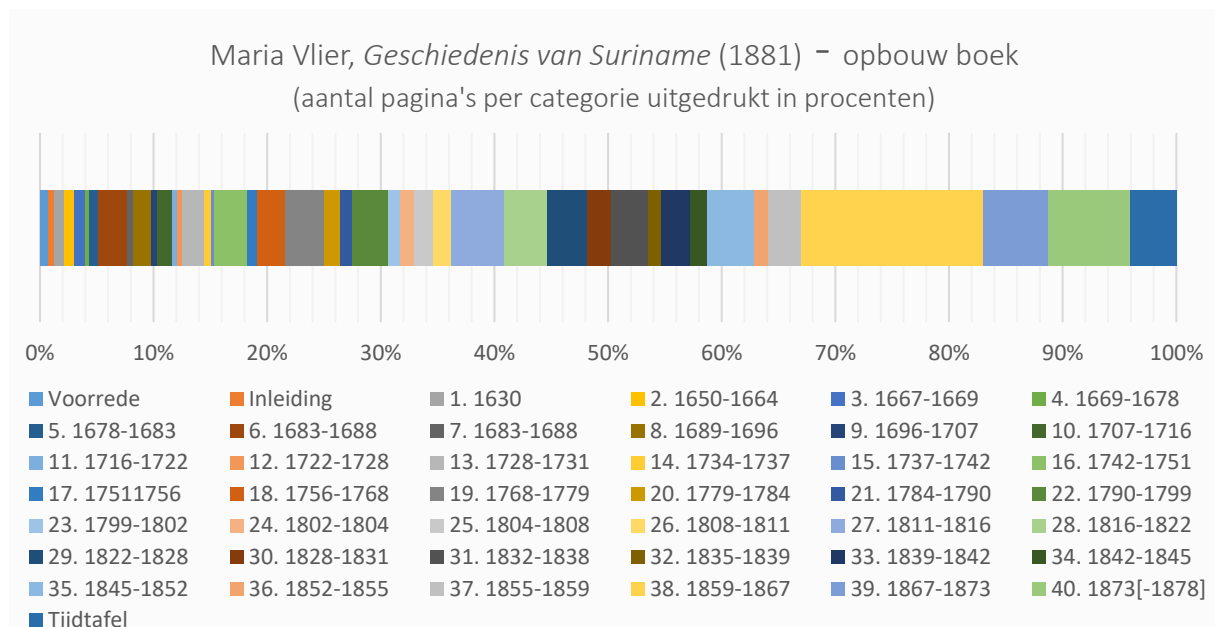
---

²⁹⁵ Vlier, *Geschiedenis van Suriname*, 62.

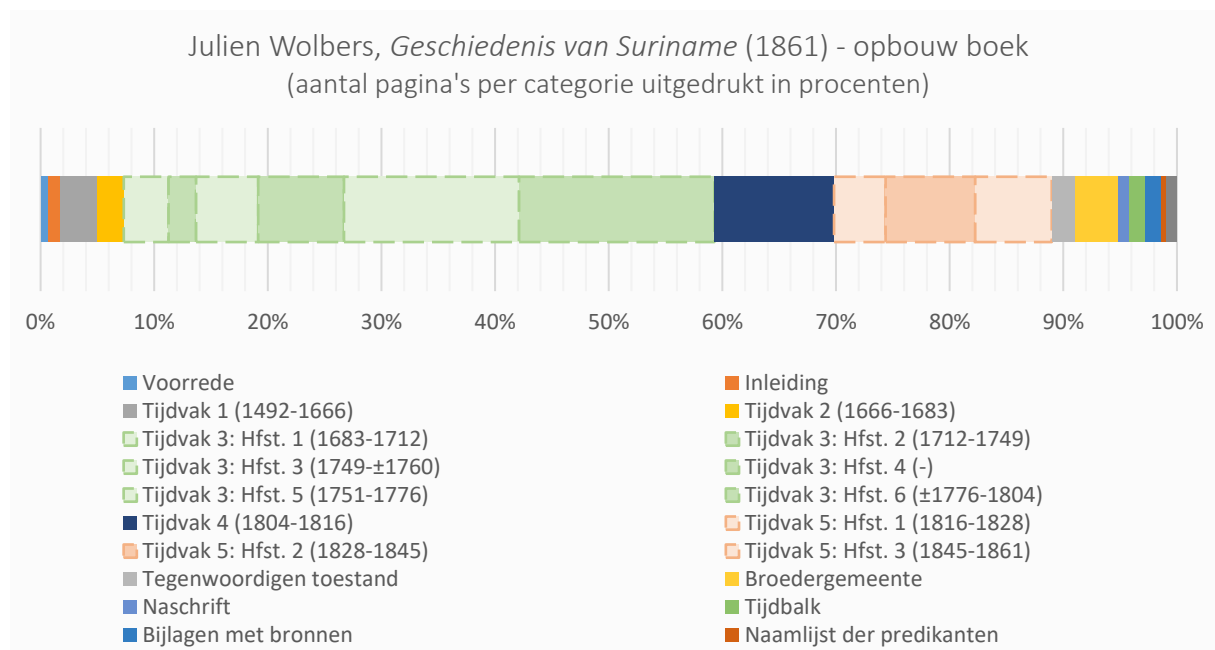
²⁹⁶ Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 156.

²⁹⁷ Stedman, *Reize in de binnenlanden van Suriname*, 55-56.

Bijlage 4. Grafische weergave van de opbouw van de boeken van Vlier en Wolbers

Figuur 1. Voor deze grafische weergave is van elk hoofdstuk berekend hoeveel procent van het boek het beslaat. Vlier heeft haar hoofdstukken ingedeeld aan de hand van regeerperiodes van gouverneurs. Vanwege ruimtegebrek zijn de gouverneurs in deze weergave weggelaten en is alleen de tijdsperiode te zien. De weergave is gemaakt op basis van de tweede editie. De eerste editie is ruwweg hetzelfde, maar loopt tot en met hoofdstuk 37 (1855-1859).

Figuur 2. Ook voor deze grafische weergave is van elk hoofdstuk berekend hoeveel procent van het boek het beslaat. Wolbers deelde zijn boek in aan de hand van tijdvakken. De tijdvakken drie en vijf zijn daarbij verder opgedeeld in hoofdstukken.

Bijlage 5. Maria Vlier, Geschiedenis van Suriname, voor de hoogste klasse der volksschool (Den Haag: Van Doorn 1881)

Voorrede

Pg. 3-4: Voorwoord en hernieuwd voorwoord.

Inleiding

Pg. 5-6: Woord gericht aan de jeugd om hen te overtuigen kennis te nemen van de geschiedenis van hun land; een geografische omschrijving van Suriname; Vlier kondigt aan de pre-koloniale geschiedenis over te slaan:

Pg. 6: *“Duister en aan vele twijfelingen onderhevig, zijn de berichten omtrent de eerste grondleggers dezer volkplanting. Ik zal mij niet verdiepen door die duisternis heen te dringen, daar zij niet anders bevat dan eene aaneenschakeling van oorlogen en gevechten, waaraan gij toch niets hebben zoudt. Bepalen wij ons dus liever tot datgene, hetwelk uit echte bronnen geput is.”*

Komst van Marshal (1630).

Pg. 6-9: Vestiging van de Engelse kapitein Marshal in Suriname; beschrijving van de daaropvolgende Europeanen die zich vestigden in Suriname: Nederlanders (1634), Fransen (1640) en Portugese Israëlieten (1644). Het hoofdstuk sluit af met de opmerking:

“Deze Israëlieten, zoowel als de Engelschen, bezaten toen reeds slaven.”

Lord Willoughby, graaf van Parham (1650—1664).

Pg. 9-11: Lord Parham ‘maakt zich meester van de volksplanting’; In 1662 wordt hem het gebied Suriname officieel toegekend door de Engelse kroon; Parham verliest vijf jaar later het land.

Pg. 11: *“Gij begrijpt zeker niet, lieve kinderen, hoe Lord Parham zoo eigenmachtig bezit van het land heeft kunnen nemen. Destijds gold het recht van den sterkste zeer veel. Suriname behoorde toen aan niemand. Hij, die derhalve moed en gewapende hulp bezat, daarvan een nuttig gebruik wist te maken, en daarenboven de Indianen in zijn belang konde overhalen, was zeker, meester van het land te worden, en zich in zijn bezit te handhaven.”*

Aankomst der Zeeuwen (1667—1669).

Pg. 11-14: Fransen joegen Nederlanders en Israëlieten weg uit het nabijgelegen Guyana, zij vertrokken daarom naar Suriname; De Zeeuwen kwamen in 1667 aan in Suriname; De Zeeuwen veroverden het fort en Maurits de Rama werd tot eerste Nederlandse gouverneur van Suriname benoemd; Ondanks de Vrede van Breda bleven Engelsen de kolonie aanvallen.

Philips Julius Lichtenberg. Pieter Versterre a. i. Abel Thisso a. i. Tobias Adriaenssen a. i. (1669-1678).

Pg. 14-15: In 1667 werd Suriname eigendom van de Algemene Staten en was het niet langer in bezit van Zeeland; met de Vrede van West-Munster werd het bezit van Suriname door de Republiek nogmaals bevestigd; een snelle wisseling van (ad interim) gouverneurs.

Johannes Heinsius, Gouverneur. Evert van Hemert a. i. Verboom (1678-1683).

Pg. 15-17: ‘Caraïbische Indianen’ vielen de kolonie aan, waarna het garnizoen wordt versterkt; Oprichting West-Indische Compagnie (1682); deze compagnie kreeg het recht ‘om negers uit Afrika te vervoeren en hen in Suriname te verkoopen’; WIC begon aandelen te verhandelen.

Pg. 17: *“Alle arbeid werd destijds, mijne lieve kinderen, door Europeanen verricht, — en onder welke omstandigheden! De geringe ontginning der zware bossche'n en de uitwaseming van de moerassen, oefenden den nadeeligsten invloed op de gezondheid der arbeiders uit. Desniettemin hebben zij zich daaraan niet onttrokken. Zij hebben woeste bosschen geveld en in bloeiende velden herschapen; het hout voor de woningen en fabrieken is door hen geveld en bewerkt. Hieruit volgt dus zeer duidelijk, dat, mochten Europeanen, voor meer dan twee eeuwen, in de mogelijkheid geweest zijn, in deze kolonie het land te bebouwen, zij gewis in onze dagen daartoe beter in staat zullen zijn.”*

Cornelis Aerssen van Sommelsdyck. (1683-1688).

Pg. 18-21: Sommelsdyck werd gouverneur; Sommelsdyck besloot om onder andere Nederlandse misdadigers in Suriname te plaatsen; Aanhoudende invallen oorspronkelijke bevolking, Sommelsdyck houdt 'tochten tegen hen' waarbij zij 'zonder genade' doodgeschoten mochten worden; Komst van een vredestractaat: Caraïben, Waroes en Arowakken worden als vrije lieden verklaard; Ook vrede met eerste 'weglopers' van de Coppename; ; De slavenmaatschappij wordt steeds verder opgezet; Raad van Politie en Criminele Justitie wordt in het leven geroepen; Een weeskamer werd opgericht en de eerste synagoge werd gebouwd.

Pg. 18: *“...vooral, dat hij [Sommelsdyck] eene verafgelegene kolonie, die jaarlijks met onbeschaafde menschen bevolkt werd, goed en voordeelig wist te besturen. De keuze, mijne vrienden! die hij deed, om Suriname met Nederlanders te bevolken, hoezeer overeenkomstig met den geest van dien tijd, werd noodlottig voor hem zelve; terwijl daardoor noodwendig de zedelijke toestand der kolonie zeer veel lijden moest. Hij drong namelijk bij de Staten-Generaal zoolang aan, tot deze eindelijk den 20'ten Juli 1684besloten, dat de misdadigers, in plaats van in gevangenissen opgesloten te worden, voortaan naar Suriname zouden worden gezonden. Aan dit besluit werd dan ook gevolg gegeven, zoodat achtereenvolgens een aantal menschen hier kwamen, wier omgang niet dan den nadeeligsten invloed op de overige bevolking uitoefenen konde.”*

Pg. 21-22: Stadsverbetering door Van Sommelsdyck; invoer van tot slaafgemaakte Afrikanen; Om het weglopen van tot slaafgemaakten te voorkomen, kondigt Van Sommelsdyck maatregelen aan, o.a. het brandmerken van mensen.

Pg. 21: *“Deze ongelukkigen werden voor het grootste gedeelte door de planters gekocht, naar hunne plantages overgebracht en tot den landbouw aangewend.”*

Pg. 21: *“Het pleit dus voor den ijver en de volharding onzer voorzaten, dat zij die menschen [tot slaafgemaakte Afrikanen] dienstbaar aan hunne belangen gemaakt hebben; doch die ijver en deze volharding werden somwijlen te zeer overdreven, gingen wel eens tot baldadigheden over, en gaven aanleiding dat deze Afrikanen zich van de plantages, waaraan zij toebehoorden, verwijderden, en zich in de bosschen, welke de onderscheidene rivieren omzoomden, schuilhielden.”*

Pg. 22: *“Dat afschuwelijk brandmerken, waarvoor uw jeugdig hart zonder twijfel gruwt, mijne vrienden! is later, bij meerdere beschaving en vooral bij de afschaffing van den slavenhandel, van zelve vervallen.”*

Pg. 22-25: Van Sommelsdyck krijgt veel kritiek door landgenoten, volgens Vlier had hij ook een moeilijke positie en taak 'om menschen van onderscheiden landaard en karakter, tot burgers eener welingerichte maatschappij te vormen' (pagina 22); zware arbeid wordt gevraagd van de soldaten; moord op Van Sommelsdyck door de soldaten waarna zij de magazijnen plunderen; doodstraf voor de daders, terugvaart naar Nederland voor overige medeplichtigen.

De Kommandeur Abraham van Vredenburg. 1688-1689.

Pg. 25-26: Van Vredenburg werd interim gouverneur; angst voor aanval van Frankrijk.

Jan van Scharphuisen. (1689—1696).

Pg. 27-31: Jan van Scharphuisen wordt gouverneur; Scharphuisen stelde een raad tot administratie van civiele justitie aan; dreiging van Frankrijk wordt afgeweerd; conflict tussen Van Scharphuisen en de 'Israëlietischen burger-kapitein Samuel Cohen Nassy'; Van Scharphuisen voerde veel nieuwe belastingen in en investeerde dit o.a. in onderwijs; Beschuldigingen rondom Van Scharphuisen, hij wordt teruggehaald naar Nederland waar hij zichzelf nog moet verdedigen.

Mr. Paul van der Veen. 1696—1707.

Pg. 31-32: Paul van der Veen wordt gouverneur; een tweede aanval van de Fransen vanuit Guyana; de Marrons worden een vijand van het Nederlands gezag; Paul van der Veen gaat met eervol ontslag, Wilhelm de Gruyter wordt zijn opvolger.

Pg. 31: "Op dit tijdstip begonnen de Marrons (boschnegers) zich als inlandsche vijand geducht te maken".

Pg. 32: "De planters vonden echter in den afschuwelijken menschen- of slavenhandel eenige schadeloosstelling voor hunne verliezen, door den aankoop van andere slaven, waardoor zij hunne zaken voortzetten konden."

Mr. Wilhelm de Gruyter, Gouverneur. Tusschen-bestuur van Francois Antony de Rayneval a. i. Johan de Goyer, Gouverneur. (1707—1716).

Pg. 33-36: Wilhelm de Gruyter overleed, ad interim bestuur; opnieuw twee aanvallen door de Fransen; na de tweede aanval werd over een 'brandschatting' onderhandeld, om dit bedrag laag te houden verstopten slavenhouders hun slaven in de bossen. Na de Franse aanval kwamen veel van hen niet meer terug, de strijd tegen marrons laaide hoger op en er kwam een roep om meer maatregelen. Gouverneur Johan de Goyer overleed, Johan Mahony werd zijn opvolger.

Johan Mahony, Gouverneur. Jan Coetier, Gouverneur. 1716—1722.

Pg. 37-38: Gouverneur Mahony 'stelt premiën' op het ontdekken van schuilplaatsen van marron-dorpen, ook verbiedt hij de handel met de oorspronkelijke bewoners; Mahony overlijdt, Jan Coetier wordt gouverneur; eerste koffieplantages wordt aangelegd; de doodstraf voor 'weglopers' wordt ingesteld; Mahony overlijdt.

Hendrik Temming, Gouverneur. 1722—1728.

Pg. 38-39: Er werd steeds meer ingezet op de koffieplantages; handel met de oorspronkelijke bewoners werd toch nog stiekem gedreven, vredesonderhandelingen (met het doel hen in te zetten in de strijd tegen marrons) lukten niet; aanvallen van marrons bleven een probleem.

Pg. 39: "Ziedaar, lieve kinderen! al de bijzonderheden die wij onder het bestuur van den Gouverneur Temming opgeteekend vinden."

Mr. Carel Emilius Henri de Cheusses, Gouverneur. 1728—1731.

Pg. 39-43: Carel Emilius Henri de Cheusses werd gouverneur; stadsuitbreiding; avondklok werd ingezet voor tot slaafgemaakten; De Cheusses werd bemind door de kolonialisten, nieuwe belastingen werden dan ook aanvaard; De Cheusses werd ook bemind door de Israëlieten, een tweede synagoge werd gebouwd; in 1730 werd het alleenrecht van de sociëteit om tot slaafgemaakten uit Afrika te verschepen opgeheven, ook particulieren mochten dit nu doen; de marrons vielen een plantage van De Cheusses aan; de tot slaafgemaakten op deze plantage verzetten zich tegen deze aanval waarna de marrons vluchtten; in 1728 kwamen de eerste cacao plantages;

ook katoenplantages werden aangelegd.

Pg. 43-45: In juli 1733 werd besloten dat slavenhouders niet langer het alleenrecht hadden om iemand in slavernij vrijheid te geven, voortaan moet dit via de overheid gebeuren; een overeenkomst om de kolonie te versterken werd gesloten, dit diende vooral als oplossing tegen de aanvallen van de marrons.

Tussenbestuur van den Kommandeur Johan Francois Cornelis de Vries met 2 Raden van Politie. Jacob Alexander Henri de Cheusses. de Kommandeur de Vries en 2 Raden. 2 Raden, Joan Raye. (1734-1737).

Pg. 45-46: Een kruidentuin wordt aangelegd op advies van H. Boerhave; het fort Nieuw-Amsterdam wordt gebouwd; snelle wisseling van (ad-interim) gouverneurs.

Gerard van de Schepper, Gouverneur-Generaal. (1737-1742).

Pg. 47: De Schepper werd Gouverneur, maar werd al snel ontslagen na kritiek.

Mr. Jan Jacob Mauricius, Gouverneur-Generaal. (1742—1751).

Pg. 47-56: Jan Jacob Mauricius werd gouverneur; de Geoctroieerde Surinaamsche Mineraal-Compagnie werd opgericht, onderzoek naar edelgesteente vond plaats; de toestand van Suriname op het moment dat Mauricius optrad, was niet goed: machtsmisbruik van de Raden van politie, *'zedeloosheid en losbandigheid heerschten allerwegen'*, mishandeling van tot slaafgemaakten; Mauricius neemt meerdere maatregelen om de toestand van Suriname te verbeteren.

Pg. 49: *"De schandelijkste mishandelingen, de afschuwelijkste gruwelen tegen de arme Afrikanen vonden toen plaats, — dat dan ook gedurig hunne ontvluchting ten gevolge had [...]"*

Pg. 50-51: Brand en bosbrand van vijf weken; de 'heilige doop' wordt gegeven aan Benjamin, een zwarte man 'toebehorende aan de Sociëteit'; in 1739 begaven de Moravische broeders zich onder de oorspronkelijke bevolking om hen te bekeren tot het christendom, zij hadden succes.

Pg. 50: *"Welke opofferingen, welke ontberingen hebben die waardige mannen [de Moravische broeders] zich niet moeten getroosten! Welke ruwe bejegeningen hebben die zelfverloochenende zielen niet moeten verduren! Doch zij hebben zich daaraan niet gestoord. Ofschoon aanvankelijk hunne pogingen zonder gevolg bleven, gelukte het hun eindelijk, Gods woord onder deze zwerfende stammen te verkondigen, en licht, troost en hoop aan de Heidenen te schenken. De eerste, die door de Broeders gedoopt werd, was eene Indiaansche vrouw, in het jaar 1748, terwijl de eerste negerslaaf, op den 21sten Juli 1776, van hen den Heiligen doop ontving, bij welke gelegenheid hij den doopnaam van Cristiaan kreeg."*

Pg. 51-53: Proef met Zwitserse kolonisten mislukte; mishandelingen van tot slaafgemaakten bleef doorgaan; marrons bleven plantages plunderen, er werden krijgstochten tegen hen ingezet; Kapitein-Luitenant Carel Otto Creutz maakt afspraken met opperhoofd Adoe; omdat de Europeanen de afspraken niet na konden komen (de groep werd vermoord door een ander opperhoofd Samsam) mislukte de beoogde wapenstilstand met de marrons.

Pg. 51: *"De gruwelijkste mishandelingen jegens de slaven vonden nog altijd plaats. De Marrons van hunne zijde hielden niet op, plantages te plunderen en andere negers aan ontvluchting aan te zetten, ten einde zich bij hen te sluiten."*

Pg. 53: *"Daar Adoe het beloofde, op den bepaalden tijd, niet ontving, meende hij dat de blanken hem hadden misleid, en slechts op gewapende hulp uit Europa wachtten, om hem te beoorlogen, en hij dus*

van zijnen kant met verplicht was wapenstilstand te houden; hij begon dus weer de plantages aan te vallen.

Pg. 53-56: Mauricius kreeg onenigheid met Salomon Duplessis; vanuit de Verenigde Nederlanden werd een commissie gestuurd om de onenigheden in kaart te brengen en op te lossen; Mauricius werd eervol ontslagen en moest zich in de Republiek verdedigen, daar werd hij onschuldig verklaard en Duplessis werd uit Suriname gezet (zijn dochter Marie Susanna Duplessis 'wier naam, door menige gruweldaad, in herinnering gebleven is' bleef daar wel).

Pg. 54: "Duplessis had, door zijne betrekking als Raad van Politie, zijn rijkdom en aanzien, veel invloed op zijne medeburgers. Hij schepte er het grootste vermaak in, den spot te drijven met alles, wat de Gouverneur in het werk stelde tot herstel der orde; ja zelfs schroomde hij niet, in de Raadsvergaderingen de grootste onaangenaamheden te weeg te brengen."

Baron de Spörcke a. i. Wigbold Crommelin, Kommandeur a. i. Pieter Albert van der Meer, Gouverneur-Generaal. (1751—1756).

Pg. 56-59: Wigbold Crommelin werd ad interim gouverneur na het snelle overlijden van De Spörcke; Crommelin investeerde in de krijgsmacht tegen 'weglopers'; in 1754 werd Pieter Albert van der Meer gouverneur, hij experimenteerde met nieuwe kolonisatie van land maar dit project mislukte; de ensen Van der Meer overleed in 1756.

Jan Nepveu, Gouverneur-Generaal a. i. Wigbold Crommelin, Gouverneur-Generaal a. i. later effectief. (1756—1768).

Pg. 59-60: Jan Nepveu werd ad interim gouverneur; Nepveu verhoogde de belasting om de krijgsmacht te versterken, zodat er opgetreden kon worden tegen de marrons. Vanwege de bloei van Suriname kwam op deze belastingverhoging geen kritiek. Crommelin werd in 1757 opnieuw Gouverneur-Generaal.

Pg. 60-63: Opstand in de *Tempatie-kreek*. Vlier gaat uitgebreid in op de oorzaak van deze opstand: de tot slaafgemaakten weigerden overgezet te worden naar een suikerplantage en kwamen in verzet. Zij hieuen de hand af van de directeur en martelden of doden de soldaten die hen in bedwang moesten houden. van slaven die zich daarna bij 'weglopers' aansloten. Hierna vluchtten zij en sloten ze zich aan bij opperhoofd Arabie; in 1761 werd met de marrons een vredesverdrag ondertekend.

Pg. 62: "De Majoor Meyer was aan het hoofd onzer afgevaardigden, en de neger Pambo aan de zijde der Marrons. De blanken werden genoodzaakt, den eed, op de wijze der negers, te bevestigen. Beide partijen moesten namelijk eenige droppels bloed uit den arm in een kalabas (eet- en drinkgereedschap) met water doen vallen, waarin een weinig aarde gemengd was. Iedereen dronk daarvan een weinig, daarna sprengden zij eenige droppels op den grond, en sprak hun Obia-man (ziener, of profeet) den vloek uit over degenen, die dit verbond zouden verbreken; waarna beide partijen uitriepen: Na so! dat is: Amen!"

Pg. 63-65: Door te hoge kosten van krijgsmacht ontstaat er geldgebrek, er wordt 400.000 gulden in omloop gebracht; bevolkingsaantal in Paramaribo groeit; brand in Paramaribo, waardoor de vraag naar brandspuiten groter werd; er werden bronputten gegraven; kinderziekten braken uit, later gevolgd door lepra; aardbeving werden gevoeld; Crommelin gaat met eervol ontslag, hij is twaalf jaar gouverneur van Suriname geweest en gaf de kolonie over aan Nepveu in een tijd van bloei.

Jan Nepveu, Gouverneur-Generaal a. i. later effectief. 1768—1779.

Pg. 66-70: Nog steeds aanhoudende aanvallen van de marrons; een korps 'koloniale guides' werd opgezet; Vlier beschrijft uitgebreid de expeditie tegen de marrons; na een bloedbad van beide

kanten hadden de Europeanen succes en het marron-dorp viel in hun handen; de koloniale guides kregen als dank een stuk land aangeboden, zij kozen echter de voorkeur om op de plantages te blijven met hun vrouwen en kinderen; om de marrons te bevechten er is 800 man aan versterking gekomen o.l.v. Kolonel Louis Henri Fouroeoud.

Pg. 66: *“Deze zwarte soldaten, met een vuurroode muts, het zinnebeeld der vrijheid, gedekt, waardoor zij den bijnaam van Redimoesoe (Roode mutsen) kregen, en met sabel en snaphaan gewapend, vreesden geen gevaar. Aan deze zwarte soldaten heeft Suriname in 1772 grootendeels zijn behoud te danken gehad.”*

Pg. 67: *“Onze troepen trachtten weken lang, door middel van takkebossen, zich een weg door het moeras te banen, doch daar hierbij aantal volks doodgeschoten werd, moest men dit voornemen opgeven.”*

Pg. 67: *“[...] toen onverwacht de dappere zwarte jagers door hunnen onvermoeiden ijver den weg onder water vonden, waarvan onverwijld werd gebruik gemaakt.”*

Pg. 68: *“Ter belooning van hunne gewichtige diensten wilde het Gouvernement thans aan de zwarte jagers, in den omtrek der stad, geschikte landerijen in eigendom geven. Doch zij gaven de voorkeur om op de plantages, waaraan zij weleer toebehoorden, te blijven, dewijl hunne vrouwen en kinderen zich nog daar bevonden. Er waren echter eenige eigenaren en administrateurs, welke niet geneigd waren dit toe te staan, ja zelfs hen op eene onvoegzame wijze behandelden wanneer zij op de plantages kwamen.”*

Pg. 70-72: Beschrijving van Bonni, het opperhoofd van een groep marrons; Vlier stelt dat hij alleen hen vermoordde die hem of zijn mede-marrons mishandelingen hadden aangedaan; meerdere tochten tegen de marrons werden ondernomen, o.a. door Fourgeoud, Kolonel Seybourgen en het vrije korps (koloniale guides); speciale aandacht voor Kwassie die in slavernij vocht tegen de bosnegers en later meeging naar Holland (1776);

Pg. 70: *“Er bestaat omtrent het Opperhoofd dezer Marrons, Baron genaamd, eene zeer belangrijke aanteekening. In Juni 1772 plunderde hij de plantage Poelwijk, vermoordde den Directeur en zond den blankofficier Muller naar de stad, met deze woorden: „Wat u betreft, gij kunt u verwijderen en uwe huid in veiligheid brengen, want gij zijt nog te kort in de kolonie om ons, slaven, te kunnen mishandelen.” Daarop brandden zij de gebouwen af en ontvoerden 47 slaven.*

Dit was toch een zeer edele trek, en overtuigt ons dat de muiters het voornemen niet hadden om alle vrije personen, welke zij aantreffen, om het leven te brengen, maar slechts degenen van wie zij of hunne makkers mishandelingen ondergaan hadden.”

Pg. 71: *“Zeer is te prijzen in den Kolonel Fourgeoud, dat hij nimmer in koelen bloede een Marron deed ombrengen.”*

Pg. 72: *“Ten tijde dat de Kolonel Fourgeoud in de kolonie was, onderscheidde zich een neger, Kwassie genaamd, door moed en helder doorzicht. In 1776 heeft Kwassie eene reis naar Holland gedaan, en den 21ste Mei 1774 werd hem de eer gegund, om in eene bijzondere audiëntie, tot den Prins Stadhouder Willem V te 's Gravenhage, te worden toegelaten. Uit aanmerking zijner bewezene diensten tegen de Marrons, kreeg hij tot geschenk: een degen, eenige zwaar vergulde platen, een wandelstok met zwaren zilveren knop, een oranje koord met zilver dooreen gestrengeld, waaraan een groote kwast hing, een gepluimden hoed met breed verguld galon en een stijf gegalonneerden rok.”*

Pg. 73-74: Er werden te makkelijk leningen uitgedeeld aan nieuwe plantage-eigenaren, dit bevorderde in eerste instantie de welvaart, maar onzorgvuldig gedrag en oorlog in Europa leidde dit

tot economische achteruitgang en crisis; vanwege de crisis vertrokken eigenaren en daarmee vertrok ook kapitaal; Suriname verarmde; Nepveu start een linie van verdediging (Kordon) tegen de marrons; gouverneur Nepveu overleed.

Bernard Texier, Gouverneur-Generaal a.i. later effectief, Mr. Wolphert Jacob Beeldsnijder Matroos, Gouverneur-Generaal a. i. 1779—1784.

Pg. 76-77: Ondanks Fourgeouds succes waren de grootste marron-leiders nog altijd actief; vrije korps bleef doorgaan o.l.v. Frederici; op een van zijn tochten verdwaalde Frederici en heeft hij enkele dagen alleen in de bossen overleefd; brand in Paramaribo.

Pg. 76: *“De zwarte jagers, die meestentijds op tochten werden uitgezonden, hielden moedig vol. Zij getroostten zich de grootste opofferingen en ontberingen, ten einde aan het vertrouwen, dat men in hen stelde, onmiskienbaar te beantwoorden.”*

Pg. 77-80: Er brak oorlog uit tussen de Verenigde Nederlanden en Engeland; in Suriname werd een inval van de Engelsen verwacht; achtenveertig ‘Aucaner- en Saramaccaner-Boschnegers’ (waarmee een vrede was gesloten) werden ingezet in een corps en gingen naar fort Nieuw-Amsterdam; het Collegium Medicum werd opgericht; gouverneur Bernard Texier verbood om kinderen in slavernij van hun moeder te scheiden en afzonderlijk te verkopen; Volgens Vlier trachtte Texier de ‘beschaving te bevorderen’ door o.a. ‘een genootschap ter beoefening van de natuurlijke historie’ op te richten en door een botanische tuin aan te leggen; de Israëlieten richtten het letterkundig genootschap ‘Docendo Docemur’ op; in 1783 overlijdt Texier, Jacob Beeldsnijder Matroos neemt het bestuur over; Matroos ging volgens Vlier enkele misstanden tegen waaronder de mishandeling van mensen in slavernij, ook probeerde hij landarbeid door de vrije bevolking te stimuleren, dit laatste mislukte; de eerste boekdrukkerij werd opgericht.

Pg. 78: *“Ditzelfde jaarverbod deze Gouverneur ten strengste, om de slavenkinderen van hunne moeders te scheiden en afzonderlijk te verkoopen. Gij ziet dus, lieve kinderen, dat Texier, door deze bepaling, eene groote mate van menschlievendheid aan den dag legde.”*

Mr. Jan Jacob Wichers. 1784—1790.

Pg. 80-83: Jan Jacob Wichers werd gouverneur; het eeuwfeest van de synagoge werd gevierd; vanwege de oorlog tussen de Verenigde Nederlanden en Engeland was de scheepvaart belemmerd en daardoor ook de handel, om de welvaart weer te stimuleren werd de slavenhandel aangemoedigd; omdat te veel slaven vrijheid kregen en de landbouwopbrengst verminderde werd er voortaan belasting op manumissie geheven; Frederici trekt opnieuw ten strijde tegen de Marrons en hun bevelhebber Bonni; door verraad worden Bonni's troepen overvallen, hij leed grote verliezen; Wichers kreeg onenigheden, nam ontslag en vertrok naar Nederland.

Pg. 81: *“De plantage Clarenbeek werd in Maart van het volgend jaar aangevallen [door de marrons], het grootste deel der slavenmacht en de Directeur Merlé gevankelijk medegenomen. Men vreesde voor het leven van Merlé, doch Bonni was edel van karakter. Hij behandelde den gevangenen blanke met goedheid en bood aan, hem tegen een losprijs vrij te laten.”*

Juriaan Francois de Friderici a. i. later effectief. (1790—1799).

Pg. 83-84: Juriaan Francois de Friderici werd gouverneur; de zwarte korpsjagers bleven dapper werk verrichten; om de tochten tegen de marrons te kunnen bekostigen werden nieuwe belastingen ingevoerd.

Pg. 83: *“De zwarte jagers [...]deden onder den Overste Beutler, die geheel in den geest en naar het voorbeeld van Friderici te werk ging, wonderen van dapperheid.”*

Pg. 84-87: Marronleider Bonni werd gevonden en gedood, de 'inwendige rust' in Suriname was nu hersteld; Frankrijk kwam in oorlog met de Republiek, de angst ontstond dat de Fransen Suriname zouden aanvallen, versterking werd ingezet; de aanval bleef uit; Vlier is lovend over Frederici; Frederici zette in op het bevolken van nieuw land, zelf kocht hij veel plantages verspreid over Suriname.

Pg. 85: *“Bekend als hij was met iedereen, met de bijzondere aangelegenheden van bijna elken burger, met de taal des lands, zoowel als met de zeden, gebruiken en gewoonten, kortom, met al het goede, maar tevens met alle misbruiken en verkeerdheden,—was voorzeker niemand beter, wellicht geen zóó goed als hij, in staat, het bewind te voeren.”*

Pg. 87-90: Nederland werd de Bataafsche Republiek; Suriname werd voortaan bestuurd door de Raad van Koloniën, niet langer door de Sociëteit; ook in Suriname was 'de geest der omwenteling gevaren', er ontstonden twee partijen onder de vrije burgers, degenen die de Stadthouder aanhingen en degenen die 'zich *Patriotten* noemden'; Frederici vernam dat er werd beraadslaagd hoe hij van zijn macht beroofd kon worden, hierop confronteerde hij deze beraadslagers met dit gerucht waarna zij zich terugtrokken; verdere stadsuitbreiding; een afdeling van Maatschappij tot 't Nut van 't Algemeen wordt opgericht, Vlier stelt dat deze tak rond verbetering van het onderwijs tot 1816 'zeer achterlijk' is geweest.

Pg. 89: *“Zij [aanhangers van gouverneur Frederici] gaven hem [Frederici] gelegenheid zich op den zolder van hunne woning te verbergen, waar hij al de samengezworenen bespieden en hunne gesprekken aanhooren konde. Toen hij genoeg gehoord had, begaf hij zich naar het vertrek, waar zijne vijanden waren. Ten uiterste ontzet en verschrikt, durfden zij hem niet eens aanzien. De Landvoogd hield hun hun voornemen met bedaardheid en kalmte, met kracht van redenen voor, met dat gevolg, dat zij, diep beschaamd, hem om vergeving baden, en den duursten eed zwoeren hun misdadig opzet te laten varen.*

Dit voorval werd algemeen bekend, en maakte op zijne vijanden den heilzaamsten indruk.”

Pg. 90-92: Acht Franse vluchtelingen verblijven kort in Suriname; het Nickerie District wordt ontgonnen; Suriname kwam onder Engels protectoraat, Frederici bleef gouverneur.

Suriname onder het Protectoraat van Engeland. (1799—1802).

Pg. 92-95: Vlier verdedigt Frederici's beslissing om niet te vechten tegen de Engelsen, maar zich over te geven; de oorspronkelijke bevolking en de marrons werden uitgejouwd door straatjongens, waarna zware straffen werden gesteld op schelden; nieuwe stadsuitbreidingen; na de Vrede van Amiens kwam Suriname weer onder bewind van de Bataafsche Republiek, de Engelsen vertrokken; Frederici werd geschorst.

Pg. 93: *“In 1801 ontstonden er groote onaangenaamheden met de bevredigde Boschnegers en vrije Indianen, ten gevolge van uitjouwingen, welke hun te Paramaribo, door de straatjongens, werden aangedaan. Inzonderheid was het de benaming van Pingo (wild varken), welke zij voor een beleedigend scheldwoord hielden.”*

Hollandsche Regeering. Bloys van Treslong a. i. Pierre Jerrauger, Gouverneur-Generaal, a. i. 1802—1804.

Pg. 95-96: Snelle bestuurswisseling; ad interim gouverneur Pierre Berranger gaf de Rooms-katholieken meer vrijheden; Berranger voert een censuurbeleid in op al het drukwerk, zonder zijn toestemming mag er niks gedrukt worden.

Pg. 96-99: Oorlog met Engeland breekt opnieuw uit, dit keer is de kolonie in veel betere staat om zich

te verdedigen; Kolonel Batenburg moest zich toch al snel overgeven, Suriname was opnieuw in Britse handen.

Engelsche Regeering. Sir Charles Green, Gouverneur-Generaal. William Carlyon Hughes, Luitenant-Gouverneur. (1804—1808).

Pg. 99-101: Charles Green werd gouverneur maar stopte al snel, William Carlyon Hughes werd zijn opvolger; tekorten in de kolonie nadat de handel overhoop was gegooid, de invoer vanuit Engeland was nog niet op gang gekomen; kastekort, extra kaartengeld werd bijgedrukt.

Pg. 101-103: In 1805 kwam het corps zwarte jagers in opstand, zij verenigden zich met een aantal andere mensen in slavernij en daarna met de Bonni-marrons; in 1807 werd de slavenhandel door Engeland afgeschaft, wel bleef er sluikehandel bestaan; gouverneur Hughes overleed.

John Wardlaw, Ridder Baronet, Luit.-Gen., Kommandant der troepen, funger. Luit.-Gouverneur. Charles, Baron van Bentinck, Kapt.-Gen. en Vice-Admir., Gouverneur en Kommandant-en-chef over Suriname, enz. (1808—1811).

Pg. 104-108: Charles, baron van Bentinck werd gouverneur. Van Bentinck ging een hernieuwd vredesverdrag aan met de Aucaners; door gebrek aan levensmiddelen (door uitblijven van Engelse schepen) werden premiën op het invoeren van 'levensmiddelen uitgelooft'.

Pg. 105-108: Nederland werd ingelijfd bij Frankrijk en alle handel met Engeland en Europa werd verboden; plantagehouders konden hun producten niet kwijt; crisis in Suriname; de Hervormde Gemeente bouwde een eigen kerk; Bentinck overleed en Pinson Bonham werd gouverneur.

Pinson Bonham, Luitenant-Gouverneur a. i. (1811—1816).

Pg. 108-110: Bonham was alleenheerser, hij veranderde politieke organen en koos alleen Engelsen voor bestuurlijke functies, waardoor 'oude kolonisten, hoe geschikt ook, verdrongen werden', burgers konden nauwelijks verzoeken bij hem indienen.

Pg. 110: "Bonham was, in den volsten zin des woords, alleenheerscher. Hij regeerde met eene onafhankelijke macht, [...]. Bonham werd zoozeer gevreesd, dat men niets durfde ondernemen om het misbruik, dat hij van zijn gezag maakte, tegen te gaan."

Pg. 111-112: Frederici overleed. Omdat hij 'hoog [...] in de aching der ingezetenen' had gestaan, volgde een uitgebreide herdenking; de 'belangen van Suriname' gingen ondertussen achteruit.

Pg. 112-115: In 1813 besloot Bonham om alle plantages waarvan eigenaren in Europa woonden onder tijdelijk beheer te plaatsen van John Bent; kritiek op dit besluit en belanghebbenden verzochten de gouverneur om het plan een jaar uit te stellen zodat zij tijd hadden om de (Britse) koning van dit plan op de hoogte te stellen; Bonham reageerde kwaad op dit verzoek en verplichtte de ondertekenaars hun handtekening te schrappen, anders zouden zij 'van hun posten ontzet' worden. De ondertekenaars gaven hieraan gehoor behalve P.L. de Rives en Ph. J. Vlier. De Rives werd huisarrest opgelegd en Vlier kreeg stadsarrest, gezien hij nog andere publieke functies had; Vlier wilde evengoed naar Engeland gaan om verslag te doen van de toestand in Suriname, maar Bonham weigerde hem een pas te geven; John Bent kwam in Suriname aan.

Pg. 115: Bent stuitte tijdens het uitvoeren van zijn taken op onenigheden; het Corps Zwarte Jagers ging door met strijd op 'weglopers'; er kwam een inenting van koepokstof.

Pg. 115: "De zwarte jagers waren, even als ten tijde van Friderici, vol geestdrift."

Pg. 116: "Datzelfde jaar heeft echter eene bijzonderheid opgeleverd, waaraan wij niet dan met dankbare erkenning jegens de weldadige Voorzienigheid denken mogen. Het is namelijk de invoering der inenting met koepokstof, door den Engelschen geneesheer Walther Caddell, wiens nagedachtenis

daarvoor in zegening bij ons blijven moet, en waardoor hij wel verdiend had, dat men hem een standbeeld oprichtte.”

Pg. 116-118: Nederland werd weer onafhankelijk van Frankrijk; grote oranje-feesten in Suriname; gouverneur Bonham maakt bekend dat de Britse koning heeft besloten het tijdelijk beheer van John Bent te schorsen, het beheer over de plantages wordt weer overgegeven aan de belanghebbenden; met de gesloten vrede van 13 augustus 1814 wordt bepaald dat Suriname weer in Nederlandse handen valt; inwoners kunnen niet wachten tot de Engelsen vertrekken.

Pg. 118-122: Aan het eind van de Engelse overheersing *‘was de toestand der zaken in Suriname aan den eenen kant gunstig, aan de andere zijde bedroevend’*: door een streng financieel beleid van Bonham waren de schulden van Suriname opgelost, de handel, landbouw en welvaart waren toegenomen. Tegelijkertijd had Engeland veel geld voorgeschoten, wat nu terug werd gevraagd. En ook de Nederlandse schuldeisers wilden nu winsten zien. Daarom mochten producten niet langer in Suriname verkocht worden, alles moest onmiddellijk naar Nederland verscheept worden.

Hollandsche Regeering. Willem Benjamin van Panhuys, Gouverneur-Generaal. Mr. Cornelis Reinhard Vaillant, Gouverneur-Generaal a. i. (1816—1822).

Pg. 122-124: Willem Benjamin van Panhuys werd gouverneur; de Engelse vlag werd neergehaald en de Nederlandse vlag werd gehesen; Van Panhuys liet het ministerie in Nederland weten dat Suriname in staat de ambtenaren en militairen macht zelf te bekostigen; er kwamen meer ambtenaren uit Nederland en ambtenaren kregen voortaan meer betaald; de administratievoering werd gewijzigd; het papiergeld verloor steeds meer in waarde.

Pg. 124-125: Mede dankzij de leraar Johannes Vrolijk is het onderwijs verbeterd, maar ook de uit Nederland afkomstige Corstiaan Aart Batenburg heeft veel voor het onderwijs gedaan; de predikant Masman richt een afdeling van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen op; gouverneur Panhuys overleed.

Pg. 124: *“Ter bevordering van het Lager Onderwijs [...] werd in het jaar 1810 uit Nederland als hoofdonderwijzer uitgezonden, de kundige onderwijzer Corstiaan Aart Batenburg, die zich tot het jaar 1863 met innige belangstelling, op het onderwijs der jeugd heeft toegelegd, en den eernaam van Nestor heeft waardig gemaakt. Drie geslachten hebben onder zijne leiding het onschatbaar onderwijs genoten. Talrijk zijn in ons midden de mannen en vrouwen, door hem gevormd, en nog is in de verschillende standen onzer maatschappij zijne nagedachtenis in eere.”*

Pg. 125-127: Cornelis Reinhard Vaillant werd ad interim gouverneur; in 1817 komen er voor het eerst onderwijswetten en een ‘Commissie tot het Schoolwezen’ wordt gevormd; de sluikehandel bleef voortdurend, in 1818 werd een algeheel verbod op het invoeren van tot slaafgemaakten geheven; de handel in mensen tussen plantages bleef doorgaan, in 1819 werd nogmaals een de al bestaande wet hiertegen herinnerd.

Pg. 127: *“Om dien menschonteerenden handel zooveel mogelijk tegen te gaan, werd er in het tractaat tusschen Nederland en Engeland bepaald [...]”.*

Pg. 128-129: De kinderpokken brak uit omdat de inenting verwaarloosd waren; vele doden, waaronder 15.000 tot slaafgemaakten; onrust door geschillen tussen burgerij en militairen wegens ‘het deballoteeren van den officier Louta in de Surinaamsche Sociëteit’, een jaar later ontstond er over dezelfde kwestie onenigheid tussen de jagers van het garnizoen en de schutterij; militairen vielen kleurlingen uit de burgerij aan, zij ‘weerden hen dapper af’.

Pg. 128: *“Men berekende liet aantal daaraan gestorven slaven op circa 15,000, wier waarde, naar den toenmaligen koopprijs, op ten minste negen millioen Nederl. Guldens. [...] Menigeen, wiens bezittingen alleen in slaven bestonden, en die van de vruchten van den arbeid dezer slaven leefde, werd niet slechts van zijn eigendom, maar ook van zijn bestaan beroofd en tot armoede gebracht.”*

Pg. 129: In 1821 werd Paramaribo zwaar getroffen door een brand, veel gebouwen en bezittingen werden verwoest; de Surinaamse weldadigheid blonk uit; koning Willem I verzamelde ‘liefdegiften’ voor Suriname; gouverneur Vaillant kreeg eervol ontslag.

Pg. 131: *“Zeer weinige kooplieden hadden een klein gedeelte hunner goederen kunnen redden. Eenigen hunner stelden niettemin de geredde goederen, tegen inkoopprijzen, ten dienste van het algemeen verkrijgbaar, en deden zelfs geregelde uitdeelingen aan de hulpbehoevenden. Gezegend zullen zij zijn, die edele zielen! [...] Zulk een offer is Gode welgevallig. Het staat niet slechts geschreven in de gedenkrollen der geschiedenis van Suriname, maar het is ook den Almachtige bekend, die zulke daden niet onvergouden laat.”*

Abraham de Veer, Generaal-Majoor, Bidder, enz., enz. Gouverneur-Generaal. (1822—1828).

Pg. 133-136: Abraham de Veer werd gouverneur; briefgeld werd steeds minder waard, o.a. doordat er zoveel wisselbrieven werden ingezet waarvan de waarde werd gespeculeerd; de wisselkoers werd steeds verder verhoogd; in 1827 werd besloten om in Suriname ook het Nederlandse muntgeld in te voeren.

Pg. 136-139: De suikercultuur bloeide, o.a. door stoommachines; sluikhandel in slaven bleef bestaan, daarom werd er verplichte slavenregisters ingevoerd; komst van een schip met Afrikanen aan boord op weg naar Frankrijk, nadat de Afrikanen van het schip vluchtten werden zij door het Hof in Suriname in vrijheid gesteld; koning Willem I verhoogde de straffen op slavenhandel.

Pg. 139-140: Eerste Franse stoomschip komt in Paramaribo aan; eerste stoomschip uit Nederland volgt; brand.

Pg. 140-142: Armoede onder de ‘mindere klasse’ was sterk toegenomen; geneesheer Martinus Maurits Alexander Coupyn stelt aan zijn vrienden voor om iets te doen aan hun situatie door kosteloos geneeskundige hulp te verschaffen; N.G. Vlier was direct enthousiast en met de vrienden richtten zij de Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid op (1827); de maatschappij bestaat in Vlier’s tijd nog altijd; de maatschappij richtte ‘later’ een spaarbank op die in 1872 is opgeheven.

Pg. 140: *“De menschlievende geneesheer Martinus Maurits Alexander Coupyn deelde namelijk, op zekeren avond, aan vier zijner vrienden een door hem beraamd plan mede, om, ter tegemoetkoming zijner minvermogende stadgenooten, kosteloos geneeskundige hulp aan behoeftige zieken te verschaffen; waartoe hij voornemens was, eene openbare aankondiging te doen. Dit plan werd door zijne vrienden eenparig goedgekeurd en toegejuicht.*

De rechtskundige Nicolaas Gerrit Vlier, die daarbij tegenwoordig was, deed dadelijk het voorstel aan Coupyn, om hem en de anderen te vergunnen, zich bij hem aan te sluiten en door geldelijke hulp hiertoe bij te dragen. Coupyn nam dit voorstel met graagte aan. Deze menschevrienden, benevens Samuel Ferdinand Flu, Jan Carel Stuger en Johannes Cornelis Muller Az. bespraken de zaak met bedaard overleg, besloten aan het plan eene grootere uitbreiding te geven, en ontwierpen toen de grondslagen tot de oprichting der Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid, die op den 28, ten November 1827 tot stand kwam.”

Pg. 142-143: Generaal-Majoor Van den Bosch werd naar Suriname gestuurd; o.l.v. Van den Bosch werd besloten om één gouverneur-generaal aan te stellen voor alle West-Indische koloniën, dit werd Paulus Roelof Cantz'laar, voormalig gouverneur van Curaçao; gouverneur De Veer kreeg eervol ontslag.

Paulus Roelof Cantz'laar, Schout-bij-Nacht, Gouverneur-Generaal van Suriname. Johannes van den Bosch, Commissaris des Konings. (1828—1831).

Pg. 143-146: De burgers van Suriname lichtten Commissaris Generaal Van den Bosch in over de verschillende misstanden in Suriname; er kwam een nieuw regeringsreglement, o.a. dat alle vrije mensen gelijke burgerlijke rechten kregen; de indeling van het bestuur werd aangepast; De 'Maatschappij tot bevordering van het Christendom onder de slaven en andere heidensche bevolking' werd opgericht o.l.v. E.L. van Heeckeren.

Pg. 144: *"Het Regeerings-reglement werd door een nieuwe vervangen, waarbij, onder anderen, aan alle vrije lieden, burgers dezer kolonie, om het even van welken godsdienst of kleur, gelijke burgerlijke rechten toegekend en alle autoriteiten uitgenoodigd werden, om, door hun voorbeeld, de dienaangaande nog bestaande vooroordeelen tegen te gaan."*

Pg. 146-149: Van den Bosch ging terug naar Nederland; de Particulier West-Indische bank werd opgericht; opnieuw aanvallen van marrons; België raakt afgescheiden van Nederland, om 'Holland' te ondersteunen droeg Suriname 10.000 gulden bij; de afscheiding had consequenties voor bankbiljetten in Suriname die gedrukt werden in Brussel. Gouverneur Cantz'laar overlijdt.

Mr. Evert Ludolf Baron van Heeckeren, Gouverneur-Generaal a. i. later effectief. (1832—1838).

Pg. 149-152: Van Heeckeren werd gouverneur, hij had al plaats in allerlei liefdadigheidsgenootschappen; brand op de Heiligenweg (1832), de brand bleek aangestoken: Codjo, Mentor en Présent wilden de kolonie 'door middel van brand vernietigen en zich meester van het land maken'; de daders werden gepakt en levend verbrand.

Pg. 152: *"Hunne straf was even vreeselijk als hunne misdaad gruwelijk geweest was; zij werden aan den Heiligenweg, ter plaatse waar zij den eersten brand stichtten en waar thans de overdekte markt gebouwd is, levend verbrand."*

Pg. 152-156: Aanvallende maatregelen van Frankrijk en Engeland die druk wilden uitoefenen rondom de twisten tussen Nederland en België; angst in Suriname voor aanvallen van deze landen; het koloniale bestuur werd opnieuw veranderd waardoor de aanpassingen van Van den Bosch teniet werden gedaan; kerken werden na de brand opnieuw opgebouwd.

Pg. 156-159: Plantage Voorzorg diende als terrein voor een experiment om vrije mensen tot landarbeiders op te leiden, twee jaar later werd de nederzetting opgeheven; 50-jarig bestaan van Maatschappij tot 't nut van 't Algemeen; prins Willem Hendrik bezoekt de kolonie; het gouvernementshuis werd verbouwd, het stadshuis en een brug werden gebouwd; twee stads-armenscholen werden opgericht; twee tochten tegen marrons vonden plaats; er kwam kritiek op een nieuwe wet omtrent de schutterij 'waarbij een laakbaar onderscheid tusschen den eenen burger en den anderen' werd gemaakt, na aanhoudende kritiek en de mogelijkheid van een opstand werd de wet ingetrokken; Van Heeckeren overleed.

Philippus de Kanter, Gouverneur-Generaal a. i. Tusschen-bestuur. (1838—1839).

Pg. 159-162: Philippus de Kanter werd gouverneur; De Kanter laat een klokkentoren die op instorten staat afbreken, sindsdien wordt om 12 uur 's middags een kanonschot afgevuurd; het aantal mensen in slavernij dat vluchtte dan toe; een nieuwe wet maakt het mogelijk dat het gouvernement slaven vrijkoopt die een bijzondere prestatie hebben verricht maar wiens eigenaren vrijheid weigeren, Kajuit en Kasper worden zo vrijgekocht; een aardbeving wordt gevoeld; door een Noord-Amerikaans schip wordt voor het eerst ijs gebracht in de kolonie; Fredrik Bijderhand heeft mensen van een verdrinkingsdood gered en wordt daarvoor beloond en krijgt zijn vrijheid.

Pg. 161: *“Eene bijzonderheid, waarover de gansche bevolking verheugd was, vond plaats den 19^{en} Februari 1539. Op dien dag werd namelijk, door de Noord-Amerikaansche schoener Sailors Return, kap. James Finker, van New-york, voor het eerst ijs hier aangebracht, Ge kunt u voorstellen, hoe iedereen nieuwsgierig was, dit bevrozen water, waarvan velen zich geen recht denkbeeld konden vormen, in onze heete luchtstreek te aanschouwen en te gebruiken.”*

Den Schout-bij-Nacht Julius Constantijn Rijk, Gouverneur-Generaal. (1839—1842).

Pg. 162-169: Julius Constantijn Rijk werd gouverneur; Vlier prijst Rijk ondanks dat hij op sommige vlakken weinig voor elkaar heeft gekregen; Rijk was zeer betrokken bij het onderwijs en bezocht scholen en sprak met kinderen; Vlier noemt voorbeelden van zijn ‘menschlievende daden’, o.a. het feit dat Rijk toestond producten uit de kolonie (koffie, cacao, suiker) op kleine schaal in Suriname zelf te verkopen; toneelgezelschap Thalia werd opgericht; Rijk legde waterleidingen en een kade aan; Rijk stond niet toe dat slaven tussen plantages verhandeld werden; in Nederland werd Willem I opgevolgd door Willem II; de handel in agio’s nam toe en daarom werd dit strafbaar gemaakt; Rijk maakte stukjes land vrij voor vrije landarbeiders om mais en rijst te telen; In 1841 werd Rijk als Gouverneur-Generaal van de Marine benoemd, een aantal ‘ingezetenen’ stuurden de koning het verzoek dit besluit terug te trekken. Dit verzoek werd afgewezen; De Kanter nam het bestuur over.

Pg. 164: *“Hij [gouverneur Rijk] heeft vele pogingen aangewend om de kolonie op te beuren en algemeene welvaart te bevorderen. Dat ze niet alle gelukt zijn, kan zijne groote verdienste niet verminderen. In vele dingen moet de goede wil voor de daad gelden, terwijl de zedelijke waarde meer naar de bedoeling, dan naar de uitkomsten beoordeeld moet worden. [...] Hij stelde veel belang in de opvoeding en het onderwijs. [...] Hij gaf zich de grootste moeite, om met den waren staat van zaken der kolonie bekend te worden; daartoe waren alle mededeelingen en inlichtingen hem ten hoogste welkom.”*

Tusschenbestuur van Mr. Ph. De Kanter. Burchard Jean Elias, Gouverneur-Generaal. (1842—1845).

Pg. 170-174: Burchard Jean Elias werd gouverneur; bij zijn aantreden was de kolonie in slechte financiële toestand; Elias begint aan hervormingen; ziekte breekt uit; twee aardbevingen worden gevoeld; onenigheid tussen Elias en burgers; Elias werd eervol ontslagen; de eerste Europese landbouwers die een landbouwkolonie zouden beginnen in Groningen kwamen aan in Suriname.

Tusschenbestuur van Mr. Philippus de Kanter a. i. Reinier Frederik Baron van Raders, Gouverneur. (1845—1852).

Pg. 174-177: Er werd een reglement opgesteld ‘voor eene Maatschappij ter bevordering van Europeesche kolonisatie’, met het doel Europese landbouwers aan de Saramacca (Groningen) te laten boeren; de kolonisten kwamen, maar het land dat zij mochten gebruiken was nog niet gereed gemaakt; ziekte brak uit onder de kolonisten; de kolonisatie werd als mislukt verklaard.

Pg. 177: *“Ofschoon het voortreffelijk doel van Dr. Hostmann [het starten van een Europese landbouwkolonisatie] niet werd bereikt, blijft echter ieder Surinamer hem dank schuldig voor zijne loffelijke pogingen, welke Suriname's welzijn ten doel en strekking hadden.”*

Pg. 177-183: Baron van Raders werd gouverneur; Raders investeerde veel in de landbouw; Vlier prijst Raders om het feit dat hij het vooroordeel van de vrije landarbeider wegnam, Raders liet namelijk door hen een kanaal bouwen; de start van de werkzaamheden wordt feestelijk gevierd; Vlier heeft de hele openingsspeech van Raders in haar boek opgenomen, daarna volgt de toespraak van A.M. Montel, de ‘voorwerker van de eerste ploeg’; het kanaal werd uiteindelijk nooit afgemaakt, als goedmaker voor de arbeiders werd de *Maatschappij tot bevordering van den Landbouw onder de*

vrije bevolking opgericht, deze bleef maar kort bestaan; droogte en hongersnood waarbij de *Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid* goed werk verrichtte.

Pg. 178: *“Doch, het voornaamste dat wij aan dezen waardigen Gouverneur te danken hebben is, dat hij de man geweest is, die het vooroordeel van den vrijman, tegen het met de spade in het openbaar arbeiden, heeft overwonnen.*

Hij liet namelijk een kanaal graven, dat van de Steenbakkersgracht af naar Kicatta zoude begonnen worden, en in de Saramacca uitkomen, hetgeen den afstand oneindig bekorten zoude. De Baron van Raders besloot hiertoe vrije inboorlingen te bezigen.”

Pg. 182: *“De geestdrift van het volk was groot; tot nu toe is het feest [voor de start van de graafwerkzaamheden van het kanaal] in aangenaam aandenken gebleven. En nog duizendmaal dank aan den Baron van Raders, voor het doel dat hij daarbij beoogde.”*

Pg. 183-186: De biljetten van de West-Indische Bank werden vervangen door Nederlandse biljetten en munten; viering van het honderdjarig bestaan van het kerkgebouw van de Evangelisch-Lutherse gemeente; handel en scheepvaart werd verder opengesteld, voortaan mocht handel met alle vriendschappelijke landen gevoerd worden; Koning Willem II overleed en prins Willem III werd de nieuwe koning; een ziekte breekt uit waardoor een Oostenrijks schip onbemand raakt, gouverneur Raders wil dit schip verkopen maar krijgt daarover onenigheid met Oostenrijk; Raders wordt eervol ontslagen.

Mr. Phil. de Kanter, Gouverneur a. i. Coenraad Barends a. i. Otto George Stuart von Schmidt Auf Altcnstadt, Gouverneur. (1852—1855).

Pg. 186-189: Otto George Stuart Von Schmidt werd gouverneur; viering van het 25-jarig bestaan van de *Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid*; door August Kappler wordt een Duitse kolonisatie gesticht, maar deze vervalft al snel; de eerste Chinese landbouwers komen aan, evenals Portugese landverhuizers; het *Surinaamsch Onderwijzers-Gezelschap* wordt opgericht; ziekten breken uit; oorspronkelijke bewoners breken de kinderpokken uit, waarna zij worden ingeënt; er wordt een quarantaine hospitaal gebouwd; de *Maatschappij tot uitbreiding van het Christendom onder de slaven en verdere heidensche bevolking* viert haar 25-jarig bestaan. Von Schmidt werd eervol ontslagen.

Pg. 188: *“Gij ziet hieruit [uit de oprichting van het Surinaamsch Onderwijzers-Gezelschap], lieve kinderen! dat de Onderwijzers uw welzijn steeds op het oog hebben, en alles aanwenden om uwe geestvermogens met nuttige kundigheden te verrijken.”*

Pg. 189: *“28 Broeders en 24 Zusters hadden, met onwankelbare trouw, het godsdienstig onderwijs gegeven en de Blijde Boodschap verkondigd. Op 163 plantages hadden zij den toegang, en ruim negentienduizend negers en kleurlingen waren tot de gemeente toegetreden. Steeds gaan de Zendelingen, ondanks vele bezwaren, met hunnen arbeid voort, en ondervinden thans, met iederen dag, daarop den milden zegen des Heeren.”*

Charles Pierre Schimpff, Gouverneur. (1855—1859).

Pg. 190-192: Charles Pierre Schimpff werd de nieuwe gouverneur; Schimpff bemoedigde de landbouw en de arbeid van de ‘minvermogende bevolking’; de marrons waarmee vrede gesloten was kregen vrij verkeer en handel met de overige bevolking, dit bevorderde ‘hunne beschaving en welvaart’; Schimpff richtte een opvoedingsgesticht op, het Protestantsch Mettray, om kinderen van minvermogenden onderwijs en beschaving bij te brengen, het gesticht werd door verschillende redenen geen succes en stopte na twee jaar.

Pg. 192-196: Er kwamen ambtenaren uit Nederland die beleid maakten omtrent de afschaffing van

de slavernij; er was onrust onder de mensen in slavernij wat soms 'door tusschenkomst van de hooge overheid en de tegenwoordigheid van militaire macht, bedwongen moest worden'; de loop van het kanaal naar Saramacca werd aangepast, de werkzaamheden werden echter halverwege gestaakt; de eerste binnenlandse stoomboot kwam aan, de voordelen van deze boot wogen niet op tegen de kosten en dus werd de boot verkocht.

Pg. 194: Met de afschaffing van de slavernij in het verschiep werden 500 Chinese arbeiders naar Suriname gebracht; brand op een schip; een weeshuis werd begonnen; Schimpff vierde ieder jaar de verjaardag van de koningin voor de kinderen en toonde zich zo een echt 'kindervriend'; Mevrouw Schimpff was groot voorstander van de *Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid*; de Surinaamsche Koloniale Bibliotheek werd opgericht; aardbevingen werden gevoeld; de Franse Landvoogd kwam op bezoek, hij was zeer te spreken over de stad Paramaribo; Schimpff ging met eervol ontslag.

Pg. 194: *"Hoewel men aanvankelijk veel moeite had, om deze landverhuizers, met wier taal wij onbekend waren, aan hunnen nieuwen toestand te doen gewennen, heeft hun verblijf op de plantage zeer veel bijgedragen om den ijver der slaven op te wekken, en den afkeer der vrijen van den veldarbeid nog meer te overwinnen."*

Pg. 195: *"De Gouverneur Schimpff en zijne echtgenoot betoonden zich steeds als echte kindervrienden. Gedurende zijn bestuur heeft hij, telken jare, op den geboortedag van H. M. onze en Nederlands beminde Koningin, een feest gegeven aan de kinderen, welke van de openbare liefdadigheid onderwijs genieten. [...] Gij kunt nagaan, mijne vrienden, hoe gelukkig die kinderen op die feesten zich gevoelden, en hoezeer zij hunne weldoeners lief kregen."*

Pg. 197: *"De schijnbare beweging op het établissement Batavia waargenomen, was van het Z. O. naar het N. W., terwijl bijna gelijktijdig, op de plantages Caledonia en Concordia aan de Saramacca, de schokken gevoeld werden in de richting van O. ten Z. naar W. ten N. Het akelig gevoel der beving duurde langer dan anderhalve seconde.*

De rivier geraakte eensklaps in zulk eene golvende beweging, alsof er een hevige storm woedde; hierbij was de lucht, evenals eenige uren te voren, buitengewoon stil."

Pg. 197: *"En waarlijk, lieve kinderen, als wij het oog vestigen op onze regelmatige, zindelijke straten, de schoone gebouwen welke haar versieren, en daarbij denken aan de prachtige rivieren, die het geheele land doorstroomen, en aan de buitengewone vruchtbaarheid van den bodem, dan kunnen wij den Hemelschen Vader niet genoeg danken, voor de groote voorrechten, die Hij ons Vaderland geschonken heeft."*

Reinhart Frans van Lansberge, Gouverneur. (1859—1867).

Pg. 198-245: Reinhart Frans van Lansberge werd gouverneur, de kolonie bevond zich in een lastige positie omdat de afschaffing van de slavernij er bijna aan zat te komen. Bovendien was de staatskas niet in goede staat; Van Lansberge liet het aantal kinderen in kaart brengen wiens ouders niet vermogend waren het onderwijs te betalen zodat hen kosteloos onderwijs gegeven kon worden; de verjaardag van de koning werd voortaan een volksfeest, niet langer een feest van de hogere klasse.

Pg. 201-204: Hevige onweer en regenval; de burgerlijke wetgeving moest aangepast worden nu de afschaffing van de slavernij in zicht was, de Procureur-Generaal Gefken ging zich hier over buigen. De Aucaner- en Bonni-marrons werden bezocht en de Bonni-marrons werden als vrijlieden verklaard, onafhankelijk van de Aucaner-negers die zeventig jaar over hen hadden geheerst. Ook worden de bonni-marrons als gelijkwaardig gezien aan alle andere marrons; onenigheid met Frans Guyana over de grensbepaling tussen beide landen, het wordt uiteindelijk in voordeel van Suriname beslecht; de *Maatschappij tot Bevordering van Volksvlucht* wordt opgezet om toekomst te bieden aan de kinderen

die van de armenscholen komen.

Pg. 204-205: Watersnoodramp in Nederland in 1861, in Suriname wordt geld opgehaald; een hoge springvloed in Suriname verwoest plantages; door de Amerikaanse burgeroorlog stremt de toevoer van levensmiddelen vanuit Noord-Amerika.

Pg. 204: *“Groot en innig was de deelneming die onze bevolking aan den dag legde, en hartelijk waren de bewijzen van liefdadigheid, die zoo algemeen betoond werd, dat daardoor de niet onbelangrijke som van ruim negen duizend zes honderd gulden, ten behoeve der noodlijdenden, naar Nederland kon worden overgemaakt. — Onder hen, die hunne giften aanboden, zag men met genoeg kinderen van verscheidene scholen. Hun voorbeeld, mijne vrienden, moge u allen opwekken, om de deugd der menscheivendheid op prijs te stellen, en telkens, wanneer de gelegenheid zich daartoe aanbiedt, bereid en gewillig de milde hand te openen, om ongelukkigen bijstand te verleenen en hunnen nood te verzachten.”*

Pg. 205-209: In het laatste halfjaar van 1861 vluchten veel slaven van de plantages, o.a. naar Engelse koloniën; Vlier vertelt een verhaal van Philip die ontvluchtte uit slavernij en van de opstand op plantage De Vrede; ook verzet op plantage Hamburg, Saramacca, Hasard, Susanna's Bal en Waterland. Tot slot oproer en verzet op de houtgronden Berg en Dal aan de Boven-Suriname. De opstanden werden soms gesust door de Moravische broeders die ‘ten volle bekend waren met den aard en de inborst der negers’; Vlier prijst de daden van de Moravische broeders.

Pg. 208: *“De edele Zendelingen — de geschiedenis getuigt daarvan — hebben in vroegere jaren zeer veel te verduren gehad van sommige planters, die hen, de een meer, de ander minder, slecht behandelden. [...] Het viel hun [de slavenhouders] niet in, dat een godsdienstig en zedelijk ontwikkelde slaaf, elke goede behandeling van zijnen meester als eene gunst beschouwt, waarvoor hij dezen door meerdere trouw zijne dankbaarheid bewijzen zoude, en dikwijls bewezen heeft. Ondanks den sterken tegenzin der meesters, gelukte het den Zendelingen het licht van den godsdienst onder de slaven, alom te verspreiden. En zij, die als gevaarlijk voor rust en orde werden uitgekreten, waren in tijden van oproer en verzet, juist degenen, die, door hunnen zedelijken invloed op de negers, hen tot plichtbesef terugbrachten, en alzoo het belang der meesters bevorderden.”*

Pg. 209-213: Tot slaafgemaakten van plantage Rac-à-Rac vluchten het bos in naar de marrons o.l.v. Broos tijdens een feestavond; volgens Vlier voelden deze mensen in slavernij de aankomende vrijheid en tegelijkertijd de teleurstelling dat deze nog steeds niet was bewerkstelligd; verschillende wetsvoorstellen werden in Nederland afgeschreven tot er één wel werd aangenomen in 1861, deze wet zou in 1863 van kracht gaan; de wet werd aangekondigd en de tot slaafgemaakte mensen waren verheugd; om de afschaffing rustig te laten verlopen werd een garnizoen vanuit Nederland gezonden; vanwege de beloofde tegemoetkoming voor slavenhouders moesten alle tot slaafgemaakten geregistreerd worden; om van de toekomstige vrije lieden burgers te maken moesten zij ook familienamen krijgen.

Pg. 211: *“Ik behoef u niet te zeggen, hoe groot de vreugde der negers was, die eindelijk de stellige verzekering, in naam des beminden Konings, ontvingen: „dat op den eersten Juli 1863 het uur hunner verlossing uit de banden der slavernij zou slaan”. 'Zij wenschten elkander daarmede geluk en kochten exemplaren van de neger-Engelsche proclamatie, die zij elkander in huis en op straat voorlazen.”*

Pg. 213-219: Er werd besloten de gevluchte mensen van plantage Rac-à-Rac op te sporen, anders zouden de slavenhouders voor hen geen compensatie krijgen met de afschaffing van de slavernij; Gezien de gevluchte tot slaafgemaakten naar de marrons van Broos waren gegaan, werden er expedities naar deze marrons gehouden; tijdens de eerste tocht werden zij aangevallen door de

marrons; de tweede tocht kwam op hetzelfde uit en mislukte ook; een opstand op plantage Schoonoord, dit was de laatste opstand tot de Emancipatie; er was besloten om de geëmancipeerden eerst tien jaar onder staatstoezicht te stellen om hen tot 'beschaving te geraken'. Pg. 219-222: 1 juli brak aan, 33.000 mensen kregen vrijheid; overal wordt feest gevierd, een week lang; Vlier bedankt de politieke bestuurders voor het besluit van de afschaffing van slavernij.

Pg. 221: *"Gedenkwaardig zal die dag blijven, waarop de naam van slaaf voor altoos verdwenen is in Suriname."*

Pg. 222-228: Nieuwe werkovereenkomsten moesten aangegaan worden; de geëmancipeerden wilden niet langer op hun oude plantages blijven, waardoor een volksverhuizing ontstond; sommige geëmancipeerden kochten een plantage voor weinig geld, maar wisten niet hoe deze te besturen en raakten in de schulden; de gevluchte mensen van plantage Rac-à-Rac, die zich hadden aangesloten bij de marrons o.l.v. Broos kwamen om vrede vragen; er volgden onderhandeling waarbij de voormalige tot slaafgemaakten onder de emancipatiewet werden geplaatst, zij moesten terugkeren naar plantage Rac-à-Rac en zouden tien jaar onder staatstoezicht staan; de Moravische Broeders gaven hen les en *'thans mogen zij zich verheugen, dat een groot aantal hunner reeds den H. doop hebben ontvangen'*; gestolen goederen van plantage Rac-à-Rac werden zelfs door hen teruggegeven.

Pg. 227: *"Zoo werd ook met deze Marrons, dank zij de bemiddeling der leeraars, de vrede gesloten. Broos vertrok spoedig naar de op hem wachtende negers op Rac-a-rac. Toen deze de blijde tijding vernamen, riepen ze herhaaldelijk uit: O wat zijn de blanken toch goed!"*

Pg. 228-233: De Emancipatiewetgeving zorgde ervoor dat de voormalige tot slaafgemaakten niet het idee hadden dat ze daadwerkelijk vrij waren; Vlier verklaard de wetgeving door te stellen dat men de maatregelen nodig achtte om beschaving te brengen bij deze bevolkingsgroep; de plantagehouders waren niet gewend de nu vrije mensen als gelijken te zien, er ontstonden conflicten tussen de nu vrije arbeider en de plantagehouders; de gouverneur moest de rust herstellen; de eerste nieuwe contracten werden gesloten en de rust was hersteld, extra aangekomen soldaten konden terug naar Nederland; elk jaar op koningsdag werden arbeiders die zich goed hadden gedragen ontslagen van de staatstoezicht; er ontstond tekort aan arbeiders, vooral in de binnenlanden; plantagehouders boden extra geldsommen als arbeiders bij hen een contact aangingen, hierdoor ontstond een kleine volksverhuizing; Chinese contractarbeiders die in 1858 waren aangekomen en wiens contracten afliepen werden beloond als ze bleven, wat op grote schaal gebeurde.

Pg. 229: *"Doch de geëmancipeerden hadden zich iets geheel anders voorgesteld van het denkbeeld vrijheid. Het doeltreffende dezer bepalingen begrepen ze niet en kwam hun voor, van de oude banden der slavernij niet veelte verschillen.*

Maar ligt het niet in den aard der zaak, dat deze zoo weinig beschaafde menschen, bij zulk een grooten ommekeer van hun levens toestand, dien verkeerd moesten begrijpen, en de goede en heilzame maatregelen, die men noodig achtte voor hunne beschaving, als lastige banden haatten?"

Pg. 230: *"Onze geachte Landvoogd, beziel met den wensch om de belangen der kolonie krachtadig te bevorderen, trad bemiddelend tusschen de partijen [voormalige tot slaafgemaakten en plantagehouders]. Bekend met de geaardheid der negers, die door zachtheid tot gehoorzaamheid kunnen geleid worden, en wel wetende waaraan de botsingen voor het meerendeel toe te schrijven waren, deed hij herhaalde reizen naar de plantages, waar de orde verbroken was of dreigde te breken."*

Pg. 233-235: Doordat plantagehouders loon moesten betalen kwamen ze in de schulden terecht; de bank verstrekke leningen; Vlier stelt dat de afschaffing van slavernij en de daaropvolgende overgang naar een nieuwe samenleving soepel verliep in vergelijking met andere landen, ze prijst de gouverneur daarmee.

235: *“De wisseling van toestand is zoo ongemerkt voorbijgesnel, dat men nauwelijks gewaar werd, dat zulk eene groote omkeering in ons midden had plaats gevonden.”*

Pg. 235-237: De landbouw had te maken met een te kort aan werkrachten en de roep om meer contractarbeiders uit Azië werd groter; de steiger bij de haven werd verlengd en verbreed; een museum ‘van voorwerpen uit het dieren-, planten- en delfstoffelijk rijk’ werd opgericht; langdurige droogte zorgde voor problemen met de landbouw; twee nieuwe brandblus-sputen werden gekocht uit Noord-Amerika.

237-240: Er werden Chinese arbeiders naar Suriname vervoerd, maar meer dan de helft van hen stierf tijdens de overtocht; er kwam een nieuw regeringsreglement waarbij de Koloniale Raad werd afgeschaft, de Koloniale Staten werden in het leven geroepen waarbij negen van de dertien leden werden gekozen door ‘stemgerechtigde burgers’²⁹⁸; de politieke hervormingen werden groots gevierd.

Pg. 237: *“...het vooruitzicht geopend, spoedig eenige duizende arbeiders uit China te bekomen. Maar, helaas! van de te Hongkong ingescheepte 405 immigranten, stierven er 207 op de reis naar hier, zoodat met het barkschip Tricolor, kapitein Price, tegen het eind van 1865 slechts 198 Chineesche arbeiders aankwamen.*

Hoe ontmoedigend dit voor de betrokken partijen was, kunt gij licht beseffen, lieve kinderen!”

Pg. 240: *“Met dankbaarheid gedenkt ieder Surinamer den man, die alle pogingen in het werk gesteld heeft, om vrijheid van handelen en spreken onder de Surinaamsche burgers tot stand te brengen. Moge ieder een betamelijk en geoorloofd gebruik van dit schoone volkenrecht leeren maken!”*

Pg. 240-245: Een nieuwe straat wordt geopend; de Handel-maatschappij koopt plantages op om een grootschalig landbouwproject te beginnen, volgens Vlier is dit de toekomst van Suriname; eerste Gouvernmentsschool voor kinderen van geëmancipeerden werd geopend; bij Nieuw-Rotterdam brokkelde de kust steeds verder af, er moest een nieuw heenkomen gezocht worden; ‘inboorlingen’ werden ingezet bij de inlandse politie; Gouverneur Van Lansberge trad af en werd opgevolgd door Willem Hendrik Johan van Idsinga.

Pg. 43: *“Dat inboorlingen zich thans bij de politie laten inlijven, moet als eene overwinning op hun vooroordeel worden beschouwd, want vroeger waren zij daartoe zeer ongeneigd en beschouwden het als eene schande. Doch gebrek aan werk, voor bijna alle ambachten, was eene zeer sterke drijfveer tot dien stap.”*

Willem Hendrik Johan van Idsinga, Gouverneur. (1867—1873).

Pg. 245-261: Idsinga liet het kanaal opknappen; vluchtpogingen van contractarbeiders naar Engels Guyana werden tegengegaan; de Immigratie Maatschappij bleef nieuwe contractarbeiders aanslepen

²⁹⁸ Hieronder behoorden enkel een kleine groep mannen die een minimum belastingbedrag konden betalen. Marianne Boere, *Vrouwenkiesrecht in Suriname* (Atria: Kennisinstituut voor Emancipatie en Vrouwengeschiedenis, 27 mei, 2019). Verkregen via: <https://atria.nl/nieuws-publicaties/vrouwen-in-de-politiek/vrouwenkiesrecht-in-suriname/>

en probeerde de contractarbeiders wiens contract afliep te overtuigen langer te blijven; het 'Genootschap ter bevordering van kennis' wordt opgezet;

Pg. 247: *"Door de aangeboden premiën en de goede behandeling, welke zij hier genoten, werd een groot aantal dezer Chineezers aangelokt om hier langer te blijven."*

Pg. 247: *"Aan de ijverige pogingen van eenige ingezetenen gelukte het een genootschap tot stand te brengen onder den naam van: Genootschap tot bevordering van kennis. De leden hielden hunne vergaderingen, waarin belangrijke voorlezingen werden gehouden over landbouw, kunsten en wetenschappen, in hetzelfde gebouw, waarin de Koloniale Bibliotheek en het Museum gevestigd waren."*

Pg. 248-251: Een weeshuis werd opgericht door de Rooms-Katholieke gemeente; een dames-comité richt een genootschap op die o.a. kleding aan arme kinderen uitdeelt; de landbouw bleef in slechte staat, verzoek om hulp aan de Nederlandse overheid; in 1869 werden er nieuwe wetten ingevoerd conform naar het Nederlandse stelsel, deze zouden de 'Romeinsche, oud-Hollandsche, Fransche en Engelsche wetten' vervangen; sommige wetten waren voor Surinaamse omstandigheden niet erg begrijpelijk en moesten extra toegelicht worden.

Pg. 248: *"Ook van andere zijde gelukte het zes achtenswaardige dames een genootschap in het leven te roepen [...] De stichtsters, wier namen der vergetelheid dienen ontruk te worden, zijn: de dames Stellingwerff, Batenburg-Frans, van Eyck, Kennedy, Gollenstede en Dur Epée la Parra."*

Pg. 251-255: Er wordt geld vrijgemaakt voor verbetering van het onderwijs; scholing aan de voormalig tot slaafgemaakte kinderen; nieuwe contract arbeiders mochten niet meer uit het Engelse Hongkong worden gehaald; kinkhoest uitbraakt; blijvend tekort aan arbeidskrachten; brand op een schip; een klein aantal Nederlanders komt als arbeidskrachten naar Suriname, maar blijken ongeschikt voor het werk; goudontginning begon door Amerikaanse onderzoekers.

Pg. 252: *"Onze vrijgemaakten lieten zich vele offers welgevallen. Zoo brachten eenigen de belangrijke som van f 1200 vrijwillig bijeen, ten einde het bestuur der Moravische Broeders in staat te stellen een fraai orgel te koopen voor de kerk op Leliëndaal. [...] ...hoeveel te meer komt deze lof hem toe, die van zijn moeielijk verdiende penningen, iets weet af te zonderen, ter bereiking van zulk een nuttig doel."*

Pg. 256-261: Staatstoezicht op de geëmancipeerden liep bijna af; maatregelen werden getroffen om de overgang soepel te laten verlopen; op 1 juli 1873 waren de geëmancipeerden voor de wet gelijk aan alle burgers; de opheffing van het staatstoezicht werd groots gevierd; er bleef een gebrek aan arbeiders en arbeidsmigranten (contractarbeiders) bleven noodzakelijk; gouverneur Idsinga trad af, Jonkheer C.A. van Sypesteyn werd zijn opvolger.

Pg. 258: *"Waren er geene immigranten geweest, wier aantal op dat tijdstip 2720 bedroeg, dan zou het er voorzeker nog erger met den grooten landbouw, de bronader van welvaart dezer kolonie, hebben uitgezien. De eischen der vrijgemaakten, wetende dat de planters van hun arbeid geheel afhankelijk waren, zouden tot eene hoogte zijn gestegen, waaraan deze niet meer konden voldoen, zoodat allen de plantages hadden moeten verlaten.*

Maar dank zij de aanwezigheid van een paar duizend immigranten bleef het arbeidsloon in goede verhouding, tot den arbeid niet alleen, maar was dit ook eene aansporing der vrijgemaakten tot arbeidzaamheid."

Jonkheer Cornelis Ascanius van Sypesteyn. Gouverneur, (1873).

Pg. 262-264: Sypesteyn doet een ronde door het land om de ontwikkelingen in alle districten te

vernemen; Sypesteyn ziet hoe welke arbeid de geëmancipeerden verrichten; door regelmatige verhuizingen door de geëmancipeerden hebben kerken en onderwijsinstellingen het moeilijk hun taken te verrichten; de koelies bleken niet geschikt voor de landarbeid en waren bovendien vatbaar voor ziektes.

Pg. 264-267: Sypesteyn had als doel om Suriname *'uit de achteruitgang te doen geraken'*, zodat het in de eigen behoefte zou kunnen voorzien en financieel onafhankelijk was van het moederland. Alleen dan zou Suriname volgens Sypesteyn op zelfbeheer aanspraak kunnen maken; nieuwe belastingwetten en andere wetten werd ingevoerd om Sypesteyn's doel te bereiken; *'s Konings zilveren Krooningsfeest'* werd gevierd; de laatste tocht die nodig was om een nauwkeurige landkaart te vervaardigen werd ondernomen; er waren pogingen tot diefstal en brandstichting in de stad, waarna extra veiligheidsmaatregelen werden genomen.

Pg. 264: *"Zooals ge weet, mijne lezers, is het de vaste wil van den Gouverneur om Suriname zoodra mogelijk uit zijn achteruitgang te doen geraken, opdat het niet langer geldelijken bijstand van het Moederland noodig hebbe, om in zijne behoefte te voorzien.*

Zeer spoedig gaf hij daarvan het bewijs, omdat hij de overtuiging in zich omdraagt, dat Suriname niet op zelfbeheer zal kunnen aanspraak maken, zoolang die bijstand zal noodig zijn."

Pg. 268-274: Goud-expedities werden ondernemen. De goudwinning was *'het belangrijkste punt in de Regeering van onzen geliefden Landvoogd'*; een veelbelovende goudader werd gevonden en vele burgers vroegen om een vergunning tot het ontginnen van goud; toch waren er moeilijkheden rond deze ontginning, zoals het vervoer over steile bergen en *'levensgevaarlijke watervallen'*; een weg werd aangelegd, maar de aanleg staakte door hevige regen; steeds meer hectaren grond werden als pacht afgestaan; met de marrons die in die gebieden leefden moesten afspraken gemaakt worden; Vlier somt de voordelen van de goudontginning op: de marrons zien dat *'de stadsbewoners'* te vertrouwen zijn, dit keer naderen zij hen niet om hen terug in slavernij te brengen, maar zoeken zij samenwerking. Ten tweede groeit de koloniale kas en vestigen meer ondernemers zich in Suriname. Tot slot is ontdekt dat suiker gemakkelijker gezuiverd kan worden met de nieuw gevonden stoffen. Hierdoor stijgt de waarde met 15 procent. Bovendien kan met *'hetzelfde mengsel'* ook ammoniak gemaakt worden.

Pg. 272: *"In vroegere jaren toch, zagen deze negers niemand hunne verblijfplaatsen naderen, dan om hen te bevechten, hun hunne vrijheid te ontnemen en hen onder het juk der slavernij terug te brengen. Nu zij echter het tegendeel zien en hunne diensten ruim beloond worden, is dat wantrouwen weggenomen en zoeken zijzelf de gouddelvers op, in de hoop op voordeel. Dat dezen van de diensten der Bosch-negers gebruik maken, laat zich wel begrijpen, daar de watervallen niet op en afgevaren kunnen worden zonder hunne hulp. Zij komen thans vrijer in de stad en laten zich vol vertrouwen in het stadshospitaal verplegen."*

Pg. 274-278: Brand in Paramibo; de bouw van een overdekte markt werd voltooid; een tentoonstelling rond landbouw, kunst en nijverheid wordt opgezet; de tentoonstelling werd vergezeld van grote feesten, waar *'de scheidsmuur tusschen aanzienlijken en geringen voor eenige dagen omver werd geworpen'*; de tentoonstelling had als positief effect dat *'menig werkman aangemoedigd werd zijn arbeid te verbeteren'* en dat Nederland inzag dat in Suriname ontwikkelingen gaande zijn die de aandacht waard is; de koningin overleed in 1877.

Pg. 276: *"..ging van Bestuurswege een roepstem uit, die Suriname's ingezetenen uitnoodigde, om voorwerpen van landbouw, kunst en nijverheid te verzamelen tot het houden van eene Tentoonstelling. Eene belangrijke zaak voorwaar, die voor het eerst in Suriname zoude plaats vinden! [...] Waar men het oog ook wendde, overal zag men tal van voorwerpen, die duidelijk aantoonde,*

dat Suriname rijk en vruchtbaar is en onze bodem slechts op nijvere handen wacht, om Oost-Indië naar de kroon te steken.” [...]

Het nut daarbij gesticht is groot; door de tentoonstelling werd menig werkman aangemoedigd zijn arbeid te verbeteren. De tentoongestelde voorwerpen hebben getoond, dat ons land bij ontginning van de vele bronnen, waaruit nijverheid weet te putten, ongemeen rijk te noemen is, terwijl Nederland, waarheen vele van de tentoongestelde zaken door tusschenkomst van den heer Schimmelpenninck werden opgezonden, om wetenschappelijk te worden onderzocht, thans duidelijk zal hebben ingezien, dat in onze kolonie nuttige zaken zijne aandacht waardig, aanwezig zijn.”

Pg. 279-282: In 1877 wordt de leerplicht ingesteld voor kinderen van zeven tot twaalf jaar; een middelbare school wordt geopend, maar deze wordt vier maanden later alweer gesloten; een aantal gunstige ontwikkelingen doen zich voor in Suriname; de immigratie van arbeiders uit Britse koloniën werd weer toegestaan door Brits-Indië; een droogte brengt gevaar voor de landbouw; nieuwe waterputten werden aangelegd; een immigratiefonds werd opgericht, want immigranten bleven nodig om de kolonie draaiende te houden; viering van het 100-jarig bestaan van de Moravische Broedergemeente; het bericht komt aan dat Koning Willem III in het huwelijk zal treden met Prinses Emma; Vlier sluit af met de hoop dat de lezing van haar boek ‘...niet slechts uwe kennis moge vermeerderen, maar vooral uwe liefde voor ons dierbaar Vaderland opwekken’.

Pg. 279: *“De door dezen [Britse] Consul gemaakte verkeerde indrukken, van den toestand der immigranten in Suriname, werden uitgewischt en zoo mocht men zich in 1878 verheugen de immigratie heropend te zien. Voorwaar, dit alles mogen wij beschouwen als gelukkige verschijnselen, welke Suriname een heldere toekomst beloven.”*

Pg. 282: *“En nu, geliefde kinderen, is mijne taak ten einde. Ik heb u de geschiedenis van Suriname, tot October 1878, medegedeeld.*

Oneindig veel stof tot nadenken zal ze u nu reeds, maar nog meer, in ver gevorderde jaren opleveren.

Moge de lezing daarvan niet slechts uwe kennis vermeerderen, maar vooral uwe liefde voor ons dierbaar Vaderland opwekken.”

Voorrede

Pg. I-VI: Hoe en waarom het boek tot stand gekomen is; Wolbers heeft vele bronnen doorgenomen, waaronder bronnen uit het archief in Londen; Wolbers heeft geprobeerd zo waarheidsgetrouw mogelijk de geschiedenis van Suriname te vertellen.

Pg. IV: *“Steeds heb ik waarheid willen vermelden. En daarom, hoewel overtuigd van het gebrekkige, hetwelk mijn werk in vele opzichten aankleeft, en van de vele aanmerkingen, die op stijl, enz. kunnen worden gemaakt, ben ik omtrent eene zaak gerust: - men zal mij nimmer met grond kunnen beschuldigen onwaarheid te hebben geschreven of de feiten verdraaid of in een valsch licht te hebben gesteld. Zoo hier of daar iets twijfelachtigs zich opdeed, heb ik mij telkens een naauwgezet onderzoek getroost, ten einde zekerheid te erlangen, en, waar dit onmogelijk was, heb ik zulks vermeld. Mocht ik evenwel nog soms hebben gedwaald, dan is dit ter goeder trouw geweest.”*

Inleiding:

Pg. 1-9: Er is behoefte aan een geschiedenis over Suriname; belang van kennis over Suriname en daarbij ook over de misstanden in Suriname; eerder geschreven boeken over Suriname; Wolbers spreekt over de vele ‘zwarte bladzijden’ in de Surinaamse geschiedenis en de ‘weinig lichtende punten’; Wolbers noemt de indeling van zijn boek in tijdvakken en hoofdstukken, waarna hij ieder hoofdstuk en tijdvak alvast toelicht.

Pg. 1: *“Ja! er is behoefte aan eene éénnigzins uitvoerige geschiedenis, die niet slechts de voornaamste feiten mededeelt, maar zooveel mogelijk de oorzaken dier feiten tracht op te sporen; die de zeden en gebruiken der inwoners tracht te schetsen, en ons als het ware in Suriname's maatschappij verplaatst. Door eene zoodanige geschiedenis zou die belangstelling in die kolonie vermeerderd worden, welke zij als Nederlandsche bezitting zoo zeer verdient, die zij tevens in meer dan één opzigt noodig heeft, welke zij als Nederlandsche kolonie van ons Nederlanders met regt eischt.”*

Pg. 5: *“Het was ons droevig, toen wij, bij het onderzoek der bronnen voor onze geschiedenis, gevoelden, dat wij meermalen treurige zwarte bladzijden zouden moeten vullen; het smartte ons, bij dat onderzoek te ontwaren, dat er zoo weinig lichtende punten in de geschiedenis van Suriname voorkwamen; het was ons onaangenaam, dat wij, onzes ondanks, om der waarheid getrouw te zijn, genoodzaakt zouden zijn, van tijd tot tijd te moeten spreken van wreedheden en onregtvaardige behandeling der meesters jegens hunne slaven.”*

Eerste tijdvak. Van 1492 tot 1666.

Pg. 11-23: Beschrijving van de geografie en klimaat van Zuid-Amerika; een antropologische beschrijving van oorspronkelijke bevolking (van klederdracht tot ‘inborst’);

Pg. 12: *“Amerika, ‘de nieuwe wereld’ door ons genoemd, omdat het voor ons nieuw was, kan zich evenwel, naar alle waarschijnlijkheid op eene even vroege bevolking als ons Europa beroemen, en heeft voorzeker zijne eigene oorspronkelijke bewoners gehad.”*

Pg. 13: *“...dan ook helaas! hoezeer heeft de heerschzucht der menschen, de onverzadelijke goudorst der Europeanen voedsel gevonden, bevrediging gezocht; hoe woedden die hartstogten in datzelfde Amerika; hoeveel onschuldig bloed, daar bij stroomen moedwillig geplengd, roept van daar van de aarde tot den troon van Hem, die een vergelder en wreker is van het kwaad.”*

Pg. 17: *“Hoewel zeer tot sterken drank en wellust geneigd, waren zij [de oorspronkelijke bevolking] in den regel van een goeden zachtzinnigen inborst, doch meestal bijgeloovig, vreesachtig en laf, de*

Caraïben uitgezonderd, die den oorlog beminden en geene vrees kenden. Als men hen beleedigde was hunne wraak, over het algemeen, hevig.

Zij bezaten eene zekere aangeboren eerlijkheid en regtvaardigheid, die in al hunne handelingen uitblonk; zij betoonden zelfs eene wellevendheid en vriendelijkheid, die men bij onbeschaafde volken niet verwacht zoude hebben [...].”

Pg. 23-30: Europeanen trokken naar Zuid-Amerika ‘uit zucht naar gewin’; Wolbers keurt de manier waarop de Europese expansie is gegaan af; de eerste Spaanse kolonisatie, wat vooral draaide om de zoektocht naar goud; andere Europese volkeren gaan handel drijven met de ‘inboorlingen’, waaronder de Hollanders en Zeeuwen.

Pg. 23: “...men verliet ook toen huis en hof, vaderland en magen, maar slechts uit zucht naar gewin.

Wij keuren het volstrekt niet af, dat men zich in een ander land gaat vestigen, om aldaar, doende wat de hand vindt om te doen, het brood des bescheiden deels te verdienen, - maar dat men dan toch steeds voor oogen houde de vermaning van den Apostel (1 Petr. 2:12) ‘Houdt uwen wandel eerlijk onder de Heidenen, opdat zij uit de goede werken, die zij in u zien, God verheerlijken mogen;’ en dit deden de Christelijke natiën van Europa niet; [...].”

Pg. 30-35: Wolbers gaat zich nu specificeren tot de kolonisatie van ‘Guiana, thans Suriname geheten’; eerste kolonisatie door kapitein Charles Leigh; Franse en Engelse kolonisaties vinden plaats; even vertrokken de kolonisten weer waarna de oorspronkelijke bevolking mogelijk feest vierde; Graaf van Parham kwam aan; de Engelse kolonie groeide;

Pg. 32: “Wie weet hoezeer zij [de oorspronkelijke bevolking] zich hierover zullen verblijd hebben; wie weet welke vreugdefeesten daarover in die uitgestrekte wouden gevierd zijn; wie weet welke zegezangen er werden aangeheven, toen de laatste blanken verdwenen waren; [...].”

Pg. 35: Wolbers gaat specifiek in op de positie van Joden in de kolonisatie, waarvoor hij weer even terug in de geschiedenis gaat; Suriname is definitief gekoloniseerd door Europeanen.

Pg. 38: “Voortaan zou de strijd over het bezit meer zijn tusschen de Europesche natiën onderling dan tusschen haar en de oorspronkelijke bewoners; deze worden naar de binnenlanden verdrongen en weldra niet meer geteld; zij verminderen in kracht en magt, naarmate die bij de vreemdelingen toenemen.”

Tweede tijdvak. Van 1667 tot 1683.

Pg. 39-45: Overname Suriname door Zeeland; oorlog tussen de Republiek en Engeland; de oorlog werd beslecht en de Engelsen moesten uit Suriname vertrekken; in 1674 werd officieel bevestigd dat Suriname eigendom werd van de Republiek.

Pg. 45-52: Onenigheden binnen de kolonie, veel kolonisten waren nog altijd meer Engeland-gezin; Zeeland had te veel zeggenschap over Suriname volgens Holland; in 1682 werd het bestuur van Suriname niet langer gedaan door Zeeland, maar door ‘de geocroijeerde West-Indische Maatschappij’; invallen van de oorspronkelijke bevolking op plantages; er werden krijgslieden gestuurd vanuit Holland ter verdediging, maar dit waren er te weinig.

Pg. 52-56: De totstandkoming van de WIC; de WIC werd verplicht voldoende Afrikanen naar Suriname te verschepen voor de plantages; de WIC besluit al snel 1/3^e van het bestuur af te staan aan de stad Amsterdam en 1/3^e aan Cornelis van Aerssens, heer van Sommelsdijk; zij noemen zich in het contract ‘de geocroijeerde societeit van Suriname’; de heer van Sommelsdijk werd gouverneur van Suriname.

Pg. 56-68: De kolonie Suriname was in een ‘allertreurigsten toestand’, drie voorname punten:

‘ongelijksoortige bevolking, lage peil der zedelijkheid, gepaard met slechte behandeling der slaven, en gebrek aan overeenstemming tusschen de kolonie en het moederland’.

Derde tijdvak. Van 1683 tot 1804.

Eerste hoofdstuk. Van de komst van van Sommelsdijk (1683) tot den inval van Cassard (1712.)

Pg. 59-66: Beschrijving van het karakter van Van Sommelsdijk; Van Sommelsdijk stelde een Raad van Policie en Justitie in, maar had een gebrek aan geschikte mensen voor deze raad; Van Sommelsdijk stelt de viering van de Christelijke rustdag in, maar kreeg daardoor onenigheid met de Joodse bevolking; Sommelsdijk stelde een verbod in op het huwelijk met de zwarte bevolking; Van Sommelsdijk verbood het eigenhandig straffen van mensen in slavernij, zij zouden voortaan gestraft worden door de Raad van Policie en Justitie; tochten tegen de oorspronkelijke bevolking die invallen op plantages pleegden; vredesovereenkomst met deze oorspronkelijke bevolking, waarbij *‘de drie natiën Caraïben, Warauen en Arawacken voor vrije lieden werden verklaard, die nooit dan om misdaden in slavernij zouden worden gebragt’*; een vredesovereenkomst met de marrons (door Wolbers boschnegers genoemd) van Coppename; een gebrek aan Europese landarbeiders, Van Sommelsdijk laat beoordeelde Nederlandse misdadigers naar Suriname komen; de misdadigers blijken in Suriname niet veel goeds teweeg te brengen; het aantrekken van Franse kolonisten slaagde beter.

Pg. 67-71: Van ‘het lot der heidenen’ hebben Nederlandse kolonisten zich beschamend weinig aangetrokken; Labadisten kwamen zich in Suriname vestigen; de Labadisten behandelen de tot slaafgemaakte in eerste instantie *‘met zachtheid en als broeder’*, maar door gebrek aan geduld gingen ook zij het pad op van wreedheid jegens hen; de Labadisten staakten ook met hun bekeringspogingen; soldaten werden in het gareel gebracht door Van Sommelsdijk; *‘rust en vertrouwen keerden weder’*.

Pg. 67: *“Intusschen moet het ons Nederlanders tot beschaming verstreken, dat slechts door vreemdelingen belang gesteld is geworden in het waarachtig heil dier heidenen, in eene Nederlandsche kolonie; eerst door de uitgewekene Franschen, later door de Duitsche broedergemeente.”*

Pg. 69: *“Hunne [Labadisten] pogingen ter bekeering der Heidenen hadden mede niet den gewenschten invloed, en spoedig zagen zij hiervan af. - Hoezeer verschilde hunne handelwijze in deze met die der Moravische broedergemeente, die op hope tegen hope voortging, en wier arbeid dan ook door den Heer zoo heerlijk gezegend werd.”*

Pg. 71-79: Vooral veel welvaart onder de Joodse bevolking; beschrijving van de Joodse Savanne; Van Sommelsdijk krijgt meerdere beschuldigingen op zich, o.a. dat hij ‘twee Paapsche geestelijken in de volkplanting had toegelaten’. Deze beschuldiging resulteerde erin dat Van Sommelsdijk de resten van de inmiddels overleden geestelijken liet opgraven en naar Nederland zond. Deze verzending werd in Nederland niet erg gewaardeerd en de overblijfselen werden weer terug naar Suriname gezonden; uiteindelijk wist Van Sommelsdijk alle beschuldigingen te boven te komen; Van Sommelsdijk werd door muiters vermoord.

Pg. 79-88: De gevangenneming en het proces van de muiters; gedurende het tussenbestuur ontstond er onenigheid tussen dit bestuur en de Israëliet Samuel Nassy; er was behoefte aan een sterke gouverneur, Johan van Scharphuisen kreeg deze positie en vertrok van Nederland naar Suriname; aanval door een Franse vloot; onenigheid tussen Samuel Nassy en de nieuwe gouverneur; Nassy vertrok naar Nederland waar hij een aanklacht in zou dienen; Scharphuisen vroeg ontslag aan, Paulus van der Veen wordt zijn opvolger. Van hem is echter weinig vermeld in de bronnen; in 1710 wordt Johan de Goyer gouverneur.

Pg. 88-92: Opnieuw aanval Fransen, deze keer slaagde de aanval; Europese vrouwen vluchtten samen met de tot slaafgemaakten weg van plantages; het is niet bekend dat de gevluchte tot slaafgemaakten misbruik maakten van deze vrouwen, wel voegden sommige van hen zich bij andere 'weglopers' om in vrijheid te blijven; een brandschatting werd overeengekomen; alle inwoners in Suriname moesten aan de brandschatting bijdragen wat onenigheid veroorzaakte; het aantal marrons nam steeds verder toe.

Pg. 90: *"Zoo waren deze vrouwen dan aan de genade van hare slaven overgeleverd; hoe gemakkelijk zou het dezen geweest zijn, zich over de wreede behandeling, die zij zoo vaak op last hunner meesteressen ondergingen, thans op deze hulp- en weêrlooze vrouwen te wreken. Men vindt hiervan echter in de geschiedenis niets aangeteekend; [...]."*

Derde tijdvak.

Tweede hoofdstuk.

Van den inval van Cassard (1712) tot de optreding van Jan Jacob Mauricius als Gouverneur (1742); overzicht van den landbouw te dien tijde, proeven van kolonisatie, enz.

Pg. 93-102: Onenigheid over wie de brandschatting na het vertrek van de Fransen moest betalen, burgers of het gouvernement (die immers de verdedigingswerken hadden verwaarloosd); opnieuw onenigheid over wie moest meebetalen aan de versterking van verdedigingswerken; toenemende kritiek op het gouvernement; bouw van fort 'Nieuw Amsterdam'; beschrijving van dit fort; een snelle afwisseling van (ad interim) gouverneurs waardoor *'weinig belangrijks door hen kon worden verrigt'*.

Pg. 102-105: Overzicht overige gebeurtenissen gedurende dertig jaar van snelle bestuurswisselingen; op de achtergrond speelt het probleem dat mensen in slavernij steeds vaker wegliepen van de plantages of deze plunderden; de doodstraf op weglopen werd ingevoerd; gouvernementsgebouw werd in stee herbouwd; gouverneur Gerard de Schepper werd beschuldigd van machtsmisbruik.

Pg. 106-109: Beschrijving van de landbouw, de voornaamste sector: beschrijving suikerplantages, opkomst koffieplantages en opkomst katoenteelt; houtplantages en steenbakkerijen.

Pg. 109-113: De 'vrome Spangenberg', bisschop van de Moravische Broedergemeente komt naar Suriname; Spangenberg voelde de roeping om de Moravische Broeders in Suriname predikingswerk te laten doen; opnieuw zoektochten naar mineralen; de 'Geotroijeerde Surinaamsche Mineraal-compagnie' werd opgericht; Zwitserse en Duitse kolonisten werden uitgenodigd om zich als landbouwers te komen vestigen, hen werd land aangeboden in *'een der ongunstige en onvruchtbaarste streken'*; ziekte braken uit, er waren aanvallen van marrons, kolonisten hadden last van eenzaamheid en heimwee en raakten aan de drank; de kolonisatie werd geen succes; Wolbers stelt dat in een slavenmaatschappij geen ruimte is voor de ontwikkeling van vrije arbeid.

Pg. 110: *"De komst dier broeders, door hunne tijdgenooten naauwelijks of ook zoo al, dan met zekeren wrevel, opgemerkt, mogen wij wel als de gelukkigste gebeurtenis, als eene der belangrijkste feiten in Suriname's geschiedenis beschouwen."*

Pg. 113: *"Zoo ging het later met andere proeven ter kolonisatie door vrije arbeiders in Suriname; waren die elders goed, namen zij elders soms eene groote vlugt, in Suriname mislukten zij steeds.*

In een land, waar het stelsel van slavernij heerscht, is geene plaats voor de ontwikkeling van vrije landbouw of van industrie.

De door de slavernij vergiftigde zedelijke atmosfeer houdt alle ontwikkeling tegen, doet ze verkwijnen, doet ze sterven."

Derde tijdvak.

Derde hoofdstuk.

Overzicht van den toestand en de behandeling der slaven, van den strijd met de wegloopers en van den met hen gesloten vrede 1761.(63.)

114-122: Wolbers kondigt aan in dit hoofdstuk over de slavernij te schrijven; terug naar het begin van de slavenhandel; antropologische beschrijving van zwarte mensen; beschrijving slavernij van het gevangennemen van mensen in Afrika (o.a. brandmerken) tot aan de verscheping naar en verkoop in Suriname.

Pg. 115: *“Wij vestigen thans de aandacht op die andere nieuwe bewoners van Suriname, die niet uit eigen beweging gekomen, maar tegen wil en dank naar dit oord gebragt waren, namelijk op de neger-slaven, welke in groote menigte over het land verspreid, de in hunne bosschen geweken Indianen en de zich hier nedergezet hebbende Europeanen in getal ver overtroffen.”*

Pg. 116: *“Hoe edelmoedig zorgde de Nederlandsche regering voor de belangen der weinig bezittende planters, maar hoe wreed handelde zij hier tevens jegens de slaven, daar door deze bepaling steeds familiën gescheiden werden.”*

Pg. 117: *“Omtrent hunnen geestelijken of zedelijken toestand schijnen wij het volgende als regel te kunnen stellen: dat de negers, die aan de zee-kust wonen, meerdere beschaving hebben dan zij, die dieper in de binnenlanden hun verblijf houden, maar daarentegen sluw en meer tot diefstal zijn geneigd. Over het algemeen zijn de negers zeer bijgeloovig, gelijk alle afgodendienaars; de neiging tot diefstal vindt men bij enkelen, die tot drank en vrouwen bij velen; [...].*

[...] zij hechten zich echter zeer aan goede meesters en zijn dankbaar voor eene goede behandeling.

Men beschuldigt hen steeds van luiheid, maar daar hun arbeid in den staat van slavernij onbeloond blijft, missen zij ook den prikkel, die tot vlijt aanspoort. [...].

[...] Hoewel weinig ontwikkeld, zijn de negers gansch niet van een natuurlijk gezond verstand ontbloot; hun oordeel is vaak zeer juist en spoedig kunnen zij het een of ander handwerk leeren. Zij koesteren weinig vrees voor den dood, die hun meermalen een welkome bode is om hen uit hunne ellende te verlossen; door melancholie gedrongen, vindt men onder hen vele zelfmoorden.

Gelijk later gebleken is, zijn de negers zeer ontvankelijk voor den troost der Christelijke godsdienst, en toen het den waardigen broeders der Moravische broedergemeente eindelijk toegestaan werd, hun het Evangelie te verkondigen, werd dit door velen hunner met blijdschap aangenomen.”

123-125: De werkzaamheden en werkomstandigheden van mensen in slavernij op verschillende soorten plantages; *‘die op de suikerplantaadjes was het zwaarste’*; de verboden die door slavenhouders werden opgelegd.

129-136: Wreedheid van de slavenhouders; de gruwelijke straffen die zij uitvoerden; Wolbers haalt een aantal notulen en Journaals van gouverneur Mauricius aan waarin de wreedheid van slavenhouders staat beschreven; opnieuw haalt Wolbers notulen aan waarin de wrede straffen opgelegd door Justitie te lezen zijn; Wolbers citeert uit het journaal van Mauricius waarin hij beargumenteerd waarom tot slaafgemaakte mensen niet bang zijn voor de dood; door constante angst onder de Europeanen voor opstanden werden er meer verboden ingevoerd voor mensen in slavernij.

Pg. 132: *“[...]. Zoo konden wij voortgaan met verscheidene officieele bewijzen van de wreede handelwijze der meesters jegens hunne slaven te leveren; de notulen van Gouverneur en Raden gewagen er meermalen van; dan dit weinige zij genoeg.”*

136-147: Beschrijving van de marrons; terug naar het ontstaan van deze nieuwe bevolkingsgroep; de straffen opgelegd tegen het weglopen dienden als schrikbewind; tochten om de marrons op te sporen; Wolbers citeert uit een notulen van de Gouverneur en Raden om de wreedheden van die tochten te tonen; tochten georganiseerd door 'de Jood David Nassy'; in 1730 werd besloten alleen soldaten op dergelijke tochten mee te nemen; gevangengenomen marrons werden wreed gestraft; de wreedheid van de Europeanen wekten vooral verbitterdheid op bij de marrons en bij de tot slaafgemaakte mensen.

Pg. 136: *“Na dezen vlugtigen blik op de afkomst, den aard der negers als slaven uit Afrika in Suriname aangebragt, en op de handelwijze der Europeanen jegens ben geworpen te hebben, vinden wij ons verpligt het wegloupen van sommigen, die zich weldra tot benden vereenigden en de Kolonie bedreigden, benevens de togten tegen hen ondernomen, en den met hen gesloten vrede te vermelden, daar dit een belangrijk gedeelte der geschiedenis van Suriname uitmaakt, waartoe wij deze thans echter wat hooger moeten ophalen.”*

Pg. 140: *“...en tot de togten tegen de wegloopers werd nu gebezigd eene van alle kanten zaamgezochte menigte, waarvan het grootste gedeelte uit slaven bestond, die meermalen weinig geneigd waren hunne broeders te bestrijden. Van eene dergelijke zamengeraapte hoop kon men dan ook weinig goeds verwachten.”*

Pg. 45: *“De wijze waarop met de gevangenen gehandeld werd, was wreed en onmenschelijk. Wij willen niet pogen hiervoor verontschuldigungen te zoeken en behoeven onze verontwaardiging niet met vele woorden te betuigen. - Wij vermelden slechts het feit.”*

147-151: De tochten putte de koloniale kas uit; gouverneur Mauricius besloot om met enkele marron-groepen vrede te sluiten en vervolgens met hen de andere marrons te bestrijden; veel kritiek op dit plan, maar Mauricius zette door en begon vredesonderhandelingen met opperhoofd Adoe; de onderhandelingen leken te lukken maar Mauricius stuitte vanuit de kant van de Europeanen op verzet; de tocht om de beloofde geschenken aan Adoe te brengen zou te duur zijn en daarom werden er maar twee Europeanen gestuurd om deze te brengen; deze mannen werden overvallen waardoor Adoe zijn geschenken niet kreeg; de vrede kwam niet tot stand.

Pg. 151: *“Adoe en de zijnen, die de geschenken op den bestemden tijd niet ontvingen, vermeenden dat men hen slechts met fraaije beloften had trachten te verschalken, en dat de blanken versterking uit Europa verwachtten om hen op nieuw te bestrijden, en zij hielden zich nu ook niet langer aan den wapenstilstand gebonden.”*

Pg. 151-160: Gouverneur Mauricius trad af, na een snelle wisseling van bestuur werd uiteindelijk Wigbold Crommelin gouverneur; opstand op een plantage aan de Commewijne; er werd vrede gesloten met de Aukaners, de Aukaners werden verplicht om 'weglopers' terug te brengen naar de plantages; in Paramaribo werd deze vrede gevierd; de eerder genoemde Saramaccaners, waarmee de vredesovereenkomst uiteindelijk was afgebroken, wilden nu toch vrede; een vredesovereenkomst werd gesloten; de strijd van de zwarte bevolking verdient volgens Wolbers 'onze levendige sympathie'.

Pg. 159: *“...[het vredesverdrag] besstond hoofdzakelijk daarin, dat zij erkend werden als vrije lieden en hunne woonplaatsen volgens keuze konden regelen, mits op een behoorlijken afstand van de plantaadjes verwijderd; dat zij jaarlijks van de regering eenige geschenken zouden ontvangen, waartegen zij zich verbonden de tot hen vlugtende slaven tegen vastgestelde premiën aan de blanken uit te leveren.”*

Pg. 160: *“wij moeten eerlijk zijn en bekennen, dat de grootste en meeste schuld aan onze vaders, aan de blanke kolonisten en niet aan de zwarte heidensche slaven lag; en tevens moeten wij belijden, dat het gedrag der negers, in meer dan een opzigt, prijzenswaardig was en hun strijd voor de vrijheid onze levendige sympathie opwekt en verdient.”*

Derde tijdvak.

Vierde hoofdstuk.

Van de optrede van mr. Jan Jacob Mauricius als gouverneur in 1742 tot zijne aftreding in 1751; overzicht van den toestand der blanke en vrije bevolking te dien tijde enz.

Pg. 161-163: Wolbers kondigt aan dat dit hoofdstuk over de bestuursperiode van gouverneur Jan Jacob Mauricius gaat en over de verhoudingen van deze gouverneur tot de vrije bevolking van Suriname; de bevolking had (te) hoge verwachtingen van Mauricius; beschrijving van de jeugd en verdere ontwikkeling van Mauricius.

Pg. 163: *“Vóór wij Mauricius handelende doen optreden, werpen wij eerst een blik op de staatsregeling, regterlijke collegiën enz. in Suriname en geven een overzicht van den toestand der blanke, en vrije kleurling-bevolking te dien tijde, waardoor de op zich zelf staande feiten beter in hun verband kunnen worden gevolgd.”*

Pg. 163-170: Beschrijving en uitleg van de ‘*Geoctroijeerde Societeit van Suriname*’; de rol van de Politieken Raad; de rol van Het Hof van Civiele Justitie; de weesmeesters en het corps burger-officieren; de rang van de gouverneur, commandeur, dienaar de Raad-Fiscaal, verschillende kantoren, overige ambten.

Pg. 171-175: Samenstelling van de witte bevolking: Nederlanders, Fransen, Duitsers, Portugese Joden en later ook minder bedeelde Poolse en Hoogduitse Joden; onder deze gemengde bevolking was niet veel overeenstemming, Wolbers citeert daarbij uit een brief van gouverneur Mauricius waaruit dit blijkt; de positie en ontwikkeling van de Joodse bevolkingsgroep; naast de Europeanen was er de vrije, gekleurde bevolking; de gehele vrije bevolking ‘*kon gevoegelijk in zes klassen verdeeld worden als: Ambtenaars, Militairen, Landbouwers, Handelaars, Ambachtslieden en personen zonder bepaald beroep*’, een toelichting bij elke categorie volgt.

Pg. 178-185: Het grootste gedeelte van de vrije bevolking woont in Paramaribo; Paramaribo wordt steeds meer een stad, een beschrijving van de stad volgt; gebrek aan brandblusmiddelen; beschrijving van de huizen in Paramaribo; beschrijving van de woningen ‘*der aanzienlijken*’; komst van rijtuigen; de positie van de tot slaafgemaakte mensen in deze rijkere huishoudens; het draaide steeds meer om vertier en status in de stad; in huishoudens ontbrak het volgens Wolbers aan godsdienstigheid;

Pg. 182: *“De grootste luxe in Paramaribo bestond echter in het aantal slaven, welke als huisbedienden in de voornaamste huizen gevonden werden. [...] dat deze, die geen genoegzame bezigheid hadden en voor wie geen gelegenheid tot hoogere oefening des geestes bestond, lui en dartzel werden, was te begrijpen.”*

Pg. 183: *“- niet slechts ontbrak in den regel die godsdienstige gezindheid die het zamenzijn heiligt en ter eere Gods doet strekken, maar men miste ook die ware geest-beschaving, die de gesprekken aangenaam en onderhoudend maakt.”*

Pg. 185: *“De blanke Creolen(*) meestal lui en vadsig van aard, hadden noch voor kunsten noch voor wetenschappen eenige voorliefde, zelfs eenige lectuur te hebben behoorde onder de uitzondering. Miste het gezellige leven de godsdienstige heiliging en ook den beschaafden toon, ook in den huisselijken kring trof men hiervan, op weinige uitzonderingen na, geen enkel spoor.”*

Pg. 185-188: De mate van godsdienstigheid in Suriname; Wolbers noemt twee punten waaruit blijkt dat er weinig eerbied was voor de 'openbare godsdienstoefening'; gebrek aan zedelijkheid in de kolonie; dit gebrek aan zedelijkheid wordt volgens Wolbers veroorzaakt door het systeem van slavernij en de scheve machtsverhoudingen die daaruit volgen.

Pg. 187: *"Als eene der grootste oorzaken van het lage peil der zedelijkheid in Suriname moet zeker beschouwd worden, dat het stelsel der slavernij zich, in al hare noodlottige kracht, ten kwade deed gevoelen. Het stelsel der slavernij toch, iedereen erkent zulks, is droevig en ellendig voor den slaaf, maar is zulks mede voor den meester; vooral is het onvermijdelijk noodlottig voor de reinheid van zeden; het regt om vrouwelijke wezens in eigendom te hebben, geheel van den wil des eigenaars afhankelijk, is een zeer gevaarlijk regt."*

Pg. 188-192: Plantagehouders verblijven het liefst in de stad en laten de plantage door directeuren beheren; de toestand van de tot slaafgemaakte mensen op de plantage werd hierdoor 'nog harder en onverdragelijker'; beschrijving van de dagindeling van slavenhouders die wel op de plantage bleven.

Pg. 189: *"De ondervinding leerde, dat deze verwijdering der eigenaars zeer verkeerd werkte, zoo ten opzichte van de inkomsten hunner effecten als van den toestand der slaven, die hierdoor nog harder en onverdragelijker werd en dus meer tot wegloopen aanleiding gaf."*

Pg. 191: *"Nadat deze gewigtige bezigheden afgeloopen en de directeur vertrokken was om het werk na te zien [...], ging de planter eenige berekeningen maken, of dergelijk werk verrigten; een enkelen keer nam hij eens een boek in de hand, doch dit behoorde tot de uitzonderingen; lezen viel doorgaans niet veel in zijn smaak."*

Pg. 192: *"Een dergelijk eentoonig materiëel leven was verwoestend voor de zedelijkheid. De mensch, hier onbepaald heerschende over medemenschen, die op zijne wenken vlogen, die voor de minste zamentrekking zijner wenkbrauwen, voor een donkeren blik van hem sidderden, werd meer en meer hoogmoedig, trotsch, laatdunkend; en hoe weinig beduidend hij soms ware, hij begon zich in te beelden waarlijk een persoon van gewigt te zijn, en velen uit hun néant tot rijkdom en eere opgeklommen, begon het hoofd te draaijen."*

Pg. 192-200: 'Het godsdienstig en kerkelijk leven was ook zeer weinig ontwikkeld', volgens Wolbers; roep om predikanten; onenigheden tussen predikanten en het Hof van Politie; 'den societeits-Neger Benjamin' wordt gedoopt, 'waarbij hij den naam verkreeg van Jan Jacob van Paramaribo'; predikanten deden volgens Wolbers weinig moeite om mensen in slavernij tot het christendom te bekeren; het idee om mensen in slavernij te bekeren stuitte op tegenstand; ook onder militairen verkondigden zij het evangelie nauwelijks; de Staat van het onderwijs in Suriname; Wolbers concludeert dat gouverneur Mauricius geacht werd een volk te besturen en te leiden dat door het systeem van slavernij was bedorven.

Pg. 199: *"Kan men, voor zoo veel men uit de oude bescheiden oordeelen kan, weinig roemen over den ijver der predikanten in getrouwe pligtsvervulling, daarentegen vindt men meermalen opgeteekend dat zij naijverig waren en zich spoedig geraakt betoonden, indien iemand anders een woord van godsdienstige vertroosting tot arme zondaars sprak."*

Pg. 201: *"Met korte trekken schetsten wij het leven van de blanke bevolking in Suriname te dien tijde: - ruw, slecht onderwezen, door hartstogtelijke neigingen vervoerd, zich meermalen aan twist, spel en onzedelijkheid overgeevende, terwijl wreedheid, laatdunkendheid en domme trots in ruime mate onder die bevolking gevonden werden, ja hunne hoofdgebreken uitmaakten. - Voorzeker is dit geene*

vleijende schets, doch men verwondere of ergere zich niet over deze ongunstige voorstelling, want het is de voorstelling van een volk door slavernij bezoedeld, en waar deze heerscht zoo als ze in Suriname heerschte, kan het niet anders of het volk moest diep bedorven worden; daar kon de vreeze Gods niet heerschen.”

Pg. 201-219: Het bestuur van gouverneur Mauricius; nieuwe maatregelen in de rechtspraak, onenigheid met de heer Van Werven van de Raad-Fiscaal, een door hem gemaakt ‘jaarlijksche som’ is in zijn geheel opgenomen in het boek van Wolbers; het lukte Mauricius om de rechtspraak te verbeteren, *‘aanzien en vermogen was niet langer een vrijbrief om straffeloos de wetten te overtreden’*; de verbeteringen lokten echter veel ontevredenheid uit bij een bepaalde bevolkingsgroep; dreiging van oorlog met Frankrijk in Europa en daardoor ook van een inval van Frans-Guyana in Suriname; Mauricius vroeg om hulp van het Hof van Justitie wat opnieuw tot veel onenigheid leidde; ook een nieuw reglement voor de burgermilitie gaf ontevredenheid; er kwam meer en meer tegenstand tegen Mauricius; niet alleen mannen werden tegenstanders van Mauricius ook *‘de aanzienlijke vrouwen’* kozen partij tegen hem; Wolbers gaat in op het verhaal van Charlotte Elisabeth van der Lith; Salomon Duplessis gaat naar Holland om *‘daar over Mauricius te klagen en zijne terugroeping te bewerken’*; Mauricius moest zich tegen alle aanklachten verdedigen waardoor de onenigheden allee nog maar hogerop liepen; Wolbers citeert uit het dagboek van Mauricius waarin staat dat ter ere van zijn verjaardag een *‘instelling der Mauritsridders’* werd opgericht; de oprichting van dit corps werd door zijn tegenstanders als *‘blijk van hoogmoed en inbeelding’* gezien; nog een beschuldiging dat Mauricius de oorzaak is geweest van *‘de ondergang’* van de Zwitserse landarbeiders’.

Pg. 210: *“Meer en meer ontwikkelde de geest van tegenstand tegen Mauricius: de misnoegden begonnen vergaderingen te houden, waar voorzitters, secretarissen, ja zelfs thesauriers niet ontbraken. - Niet slechts was er strijd over algemeene beginselen, maar verscheidene particuliere gevallen maakten den strijd hatelijk en persoonlijk.”*

Pg. 219-225: *‘Tijdens het bestuur van Mauricius kwamen verscheidene onheilen over de Kolonie’*: hevige ziekten, brand en bosbrand; de *‘kas der modique lasten’* was in slechte staat, de voornaamste oorzaak daarvan waren de tochten tegen de marrons; Mauricius besloot vrede met hen te sluiten; de ontevredenheid rondom Mauricius was zo hoog opgelopen dat stadhouders Prins Willem IV besloot een commissie naar Suriname te sturen om orde op zaken te stellen en zo nodig Mauricius naar de Republiek te sturen, majoor-generaal Hendrik Ernst Baron von Spörche zou dan gouverneur worden; de commissie oordeelde inderdaad dat Mauricius in de Republiek zijn handelen moest verdedigen; Van Spörche nam zijn functie over; in de Republiek werd *‘de onschuld’* van Mauricius erkend, maar hij keerde niet terug naar Suriname.

Pg. 225: *“...omtrent Mauricius moeten wij aanmerken, dat, niettegenstaande zijne vele talenten, hem het ridderlijk, mannelijk karakter ontbrak, hetwelk wij bij van Sommelsdijk waarnemen. Bij de verschillen met de ingezetenen had Mauricius zeker meestal gelijk en meermalen trachtte hij ze bij te leggen, maar de toon en de wijze waarop hij zulks beproefde waren zoodanig, dat hij zijne tegenstanders in plaats van ze te overtuigen, nog meer verbitterde; zijn bijtend sarcasme nam hen tegen zich in, terwijl zijne ijdele zelfverheffing ook voor den onpartijdige stuitend is.”*

Derde tijdvak.

Vijfde hoofdstuk.

Van de aftreding van Mr. Mauricius in 1751 tot het overlijden van Jan Nepveu in 1779. Laatste woelingen der Cabale; finantieële verwickelingen; nieuwe strijd met de wegloopers, enz. enz.

Pg. 226-236: Aftreden gouverneur Mauricius en benoeming nieuwe raadsleden; ontwikkelingen daar

omheen; Von Spörche werd gouverneur; er werden opnieuw tochten tegen 'weglopers' gehouden maar met weinig resultaat; het lukte Von Spörche niet om onenigheden tussen de Portugese Joden op te lossen; de weeskamer was in een slechte toestand; de eerste tekenen van een komende financiële crisis kwamen naar voren; leningen werden afgesloten; Von Spörche overleed.

Pg. 236-243: Onduidelijkheid over wie de opvolger van Von Spörche zou zijn, commandeur Crommelin of Baron van Verschuer; Van Verschuer riep zichzelf uit tot ad interim gouverneur, maar hierop kwam zoveel kritiek dat Crommelin werd verzocht het bestuur toch over te nemen; evengoed kritiek binnen de Raden en het Hof van Civiele Justitie op de benoeming van Crommelin tot ad interim gouverneur.

Pg. 241: *"De leden van het Hof poogden zich te verontschuldigen [tegenover Crommelin] met te betuigen dat: 'sy alles gedaan hadden uit vrees voor de magt, die dien heer (Verschuer) in handen had, door dien de troupes onder syn commando stonden, waartegen sy sich niet hadden durven opposeeren.'*(*) *Crommelin merkt hierover in zijn dagboek het volgende aan: - 'wat een elendig excuus! - en te gelijk wat een perfidie! [...]."*

Pg. 243-249: Financiële problemen in de kolonie, o.a. bij de kas van de kerk en de kas tegen de 'weglopers'; twisten tussen *'de predikanten onderling en tusschen de predikanten en het Hof'*; de regenten van de Hoog-Duitse Joden dienden hun ontslag in uit verzet tegen ad interim gouverneur Crommelin; Crommelin aanvaarde hun ontslag maar *'de oude regenten weigerden de papieren en de kas over te geven en gedroegen zich zoo onbeschoft tegen den Interims-Gouverneur, dat hij, ter voorkoming van grooter wanorde, zich verplicht rekende, hen te laten arresteren en op het fort Zeelandia te brengen'*; dit veroorzaakte verdere onrust; Crommelin wilde een grote tocht tegen 'weglopers' organiseren, maar stuitte op tegenstand gezien men de kosten te hoog vond; op 11 juni 1753 werd bekend dat Mauricius in Nederland onschuldig was verklaard, daarbij kwam een brief van *'H.H.M. de prinses Gouvernante'* dat alle raadsheren werden ontslagen in de hoop de rust in het bestuur te herstellen; een nieuwe raad werd samengesteld en *'de zittingen kenmerkten zich door meerdere kalmte en waardigheid en zodoende kon men ook geregelder de zaken behandelen en veel meer afdoen'*. Wolbers citeert daarbij uit het dagboek van Crommelin.

Pg. 249-258: Alle bestuurlijke twisten hadden geld gekost en andere kassen waren al in slechte staat; nieuwe belastingen werden geheven, de precieze berekeningen heeft Wolbers in zijn boek opgenomen; op 21 oktober 1754 kwam de nieuwe gouverneur P.A. v.d. Meer aan in Suriname; nog eens extra belastingen en contributie voor houders van paarden en/of rijtuigen; nieuwe kolonisatie aan het Oranjepad; de kolonisatie mislukte o.a. doordat de grond ongeschikt was en de kolonisatie werd opgeheven; tochten tegen 'weglopers' mislukten vaak en er kwam meer bijval voor de eerdere plannen van Mauricius om vrede te sluiten met de marrons; Van der Meer wilde een begin maken met de *'verkondiging van het Evangelie aan Heidenschen slaven'*, maar *'de onwil der meesters en het gebrek aan geld werden steeds als de voornaamste hinderpalen voorgegeven'*; de predikanten in Suriname werkten ook niet mee aan de bekering van deze bevolkingsgroep; Van der Meer overleed.

Pg. 258-259: Jan Nepveu werd kort ad interim gouverneur, maar na Crommelin's terugkeer in de kolonie werd Crommelin ad interim gouverneur; opstand op plantage Tempatie-Kreek, waarna verschillende ideeën werden geopperd over hoe het bestuur het toenemend aantal 'weglopers' moest tegengaan; verschillende ideeën werden uitgetoet; een geschrift circuleerde in Paramaribo waaruit bleek hoeveel schuld bepaalde plantagehouders hadden aan *'het kantoor van Deutz'*; Amsterdamse kantoren werden huiverig om geld uit te lenen aan plantagehouders in Suriname; door geldgebrek sloten sommige plantagehouders zeer hoge leningen af; door schaarste van contant geld in Suriname werd extra *'kaartengeld'* afgedrukt; .

Pg. 265-273: Tegenstellingen in mening tussen Gouverneur Crommelin, die de sociëteit

vertegenwoordigde en de Raad van Policie; Crommelin wilde opnieuw een tocht tegen weglopers, de Raad van Policie vond de kosten hiervoor te hoog; een ander geschil ging over de werving van predikanten. Om predikanten naar de kolonie te halen wilde Crommelin hen 600 gulden geven na aankomst in Suriname alsook een *'vrije woning en twee slaven te zijner dienste'*; de Raden vonden deze kosten voor predikanten te hoog; Crommelin klaagt in zijn dagboek over losbandigheid van predikanten.

Pg. 265: *"Steeds waren het dezelfde oorzaken [van onderlinge twisten tussen ingezetenen], slechts eenigzins door omstandigheden gewijzigd, als: verschil tusschen de Societeit en de Raden van Policie over de kosten der verdediging tegen binnen- en buitenlandsche vijanden, over de begeving van ambten, over de rangregeling tusschen Raden van Policie en societeits-ambtenaren als fiscaal, secretaris enz., en over de grenzen der regtsmagt in het straffen der militairen in Communis delictums."*

Pg. 273-281: De *'aanzienlijke inwoners'* van Suriname vestigden zich meer en meer in Paramaribo; de toren van het raadhuis kreeg een klok en een klokkenist; een militair hospitaal werd gebouwd; de kinderpokken brak uit; een hevige brand woedde in Paramaribo, waarna vier brandspuiten uit Nederland werden gehaald; openbare waterputten werden aangelegd; bosbranden woedden en een aardbeving vond plaats. Wolbers uit het dagboek van Crommelin een verslag hiervan; overlast van Franse kapers; onenigheid met Frans-Guyana over de grens tussen Suriname en Frans-Guyana (en de aanwezige marrons in dat grensgebied); in mei 1763 kwam in Suriname het bericht aan over de slavenopstand in de naburige kolonie Berbice, vanuit Suriname werden daarop militairen naar Berbice gestuurd ter versterking van de Europeanen.

Pg. 280: *"Die vreeselijke slavenopstand is door Hartsinck in zijn eerste deel over Guiana van bladz. 369-517 uitvoerig beschreven. Die hieromtrent nadere bijzonderheden wenscht te weten, zoo over den oorsprong, den voortgang, de eindelijke demping van den opstand, als over de barbaarsche straffen die men de gevangen genomen hoofden der opstandelingen deed ondergaan, verwijzen wij naar het verhaal van genoemde schrijver. Wij bepalen ons met er slechts in zooverre melding van te maken als Suriname er mede in gemoeid werd."*

Pg. 281: *"De naar de Corantijn gezonden troepen moesten voornamelijk dienen om te beletten, dat de te Berbice opgestane slaven zich in Suriname vestigden en met de slaven aldaar, over wier gezindheid men steeds vrees koesterde, gemeene zaak maakten en ook hen tot opstand bewogen. Het detachement soldaten echter rebelleerde en verscheidene derzelve voegden zich, tot elks verwondering, bij de muitende slaven van Berbice. Na de demping van den opstand werden de later gevangen genomen soldaten met den dood gestraft."*

Pg. 282-284: Beschrijving van de ontwikkelingen omtrent de oorspronkelijke bevolking; deze bevolkingsgroep hielp de Europeanen met o.a. het opsporen van *'weglopers'*; met dit *'bloedgeld'* kosten zij regelmatig *'rum of dram'*; de oorspronkelijke bevolking nam in aantal steeds verder af o.a. door alcoholverslaving en *'gedurige kampstrijd der elkander vijandige stammen'*; onder Crommelin werd vrede gesloten met de Aukaners, maar deze vrede was lastig in stand te houden; ook de Saramaccers hadden nu interesse in een vredesovereenkomst en deze werd, na wat verwickelingen, gesloten; een gevoelig punt bleef de uitlevering van *'weglopers'* door deze marrons.

Pg. 286: *"De boschnegers wilden wel de kwaaddoeners, doodslagers en vergiftigers uitleveren en ook hen, die zonder genoegzaam geldige redenen hunne meesters waren ontvlugt, maar om ook de ongelukkigen, die gekweld, geslagen en op velerlei wijze door wreede meesters mishandeld, tot hen de toevlugt namen aan de streng straffende hand der justitie over te geven stuitte hen tegen de borst*

en wij duiden hun deze aarzeling niet ten kwade, al wordt zij in de journalen en notulen bijna als misdadig aangemerkt - en evenmin zien wij laag neder op hunne pogingen, om voor de over te leveren slaven vrijheid van straf te willen bedingen. Integendeel zulk gedrag pleit voor hun menschelijk gevoel."

Pg. 284-298: Om inzichtelijke te maken waarom de marrons het een probleem vonden om 'weglopers' aan de Europeanen uit te leveren, beschrijft Wolbers een aantal heftige martelingen die mensen in slavernij hebben moeten doorstaan; Crommelin, *'die jegens de slavenbevolking niet zoo slecht gezind was als menig ander in Suriname'*, deed een voorstel bestaande uit vier punten om al te zware mishandelingen door slavenhouders te kunnen bestraffen; de Raden waren echter niet tevreden met dit voorstel; na lange discussies werd het voorstel aangepast en daarna aangenomen; er bleven klachten over *'ongeregeldheden der talrijke huisslaven'*, Crommelin drong erop aan om alleen nog witte Europeanen als bedienden te werk te stellen. Hier was echter te veel weerstand tegen, waardoor het niet van de grond kwam; de straffen opgelegd door het Hof getuigde volgens Wolbers van dezelfde wreedheid als de eerder beschreven martelingen; opnieuw onenigheid tussen de gouverneur en de Raden van Policie; Crommelin besluit ontslag aan te vragen; Jan Nepveu volgt hem op.

Pg. 294: *"De klagten over ongeregelde heden der talrijke huisslaven, enz. in Paramaribo werden dikwijls herhaald. Even als Mauricius, schreef Crommelin de voorname oorzaak hiervan toe aan de overvloedige luxe, 'het houden eener onnutte sleep van een legioen huisslaven.' Hij drong er zeer op aan dat de fatsoenlijke lieden zich, in plaats van door 'swarte negers,' door 'blanke livry-bedienden' lieten bedienen, daar men dan ook ligter het legioen huisslaven ontberen en dezen naar de plantaadjes kon zenden, waardoor de kolonie beter zou worden gebaat."*

Pg. 296: *"Droevig en somber is het tafereel dat zich voor de oogen vertoont dergenen, die het waagt een blik te slaan in de officieele bescheiden der kolonie Suriname. De naakte werkelijkheid is vreeselijker dan de versierde verbeelding. Geen romanschrijver zou het wagen, om zijnen lezers het verhaal der gruwelen te doen, hetgeen de geschiedschrijver - wil hij de waarheid getrouw zijn - verplicht is te leveren.*

Als een kanker knaagde de worm der slavernij in Suriname aan ieder ontluikend spruitje, dat, bij behoorlijke verpleging, tot bloei en welvaart der kolonie had kunnen strekken."

Pg. 298-308: Suriname leek welvarend, maar eigenlijk ging het met de economie steeds slechter; steeds meer leningen werden afgesloten, *'verscheidene der fondsen echter, die men in Holland voor Suriname bestemd had, waren noch op goede beginsele, noch op vaste en duurzame verzekeringen gevestigd.'*; plantagehouders konden de leningen niet terugbetalen en moesten uiteindelijk hun plantage afstaan aan de Hollandse geldschietters; Suriname belandt in een financiële crisis.

Pg. 303: *"Om over groote sommen te kunnen beschikken, werden de ongeoorloofde middelen gebezigd. Omgekochte priseurs schatten de plantaadjes drie à viermaal boven de waarde; reeds verhypothekerde effecten werden, als vrij en onbelast, meer dan ééns verkocht, enz. enz. Verscheidene malen werden door het Hof tegen deze handelwijze placaten uitgevaardigd, en nu en dan schelmachtige priseurs, enz. gestraft(*), doch ook deze maatregelen baatten niet genoegzaam om 'de kwade practijken' te beletten.*

De onnatuurlijke toestand, waarin Suriname nu verkeerde, kon niet lang blijven bestaan; ook dat uiterlijk voorkomen, die schijn van geluk, had weldra een einde."

Pg. 305: *"Zoo werd dan de kolonie Suriname in korten tijd beladen met eene schuld van 50 miljoen gulden aan Hollandsche kooplieden.***) Geregeltelijke verkooping van de verhypothekerde*

plantaadjes, geregelijke vervolgingen van hen, die hunne geldelijke verplichtingen niet konden nakomen, deden velen uit den zoeten droom van ingebeelden rijkdom ontwaken.”

Pg. 308-311: Het Hof stelt de belangrijkste punten op waardoor de crisis is ontstaan, Wolbers heeft deze punten in zijn boek opgenomen; het Hof komt met maatregelen maar kan niet voorkomen dat plantages in handen vallen van Hollandse hypotheekhouders; plantagehouders verliezen hun plantages en administrateurs krijgen een belangrijker rol in Suriname; de administrateurs werden al spoedig behoorlijk welvarend; vooral de Joodse plantagehouders verloren hun plantages, Wolbers noemt de oorzaken hiervan; discriminatie jegens de Joodse bevolking neemt toe; onder latere gouverneurs werd hun toestand wel verbeterd en herkregen zij weer meer invloed.

Pg. 312: *“Terwijl de Amsterdamsche kooplieden alzoo in betrekkelijk korten tijd eigenaars der meeste plantaadjes in Suriname werden, kocht de stad Amsterdam, den 19den April 1770, het ⅓ aandeel in de kolonie van de erven van Sommelsdijk, voor eene som van f700.000, te betalen in drie termijnen(*)*.

De stad Amsterdam werd alzoo voor 2/3 eigenaar, de W.I. Compagnie, welker leden ook meest te Amsterdam woonden, was het voor het andere ⅓, zoodat, daar Amsterdamsche kooplieden de meeste plantaadjes in eigendom bewaarden, Suriname sedert als het ware eene bezitting of kolonie van Amsterdam kan worden genoemd.

Het rijk der Surinaamsche planters spoedde ten einde, dat der Administrateurs, hetgeen nog tot heden voortduurt, begon.”

Pg. 314: *“Hun [de Joodse] woelzieke en twistgierige aard, die zij bij vele gelegenheden openbaarden, (*) voedde de vooringenomenheid, die, wel niet zoo sterk als in Europa, maar toch ook in Suriname, eenigermate tegen de Joden bestond. Toen hunne rijkdommen verminderden en men hun dus minder behoefde te ontzien, werden hun verscheidene kleine ambten, vroeger door hen bekleed, niet langer toevertrouwd; hunne regtbank in de Joden Savane kwam in minachting; hunne burgercompagnie werd bij de gewone exercitiën bespot en gehoond; men wilde zelfs een afzonderlijk kwartier voor hen maken en verbieden in andere gedeelten van Paramaribo te wonen. (§) De huizen der Joden werden niet meer, zoo als vroeger, door de Christenen bezocht, noch de Joden uitgenoodigd om vrolijke bijeenkomsten, 't zij openbare of bijzondere, bij te wonen; zelfs de slaven behandelden hen, op voorbeeld der Christen-meesters, met minachting.”*

Pg. 315-318: Een drukkerij werd opgericht; de Surinaamsche Courant werd uitgebracht in 1774; de Hollandsche Schouwburg werd opgericht; verbeteringen in de koffie-industrie dankzij de komst van 'eene soort van molen, waardoor de koffij, nadat zij geplukt was, van de roode bast werd ontdaan en van de grijn afgezonderd'.

Pg. 319-353: Opstanden onder de tot slaafgemaakte mensen namen toe, net als het aantal 'weglopers'; een corps van 'vrije negers en mulatten' werd opgericht, waarbij er diensplicht was voor mannen van 14 tot 60 jaar; ook een vrijcorps werd opgericht, mensen in slavernij werden opgekocht en hen werd vrijheid beloofd mits zij 'volstrekke gehoorzaamheid beloofden jegens hunne bevelhebbers, getrouwe vervulling hunner militaire pligten en een steeds eerbiedig gedrag jegens de blanken vertoonden'; het vrijcorps bestond uit 300 man; het vrijcorps kostte het gouvernement veel geld; ook uit Holland werd nog een krijgsmacht gestuurd.

Pg. 322: *“Het moge in den eersten opslag vreemd voorkomen, dat die zwarte vrijwilligers den blanken zoo getrouw dienden tegen hunne eigene landslieden, bij eenig nadenken vinden wij hiervoor verscheidene oorzaken.*

De neger is in het algemeen zeer gevoelig en dankbaar voor eene goede behandeling en hecht zich, hierdoor gestreeld, zeer aan den blanke en bewijst dit door eene groote getrouwheid. [...]

Daarenboven was het in hun eigen belang – en groot is de magt, die het eigenbelang op 's menschen ziel uitoefent - om den blanken getrouw te zijn. Door hunne opname toch in het vrijcorps waren zij uit den ellendigen staat der slavernij verlost, doch bij wangedrag of het niet nakomen hunner verplichtingen verloren zij dat voorregt(*).

[...] Wel is waar, zij konden ook de vrijheid bekomen door te vlugten en zich met de Marrons te vereenigen, maar, vele moeilijkheden waren daaraan verbonden [...], en eindelijk, eenmaal in de krijgsdienst der blanken tegen hunne landslieden verbonden, waren zij genoodzaakt met onbezweken dapperheid te strijden en zich tot het uiterste te verdedigen; want vielen zij den Marrons levend in handen, dan wachtte hun ontwijfelbaar den dood, en deze soms onder vreeselijke pijnigingen, daar de Marrons de leden van het vrijcorps beschouwden als afvalligen, als de trouwelooste verraders, op wie zij dan ook veel meer dan op de andere militairen waren verbitterd(\$)."

Pg. 325-333: De aanvallen van de marrons werden steeds heviger en de kolonie stond onder druk; de Cottica-marrons werden het meest gevreesd omdat zij 'moedige en energieke' opperhoofden hadden, namelijk Bonni, Baron en Jolicoeur; Wolbers beschrijft deze drie opperhoofden en gaat in op hun voorgeschiedenis; beschrijving van de legerplaats 'Boucou' van Baron; uiteindelijk werd deze legerplaats o.a. dankzij het vrijcorps ingenomen; de overwinning werd gevierd in Paramaribo; Baron en Bonni hadden de aanvallen wel overleefd en legden elders nieuwe kostgronden aan.

Pg. 333-338: De rust leek gekeerd en juist op dat moment kwam de beloofde krijgsmacht uit Holland aan o.l.v. Kolonel Fourgeoud; onenigheid tussen gouverneur Nepveu en Kolonel Fourgeoud; de Hollandse troepen verbleven werkloos in Paramaribo en veroorzaakten overlast; opnieuw aanvallen van de marrons; Wolbers beargumenteert waarom Baron toch niet gezien kon worden als wreed.

Pg. 338: "Ofschoon Baron volgens de wet der wedervergelding handelde, was hij echter niet wreed, getuige o.a. het volgende: Bij het afloopen der plantaadje Poelwijk door de Marrons, werd de blank-officier Muller tot hem gebracht. Toen hij vernam dat Muller nog slechts kort geleden uit Holland in de kolonie was gekomen, zond hij hem onverlet naar Paramaribo terug, tot hem zeggende: 'ga maar heen, gij zijt nog te kort in de kolonie geweest om ons slaven te hebben kunnen mishandelen.' Een der Marrons nam hem zijne bovenkleederen af, doch Baron gaf hem die niet slechts weder, maar gaf hem nog daarenboven een hoed omdat Muller, die de zijne in het rumoer had verloren, het hoofd in den bij stroomen nedervallenden regen gevoegelijk dekken kon."

Pg. 338-350: In september trok Kolonel Fourgeoud de bossen in om 'weglopers' op te sporen; gouverneur Nepveu 'zag er weinig anders in dan verspilling van menschenlevens en krijgs- en mondbehoeften'; om over het nut van deze tochten te kunnen oordelen citeert Wolbers passages uit de verslagen van John Gabriël Stedman [deze passages omvatten 8 pagina's]; in december kwamen uit de Republiek nog eens 750 man.

Pg. 349: "Wij namen deze mededeeling van een ooggetuige [J.G. Stedman], veel verkort, over, om den lezer, eenigzins te kunnen doen oordeelen, hoeveel moeite en bezwaren aan dergelijke togten verbonden waren."

Pg. 350-354: Bonni was met een deel van de marrons over de Marrowijne-rivier getrokken naar Frans-Guyana, waarna de Fransen hun beklag deden bij het Surinaamse gouvernement; de Fransen stuurde hun intendant Malouet naar Paramaribo; Malouet had kritiek op de zware straffen die door slavenhouders werden uitgedeeld; op het feit dat het gouvernement hier weinig tegen deed en op het feit dat er geen godsdienstig onderwijs werd gegeven aan mensen in slavernij; Malouet verliet hierop Suriname; er werden nog enkele tochten tegen marrons ondernomen, maar de onrust door hen veroorzaakt was afgenomen en kolonel Fourgeoud besloot met zijn troepen terug naar de Republiek te keren.

Pg. 353: “*Én aan de expeditien onder Fourgeoud én aan het wel bevestigde cordon én aan den moed en ijver der leden van het vrijcorps, dat later nog uitgebreid werd, kan men het toeschrijven, dat Suriname voor een geruimen tijd van de aanvallen der wegloopers bevrijd bleef.*”

Pg. 354-355: Financiële schulden door de hoge kosten als gevolg van de aanvallen op de marrons; overlast van Engelse en Noord-Amerikaanse kapers als gevolg van de Amerikaanse onafhankelijkheidsoorlog; hevige ziekten braken uit; gouverneur Nepveu overleed; een terugblik op regering van Nepveu, met als een van de weinige lichtpunten het feit ‘*dat het eindelijk aan de trouwe waardige Moravische broeders gelukte, toestemming te erlangen, tot verkondiging van het Evangelie aan de slaven in Suriname*’.

Derde tijdvak.

Zesde hoofdstuk.

Van den dood van Nepveu (1779) tot de overgave der kolonie aan de Engelschen (1804).

Aanvaarding van het bestuur door B. Texier; toestand van Suriname tijdens den Engelschen Oorlog (1780-83); gebeurtenissen gedurende de regering der gouverneurs Wichers en Friderici; tusschenbestuur onder het protectoraat van den koning van Engeland; korte regering van Beranger; invloed der revolutionaire begrippen in Nederland op den toestand in Suriname; letterkundige ontwikkeling in de kolonie, enz, enz.

Pg. 359-372: Bernard Texier wordt ad interim gouverneur; de oorspronkelijke bevolking had onverwachts vrede gesloten met de Bonni-marrons; ziekten bleven voortwoeden onder de bevolking en het vee; mislukte oogst door regen en daarop droogte; onrust door de Amerikaanse onafhankelijkheidsoorlog waarbij Amerikaanse schepen die handel met Suriname dreven gekaapt werden door de Engelsen; voedselgebrek ontstond, met name door gebrek aan meel; de Vierde Engelse Zeeoorlog brak aan (1780-1784), Texier versterkte de verdediging; meerdere koloniën (Berbice, Demerara, St. Eustatius en Essequibo) waren al in Engelse handen gevallen; vluchtelingen (veelal matrozen) kwamen naar Suriname, terwijl daar nog steeds voedselschaarste was.

Pg. 372-381: Andere moeilijkheden die ontstonden door deze oorlog; onrust onder het vrijcorps, zij wilden gelijk behandeld worden en een betere positie binnen de krijgsmacht; hierop werd o.a. besloten hen een generaal opperhoofd aan te stellen om zo de eenheid te bewaren, dit werd majoor Friderici; onrust op plantage Maagdenburg, deze onrust werd wreed neergeslagen; de gouverneurs van Berbice, Demerara, en Essequibo hadden trouw aan de Engelsen gezworen en werden daarom in hun positie als gouverneur hersteld; niet lang daarna werden deze koloniën veroverd door de Fransen; de Engelsen kregen het moeilijker op de West-Indische zee en de Amerikanen wonnen meer terrein, waardoor de toevoer van handelsschepen weer op gang kwam; eindelijk kwamen er ook schepen uit de Republiek met provisie, maar ook extra krijgslieden waren nodig; Texier had moeite de ‘*ontevredenheid der soldaten te stillen*’; op 21 augustus 1783 ontving Texier het bericht dat er tussen de Republiek en Engeland een wapenstilstand was getekend, waarna het gevaar was geweken.

Pg. 381-386: Texier steunt de ‘*zendingszaak*’ van de Hernhutters; het zendingswerk onder de oorspronkelijke bevolking bij Saron; volgens Wolbers is Texier een goed christen; Texier stimuleerde bovendien de bevordering van ‘*nuttige kennis*’, onder zijn bestuur werd ‘*het Collegium Medium*’ opgericht; Texier overleed; onrust tijdens de begrafenis van Texier omdat deze op een Joodse feestdag viel; de Joodse Burger-Compagnie maakte er bezwaar tegen op deze feestdag bij de begrafenis aanwezig te zijn.

Pg. 382: “*Texier woonde alle drie deze godsdienstoefeningen bij. Hij kwam over het geheel trouw ter kerke en ofschoon dit evenzeer uit politieke als religieuze oorzaken kon geschieden, willen wij (naar*

den aard der liefde) de laatste vooral niet miskennen, temeer daar wij hem ook bij andere gelegenheden belangstelling in de verkondiging des Evangelies zien stellen.”

Pg. 386-394: Wolphert Jacob Beeldsnijder Matroos werd ad interim gouverneur; Gouverneur Beeldsnijder probeerde financiële maatregelen door te voeren en deed daartoe twee voorstellen; hij stuitte echter op moeilijkheden met het doorvoeren van deze voorstellen; ondertussen was tussen de Republiek en Engeland het officiële vredesverdrag getekend in 1784; een nieuwe dreiging ontstond door de aanval van Marrons op plantage La Bonne Amitié; doordat het vrijcorps in het gebied gestationeerd werd werden de marrons verdreven en bleven verdere aanvallen uit; door sterfte en ziekte was het vrijcorps in aantal afgenomen; het corps werd met nieuw aangekomen Afrikanen aangevuld, ook kreeg majoor Frederici toestemming om ‘vrije mulatten of negers te engageren tegen f12.- maandelijksche soldij, het ordinaire rantsoen en vrije montering, terwijl zij bovendien een handgeld zouden ontvangen’; een ander verdedigingsmiddel tegen de marrons was de bouw van een ‘cordon’.

Pg. 391: *“Het is opmerkelijk, dat men in Suriname, toen men ieder oogenblik den aanval van een buitenlandschen vijand vreesde, weinig of geen overlast van de Marrons had gehad, en dat, zoodra de vrede hersteld en dus die vrees geweken was, er telkens weder aanvallen op plantaadjes geschieden.”*

Pg. 391: *“Was de dienst in de bosschen zwaar en vermoeijend, zij werd hun [het vrijcorps] ligt door op te merken, dat hunne diensten op prijs werden gesteld en men hen goed verzorgde en billijke verzoeken toestond. Zoo werd ook van tijd tot tijd door hen aanzoek gedaan, om over de hun door de regering geschonken erven bij uitersten wil te mogen beschikken, welk verzoek meestal onder eenige restrictie toegestaan werd(*). Ook kochten zij soms bloedverwanten vrij(\$) en sommigen verhieven zich tot den rang van welgezeten burgers.”*

Pg. 394-396: Groeiende handel met Noord-Amerika, Duitsland en Portugal na het einde van de Engelse Zeeoorlog; het briefverkeer met Berbice, Demerary en Essequibo werd verbeterd dankzij ad interim gouverneur Beeldsnijder Matroos de gevangenis Zeelandia werd in betere staat gebracht, net als de stad Paramaribo; de Joodse bevolking was echter niet over de ad interim gouverneur te spreken.

Pg. 297-415: Jan Gerhard Wichers kwam aan in Suriname en werd aangesteld als gouverneur-generaal; Wolbers geeft een overzicht van de ontwikkelingen binnen de kerken van Suriname, hij beschouwt eerst de ‘Hervormde of staatskerk’, dan de Lutherse gemeente, de Broedergemeente, de Rooms-Katholieke Kerk en de Portugees Joodse gemeenschap; de Lutherse gemeente had te kampen met kerken die in financiële nood (en schulden) zaten; het was de Rooms-Katholieken eindelijk gelukt om in vrijheid hun geloof te mogen uitoefenen, zij moesten zich echter wel aan enkele voorwaarden houden; de Joodse gemeenschap had veel te leiden onder crisis, onder hen bestond ook verdeeldheid wat hun positie niet goed deed; eindoordeel Wolbers is dat er grote verdraagzaamheid heerst, deze verdraagzaamheid komt echter voort uit onverschilligheid naar het geloof en niet uit het ware geloof.

Pg. 414: *“Bij de mededeeling der bijzonderheden op kerkelijk gebied loopt het in het oog, dat werkelijk de verdraagzaamheid op godsdienstig gebied in Suriname veld won, ofschoon niet altijd de edelste beweegredenen de oorsprong hiervan waren. [...] maar de verdraagzaamheid, die hier [in eerder geciteerde teksten] geroemd en geprezen wordt, vloeit niet uit de ware bron, maar is een kenmerk van ligtzinnigheid en ongeloof, en zij verdraagt slechts wat daarmede overeenstemt en is vaak zeer vijandig en onverdraagzaam jegens dengene, die God in alle ernst wil dienen en daardoor getuigenis aflegt tegen alle zonde en goddeloosheid.”*

Pg. 415-421: Het eerste genootschap van *'eenigzins wetenschappelijke aard, tot onderzoek der natuur'* wordt opgericht in 1780; geneesheer Schilling was *'een der ijverigste en verdienstelijkste leden van dit genootschap'*; volgens het Wolbers had dit genootschap verder kunnen komen als de *'honoraire leden'* op de plantages beter hun best hadden gedaan aan de verzoeken tot waarnemingen te voldoen; het eerste letterkundig genootschap wordt opgericht; een bibliotheek werd opgericht; enkele Portugese Joden richtten een *'Collegie van letterkunde'* op; Wolbers citeert uit de prospectus van dit genootschap; in 1786 werd het collegie *'Surinaamsche lettervrienden'* opgericht; dit collegie publiceerde echter een bundel waarin *'zeer vrijgeestige denkbeelden voorkwamen en veel dat strijdig was met de leer der Gereformeerde kerk'*; de zaak werd politiek opgepakt en gouverneur Wichers besloot dat niets mocht worden gedrukt zonder zijn toestemming; het letterkundig klimaat was weliswaar iets verbeterd, toch bleef daadwerkelijke interesse in kennis en letterkunde volgens Wolbers gering.

Pg. 415: *"De smaak voor letterkunde bestond vóór den tijd van Mauritius volstrekt niet; langzamerhand begon hij eenigzins te worden opgewekt en weldra werd het niet langer als eene groote zeldzaamheid beschouwd, indien iemand zich Hollandsche, Spaansche en Fransche boeken aanschafte. Sommige Franschen, die, om de droevige tijdsomstandigheden, hun vaderland verlieten en zich in Suriname kwamen vestigen, wakkerden de lust voor letterkunde aldaar aan."*

Pg. 417: *"Dit genootschap had echter grootere vorderingen kunnen maken, indien de honoraire leden, die op de plantaadjes woonden, beter voldaan hadden aan het verzoek, om belangrijke waarnemingen omtrent het en een ander te maken en hiervan aan het bestuur kennis te geven; doch het ontbrak dezen heeren niet aan tijd maar wel aan lust(*)."*

Pg. 417: *"Eerst wordt in dit stuk [de prospectus van het Collegie van letterkunde] de goede aanleg der Surinamers geprezen, die slechts niet was ontwikkeld. Eene gebrekkige opvoeding had, zoo vervolgt dit betoog, de meeste jongelieden onkundig gelaten van hetgeen in eene beschaafde maatschappij onontbeerlijk is; [...] Daarom wenschten de oprichters van dit Collegie 'iets nuttigs te bedenken en in gebruik te brengen, [...]', waardoor hunne zeden beschaafd en zij alzoo den vaderlande nuttig zouden kunnen worden."*

Pg. 418: *"De lezing zou beurtelings in het Fransch en Hollandsch geschieden, en tevens gelegenheid tot onderlinge zamenspreking worden gegeven. Om lid te worden was de algemeene toestemming van allen noodig; de onkosten moesten door de leden worden gedragen. Ieder volwassene van beide seksen, zonder onderscheid van godsdienst, zou als toehoorder, na kennisgeving daarvan aan de leden, op de vergaderingen worden toegelaten."*

Pg. 420: *"De Gouverneur had echter bevolen, dat voortaan niets mogt worden gedrukt dan hetgeen te voren door hem was geaprobeerd, terwijl hij, wat van theologischen aard was, vooraf ter inzage zou geven aan den oudsten predikant van Paramaribo(*)."*

Pg. 421: *"De lust tot vermeerdering van kennis was wel eenigzins opgewekt, maar de zucht tot vermaken evenzeer. Schouwburgen en Concerten werden vrij druk bezocht; speelpartijen werden echter nog meer door de mannen en jongelingen, als door de vrouwen en jonge-dochters geliefd."*

Pg. 421-430: Volgens Wolbers was gouverneur Wichers verdraagzaam als het ging om religie, al had deze zijn grenzen omtrent de *'ongodsdienstige strekking van sommigen'*; vijandschap tussen Engeland en Frankrijk bracht Suriname in een kwetsbare positie, gezien Suriname zich tussen koloniën van beide landen bevond; het gevaar bleef uit en de kolonie bleef betrekkelijke rust;

Wichers probeerde de cultuur te bevorderen en de gezondheidstoestand te verbeteren; de landbouw in de kolonie (plantages) ging achteruit, plantages werden na schulden aan hypotheekhouders verkocht; de stad Paramaribo groeide; een *'etablissement'* werd opgericht in Saramacca waar besmette mensen ondergebracht konden worden; onder Wichers bleven *'de vreesselijke straffen jegens de slaven in volle kracht'*; Wichers trok het verbod op de doodstraf voor *'weglopers'* die door marrons waren uitgeleverd in, ook stelde Wichers de wet in dat elke tot slaafgemaakte man bij het verkrijgen van vrijheid 100 gulden moest betalen aan de kas tegen weglopers (een vrouw 50 gulden), als hen dit niet lukte moesten ze drie jaar dienen in het vrijcorps; het voorstel om kinderen *'gesproten uit gemengde geslachten'* vrijheid te geven werd wegens financiële bezwaren niet aangenomen

Pg. 427: *"Wichers wordt door sommige schrijvers (Stedman en andere) geprezen, dat hij ook jegens de slaven menschlievendheid betoonde, doch behalve het feit, dat hij een neger (Apollo, weglooper van La Bonne Amitie) door het Hof ter dood veroordeeld, die straf kwijt schold en hem in plaats daarvan in boeijen aan 's landswerken liet arbeiden(**), vinden wij in de officieële bescheiden hiervan weinig vermeld. De vreesselijke straffen jegens de slaven bleven in volle kracht; [...]."*

Dat Wichers òf in het algemeene vooroordeel van dien tijd omtrent de behandeling der slaven deelde, òf dat hij geen zedelijke kracht genoeg had om hier tegen te getuigen, is ons niet volkomen duidelijk."

Pg. 430: *"Wichers vermeende (zoo drukte hij zich uit), dat de vrijheid een zoo kostbaar geschenk was, dat hij, die dezelve ontving, gaarne eene dergelijke som zoo willen betalen, of zich tot eene vrijwillige dienst bij het vrijcorps verbinden; maar Wichers bedacht ongetwijfeld niet, dat er eene groote onbillijkheid en onregtvaardigheid in gelegen was, om den arme bij een eindelijk toekennen van natuurlijke, doch lang onthouden regten, hiervoor nog te laten betalen."*

Pg. 430-439: Onrust veroorzaakt door de Marrons o.l.v. Bonni; aanval op plantage Clarenbeek, daarna volgde nog drie plantages; uiteindelijk heeft Ascaan, een van de marrons, Bonni verraden; Ascaan werd beloond met vrijheid; de troepen van Bonni waren afgezwakt en vormden geen gevaar meer; Quassy, die voor het vrijcorps veel had betekend overleed op hoge leeftijd; een eenmast-vaartuig uit Londen arriveerde met een krijtlading; een lichte aardbeving werd gevoeld; onenigheden rondom de Weeskamer; Wichers vroeg om verlof om naar de Republiek te gaan en hij verkreeg dit, hij keerde daarna niet meer terug.

Pg. 439: *"Uit het medegedeelde zal men de vroeger gemaakte opmerking moeten toestemmen, dat Wichers onmiskenbare verdiensten had en onder de beste Gouverneurs van Suriname kan worden gerekend, doch dat de lof, dat hij tegen de gruwelijke behandeling der slaven, met allen ijver, zoo hebben gewaakt, onverdiend was."*

Pg. 440-449: Jurriaan François de Friderici werd aangesteld als ad interim gouverneur, maar *'hij aanvaardde dit echter niet onder den gewonen titel van Gouverneur ad Interim, maar als Commandeur'*; toen bleek dat Wichers niet terugkeerde werd Frederici gouverneur; Frederici was voorstander van het Huis van Oranje, maar in Europa was door de Franse revolutie steeds meer weerzin tegen het koningshuis ontstaan. Ook in de Republiek waren deze ideeën geplant, net als in Suriname zelf; Wolbers beschrijft de toestand van Suriname bij het aantreden van Frederici, waarbij hij ook een overzicht toevoegt van de demografie; de aanvoer van Afrikanen was toegenomen, tot nam het aantal mensen in slavernij af door ziekte, uitputting en weglopen; door de Aucaners werd een tocht naar het dorp van Bonni georganiseerd, waarna Bonni werd vermoord; volgens Wolbers zou Bonni in andere omstandigheden als een held worden gezien; Frederici voert verandering

rondom de armenzorg in, de armenzorg wordt onder staatstoezicht geplaatst; Frederici zette zich in om de kas tegen weglopers weer op orde te maken.

Pg. 444: *“Indien men let op vele de krachten, die in het werk werden gesteld, om een man, die reeds door zoo velen verlaten was en die thans met zijne weinige getrouwen in kommer en ellende doorbragt en vaak honger en gebrek moest lijden, geheel ten onder te brengen, dan moet men tot de overtuiging komen, dat Bonni geen gewoon man was, maar iemand die onder andere omstandigheden als een held en onversaagd verdediger der regten zijner landslieden zou beschouwd zijn geworden.”*

Pg. 450-547: Onrust door buitenlandse ontwikkelingen: Frankrijk dreigt Nederland in te nemen; in buurland Guyana was *‘het bestuur vervangen door eene revolutionaire koloniale vergadering’*; oorlog tussen Engeland en Frankrijk; Frankrijk had ook aan de Republiek de oorlog verklaard; Frederici trof maatregelen om de kolonie in *‘een goed verdedigbaren toestand’* te brengen; Frederici maakte plannen om Guyana te veroveren. De slavernij was net afgeschaft in Franse kolonies [1793, dit besluit werd later alweer terug getrokken], maar de bevolking in Guyana wist hier nog niets vanaf en daardoor heerste er onder de mensen in slavernij nog relatieve rust. Frederici hoopte de kolonie in te nemen voordat de afschaffing bekend werd en zo toch met het oude systeem van slavernij door te gaan; de Raden van Policie steunden het plan van Frederici echter niet en het werd uiteindelijk niet uitgevoerd; de aankondiging van de afschaffing van slavernij in Guyana bracht in Suriname *‘eenige agitatie onder hen [mensen in slavernij] teweeg, doch dezelve werd gemakkelijk onderdrukt’*; krijgslieden vluchtten vanuit Suriname naar Franse koloniën .

Pg. 455: *“Nu vreesde Friderici dat, zoodra de negers in Cayenne deze tijding vernamen, zij tot groote wanordelijkheden zouden overslaan en dat de slaven in Suriname, indien hun het gerucht van de vrijmaking hunner lotgenooten in eene naburige kolonie ter oore kwam, met geweld trachten zouden hunne vrijheid te verwerven, enz. Friderici vermeende op medewerking van de meeste eigenaren van plantaadjes en slaven in Cayenne te kunnen rekenen, ‘daar zij,’ zoo sprak Friderici: ‘minder afkeerig zouden wezen, onder Hollandsche bescherming, met slaven te kunnen blijven voortwerken, dan onder den Franschen naam, hunne bezittingen te zien verwoesten en ter prooi aan losbandig gepeupel te laten.”*

Pg. 459-465: Nederland is in handen geraakt van de Fransen; Wolbers citeert de brief van de Prins van Oranje waarin hij vraagt aan de gouverneur om de Engelse schepen die naar Suriname komen vriendschappelijk te verwelkomen, omdat de Engelsens zullen helpen de kolonie tegen de Fransen te beschermen; Frederici besloot echter om deze Engelsens niet te verwelkomen en er alles aan te doen de kolonie in Nederlandse handen te houden; ook binnen Suriname was onrust en Frederici nam maatregelen om de revolutionaire geest in de kolonie te bedwingen; de revolutionaire geest bleef inderdaad in bedwang, niet alleen door de genomen maatregelen, maar ook doordat men beseftte dat dergelijke denkbeelden ook konden overslaan op de tot slaafgemaakte bevolking; in Demerary breekt opstand uit onder de tot slaafgemaakte bevolking; vanuit Suriname werd een corps gestuurd; in Suriname bleef het betrekkelijk rustig.

Pg. 459: *“Wij zouden ons bestek overschrijden indien wij hier een min of meer omstandig verhaal dier in Europa en ons vaderland zich elkander snel opvolgende gebeurtenissen [rond de Franse revolutie] gaven. Dit behoort tot de algemeene en vaderlandsche geschiedenis en slechts voor zoo verre Suriname er onmiddellijk in werd betrokken, wordt er door ons gewag van gemaakt.”*

Pg. 463: *“Den 1sten Junij 1795 deed hij [Frederici], in overeenstemming met het Hof, eene publicatie uitvaardigen, waarbij het vormen en bijwonen van genootschappen waar over de regten van den*

mensch werd gesproken, het verspreiden van ontrustende tijdingen, het drukken en uitgeven van libellen, het indienen van oproerige adressen streng verboden en het gehoorzamen der wettige overheid als eerste burgerplicht werd aanbevolen."

Pg. 463: *"Men begreep in Suriname zeer goed, dat nevens de in aantal geringe blanke bevolking eene andere, eene gekleurde, leefde die gretig naar de gelegenheid wachtte om het juk, dat haar drukte, af te werpen. Toegeven aan de droombeelden van vrijheid, gelijkheid en broederschap zou niet slechts agitatie onder de blanken te weeg brengen, maar zich welligt tot de slavenbevolking uitstrekken: het naburig Cayenne was tot leerend voorbeeld."*

Pg. 465-470: Politieke ontwikkelingen in Suriname en Europa volgden zich snel op; uiteindelijk kreeg Frederici het bericht dat de Republiek vrede had gesloten met Frankrijk, dit omvatte bovendien *'de erkenning van de regten van den mensch, de vernietiging van het stadhouderschap en de vervallen verklaring van den Prins van Oranje'*; Frederici wilde dit verdrag publiceren, maar besloot de erkenning van de rechten van de mens achterwege te laten *'daar dit mogelijk agitatie bij de slaven zoude verwekken'*; door de gesloten alliantie met Frankrijk werd Guyana nu een bondgenoot en werden de Engelsen de vijand; vanuit Guyana werd zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de alliantie, hoge eisen werden door hen gesteld aan Suriname.

Pg. 468: *"Friderici wilde nu het een en ander doen publiceren, doch stelde voor, om van de laatstgenoemde resolutie dat gedeelte, hetwelk betrekking had op de erkenning van de regten van den mensch, achterwege te laten, daar dit mogelijk agitatie bij de slaven zoude verwekken. Friderici vreesde zeker dat zij zich eens mogten gaan verbeelden ook menschen te zijn en regten te hebben."*

Pg. 470-479: Van Braak, een afgevaardigde uit Nederland, komt in Suriname aan; hij verklaart dat is besloten de Sociëteit van Suriname op te heffen en een *'Committé tot de zaken van de koloniën en bezittingen op de kust van Guinea en in America'* aan te stellen; Wolbers citeert een brief waarin dit besluit wordt toegelicht; de relatie met Engeland verslechterde; de Engelsen blokkeerde de Surinaamse kust waardoor de toevoer van levensmiddelen werd gestremd; een Nederlands schip wordt gekaapt door de Engelsen; opvang van vluchtelingen uit Guyana.

Pg. 481-484: Nederland verloor ondertussen steeds meer de onafhankelijkheid en ideeën over *'Bataafse vrijheid'* wortelden zich daar; Wolbers geeft een overzicht van de toestand van de kolonie door te citeren uit *'eene uitvoerige missive door Friderici aan het Committé geschreven den 31sten Januarij 1799'*, o.a. gebrek aan geschikte personen voor bestuurlijke functies, hoopgevende katoen- en suikerplantages, slechte staat van koffie en cacao teelt, de magazijnen waren gevuld met voldoende voedingsmiddelen, maar met te weinig kleding voor de krijgsmacht en munitie, de staat van de defensie is niet erg gunstig en tot slot zijn de financiën van de kolonie niet rooskleuring; er is te veel kaartengeld afgedrukt.

Pg. 484-491: Een aanval van de Engelsen op Suriname resulteerde in capitulatie, Suriname stond nu onder *'immediate protectie van Zijne Britsche Majesteit'*; de Engelse bevelhebber Trigge vaardigt drie proclamaties uit; er heerste geldnood in de kolonie wat tot steeds meer problemen leidde; uitbreiding van Paramaribo.

Pg. 491-497: *'De wreede en onmenselijke straffen'* jegens mensen in slavernij bleef aanhouden, Wolbers noemt twee voorbeelden *'om de reeks der gruwelen niet te veel te vermenigvuldigen'*; Suriname had een tekort aan Hervormde predikanten; 27 maart 1802 werd in Amiens de vrede getekend, waarna Groot-Brittannië alle Nederlandse koloniën (behalve Ceylon) teruggaf; op 2 december verliet de Engelse macht de kolonie; Frederici trad af als gouverneur, maar bleef in Suriname wonen; Wolbers blikt terug op het bestuur van Frederici; Blois van Treslong neemt tijdelijk het bestuur over. Overzicht financiële situatie en andere ontwikkelingen.

Pg. 497-503: Suriname heeft veel financiële verliezen geleden; verdedigingswerken werden hersteld en verbeterd; op 5 december 1803 kwam Pierre Berranger in Suriname aan, hij werd de nieuwe gouverneur; Wolbers geeft een overzicht van de genomen maatregelen gedurende zijn korte bestuursperiode, o.a. de nieuwe wet dat *'ieder die een slaaf wilde manumitteren eene borgtogt van f2000 moest stellen'*, waardoor manumissie nog moeilijker werd; de Vrede van Amiens was van korte duur en opnieuw kwam er oorlog met Engeland; opnieuw resulteerde dit in de capitulatie van Suriname.

Pg. 505-506: Terugblik op het derde tijdvak.

Pg. 505: *"De behandeling van het derde tijdvak, ruim 120 jaren, (1683-1804) heeft in onze schets der geschiedenis eene vrij groote plaats ingenomen. Er viel zooveel te vermelden dat wij het voornaamste als het ware slechts hebben kunnen aanstippen en toch reeds hebben wij vele droevige tooneelen moeten schetsen. [...] Met andere woorden: de slavernij geworteld in het volksbestaan verstikte alles goeds. Waar slavernij heerscht kan de zegen Gods niet rusten. Het stelsel der slavernij is een zondig stelsel en zonde is een schandvlek der natiën."*

Pg. 506: *"De waarschuwing van den apostel Paulus: 'Dat niemand zijnen broeder vertrede', die eisch der christelijke liefde, werd in Suriname niet betracht - men vertrad den broeder; hij, voor wien Christus zijn dierbaar bloed heeft gestort, werd als een zaak beschouwd, als - en soms minder dan - een redeloos dier behandeld."*

Vierde tijdvak.

Vijfde hoofdstuk.

Suriname gedurende Engeland's overheersching. Van 1804 tot 1816.

Pg. 507-520: Overdracht van Suriname aan Engeland; *'om de stemming der inwoners te doen kennen'* citeert Wolbers enkele krantenberichten; voor de Europese bevolking in Suriname bleek de capitulatie niet per se ongunstig, zo hoefden plantagehouders hun inkomsten niet meer af te staan aan Nederlandse geldschietters; met de capitulatie werden door de Engelsen goede voorwaarden aangeboden, gunstig voor de Europese bevolking en het garnizoen; Sir Charles Green werd de nieuwe gouverneur van Suriname, overige ambtenaren bleven op hun posten zitten; Pierre Berranger raakte in conflict met het Engelse bestuur.

Pg. 507: *"Als mensch kunnen wij dit gevoel [dat een krijgsman liever dood gaat in de strijd, dan te moeten capituleren] begrijpen, doch zoo wij waarlijk Christen zijn en het woord der Schrift gelooven: 'dat alle dingen medewerken ten goede den genen, die God lief hebben', is het echter niet goed aan dat gevoel toe te geven, daar steeds de overtuiging levendig moet zijn, dat niets bij toeval geschiedt, maar alles ter vervulling van den raad Gods, en zoo kan ook de Christen-krijgsman, die getrouw zijn plicht heeft betracht, zich zonder morren, ofschoon met droefheid in het hart, aan die schikking onderwerpen, waarin hij de hand van zijnen God erkent, die verhoogt en vernedert wien Hij wil, en ook hierin moet worden verheerlijkt."*

Pg. 508: *"Hoe pijnlijk het voor den geschiedschrijver is, om te gewagen van een tijdvak, gedurende hetwelk zijn vaderland onder vreemde overheersching zuchtte, wordt reeds eenigzins door mij gevoeld, nu ik met mijn overzicht van de geschiedenis van Suriname, eene Nederlandsche volkplanting, genaderd ben tot het tijdvak 1804-1816, dat der Engelsche overheersching. Maar hoe pijnlijk het dan ook valt, toch wensch ik onpartijdig te zijn en mij te wachten om, door partijdige liefde voor mijn vaderland verblind, de handelingen van de over-heerschers in een verkeerd licht te plaatsen."*

Pg. 520-525: De handel van Suriname met Groot-Brittannië werd opgestart; voor Suriname was de handel met Noord-Amerika belangrijk, er werd een verzoek ingediend bij de Britse gouverneur om

Amerikaanse schepen geheel of gedeeltelijk toe te laten. Hieraan werd gehoor verleend; de macht van Frankrijk in Europa nam toe, maar Engeland behield de macht op zee; koopvaarders hadden goede bescherming op zee; toch werden de Fransen ook op zee steeds sterker.

Pg. 525-532: Gouverneur Charles Green neemt de stand van zaken op in Suriname; tijdens het Engelse protectoraat bleek er geen goede verantwoording aan de Britse staat gedaan; Green nam zich voor om wel van elke verhandeling verantwoording af te leggen; Wolbers beschrijft hoe de financiële beheer door de jaren heen werd geregeld; het Hof stelt nieuwe financiële regelingen voor, slechts een van de drie nieuwe regelingen werd aangenomen, namelijk het verhogen van belasting op manumissie; de bezuinigingen hadden dus weinig effect en extra kaartengeld werd bijgedrukt.

Pg. 532-540: Wolbers gaat terug naar oorsprong van het papierengeld door te citeren uit de memorie van Heshuijsen, deze memorie stelde ook de Britse gouverneur in staat inzicht te krijgen in de veroverde kolonie; Wolbers gaat verder in op de memorie van Heshuijsen, waarin o.a. ideeën omtrent de afschaffing van de slavenhandel voorkomen en uiteenzettingen over de bestuursvorm in Suriname, de bevolking en de geschiedenis van Joden, marrons en de oorspronkelijke bevolking; Suriname leek redelijk rustig onder het Engelse bewind en Charles Green vroeg om verlof om naar Engeland te gaan. Dit verkreeg hij.

Pg. 541-547: Brigadier-Generaal William Carlyon Hughes werd de nieuwe gouverneur; Hughes kreeg gedurende zijn bestuur met veel problemen te kampen; o.a. schaarste door beperkte handel en te korten in verschillende kassen; de slavenhandel werd afgeschaft door Groot-Brittannië, dus ook in Suriname; Europeanen in Suriname waren over deze *'beperking zeer ontevreden'* en richtten zich tot de Britse regering, maar zonder succes; sluikehandel bleef echter bestaan.

Pg. 544: *"De gedurige vermelding der geldkwestien neemt eene groote plaats in deze geschiedenis in, [...]. Dat het beoogde doel: rijk te worden, velen in den strik deed vallen en in meniglei verzoeking bragt, bevestigt op nieuw de waarheid van Gods Woord, hetwelk dit heeft voorzien. Op het goud, verkregen ten koste van het zweet en bloed van medemenschen, rustte geen zegen."*

Pg. 547: *"De eischen van godsdienst en menscheijkheid hadden over die van zelfzucht en eigenbelang gezegevierd: Engeland had den eersten stap op den goeden weg gedaan, die weldra door de andere Europesche mogendheden werd nagevolgd; [...]."*

Pg. 547-558: Het vrijcorps heeft een aanval gedaan op slavenhouders en daarbij twee officieren, een sergeant, twee commissarissen en de directeur vermoord; opnieuw aanvallen van de Bonni-marrons, zij werden geholpen door de Aucaners; Majoor-Generaal Archer werd als hoofdofficier van de krijgsmacht benoemd; onenigheden tussen Archer en gouverneur Hughes, de aanleiding was dat Archer de straf van de Spaanse Bok onacceptabel vond (zeker onder de Engelse vlag en omdat het de Engelse militairen deed twifelen aan hun plicht). Hij pleitte ervoor deze straf *'niet langer op het hoofdkwartier Z.B.M. troepen te laten plaatsvinden'*. Hughes was het hier niet mee eens en de wijziging werd niet doorgevoerd; *'Archer verliet weldra de kolonie; de zaken bleven op den ouden voet en de kastijding der slaven op het fort Zeelandia alzo voortduren'*; er waren klachten over het handelen van ambtenaren; Hughes vroeg om verlof om naar Engeland te gaan, maar overleed nog voor zijn terugtocht.

Pg. 553: *"...kapitein Cramstown schreef een brief aan Archer, uit aller naam, waarin hij o.a. getuigde dat dergelijke straoefeningen niet slechts tegen alle menscheijkheid streden, maar dat ook de kreeten der ongelukkige wezens, gedurende hunne pijniging geslaakt (the cries of these poor wretches, suffering torture) de soldaten in de vervulling hunner pligten hinderden, (*)*

Archer deelde dezelfde overtuiging en verzocht daarom aan Hughes, dat hij bevel zou geven, om de kastijding der slaven niet langer op het hoofdkwartier van Z.B.M. troepen te doen plaats

vinden: daar het menschelijk gevoel er tegen opkwam en het de Britsche vlag, onder welke bescherming zoo iets gebeurde, onteerde, enz.(†)."

Pg. 557-558: Hughes overlijdt. John Wardlau neemt het interim bestuur over; in Guyana wordt het Franse bestuur overgedragen aan een Portugees bestuur (1809) nadat de bevolking in slavernij voor deze kant koos en dreigde met het verwoesten van de kolonie; Baron Charles Bentinck werd de nieuwe gouverneur van Suriname; de Hervormde Gemeente van Suriname kreeg voor het eerst sinds twee jaar weer een predikant; schoolonderwijzer Johannes Vrolijk bracht verbetering in het onderwijs; over het bestuur van Bentinck is weinig officiële correspondentie te vinden.

Pg. 559: *"Ook het schoolonderwijs bevond zich ter dien tijd in een ellendigen toestand; doch in hetzelfde jaar 1809 kwam de bekwame schoolonderwijzer Johannes Vrolijk in de kolonie. Hij was een inboorling van Suriname, een kleurling, en had in Nederland zijne opleiding genoten. Van toen af werd er spoedig eene verbetering bespeurd, die waarlijk verrassend was. Vrolijk had weldra eene groote welbezochte school en vormde zeer kundige leerlingen, die in de Surinaamsche maatschappij het sieraad uitmaken van den kring, waartoe zij behooren."*

Pg. 560: *"Van geen der, in den Engelschen tijd, geregeerd hebbende Gouverneurs, bestaat zoo weinige officiële Correspondentie; daarom moeten de bijzonderheden, omtrent zijn bestuur, voornamelijk worden ontleend aan brieven, memoriën en verschillende andere stukken door zijn opvolger aan het Britsch Gouvernement overgelegd, en die misschien niet geheel onpartijdig zijn."*

Pg. 561-562: Napoleon heeft alle koloniale toevoer vanuit Engelse koloniën verboden; plantagehouders in Suriname wanen zich rijk omdat contact met Nederland daardoor is afgesloten, zij voelden zich verlost van de schulden die zij in Nederland hadden; kolonisten gingen leven boven hun stand; Afrikanen waren via sluikehandel nog altijd te krijgen; de Engelse regering was 'goed gezind' als het ging om de Europese burgers, 'de Joden echter werden in den Engelschen tijd vernederd en achteruit gezet. Zij mogten geene openbare bedieningen waarnemen; te minste zij werden er niet toe geroepen'; door hoge kosten van de kas tegen weglopers besloot Bentinck dat als het vrij-corps jaarlijks 'meer dan f600,000 zou kosten', de overige kosten voortaan 'uit 's Konings kas te betalen'; pas na zijn bestuur zou blijken dat de kosten van het vrijcorps daardoor nog veel hoger opliepen; Bentinck overleed op 8 november 1811.

Pg. 562: *"Men baadde zich in overdaad; de verkwisting van sommige kolonisten kende geen palen; 'waarom zou men zuinig zijn?' redeneerden velen: 'men had nu geld genoeg; want men behoefde geene remises naar Nederland te doen, en Engeland gaf hooge voorschotten.'*

Zoo redeneerden velen en handelden dien overeenkomstig; zoo leefde men in begoocheling voort en bedacht niet, dat de in Holland opgenomen gelden, door de jaarlijksche renten aanmerkelijk grooter werden."

Pg. 564A-564D: Majoor-Generaal Pinson Bonham werd de nieuwe gouverneur; Bonham treft de financiële staat van Suriname aan in een wanordelijke toetsand, hij ontsloeg daarop de Raad-Fiscaal en de Raad Boekhouder-Generaal; ook bij ieder departement ontdekte Bonham een 'onbeschrijfelijke wanorde'; de kosten van het vrijcorps waren veel te hoog opgelopen; Bonham stelde een financiële commissie in die nader onderzoek moest doen; Bonham wilde de financiële orde herstellen zónder kaartengeld bij te drukken; hij 'voerde een betere heffing van de onderscheidene belastingen in'; de financiën werden steeds meer tot een gezonde staat gebracht

Pg. 564A: *"Bonham was een geheel ander man dan Bentinck. Was Bentinck een goed doch tevens een zwak man, die zich te veel door anderen leiden liet; Bonham daarentegen bezat kracht,*

zelfstandigheid en energie. Met een vaste hand greep hij de teugels van het bestuur en ontzag niemand, waar hij vermeende dat zijn plicht hem gebod. Hij vond een verwarden stand van zaken in Suriname; hij wenschte dien te verbeteren èn orde èn regel in de verschillende takken van bestuur te doen heerschen. Dit echter was een moeijelijk werk; de tegenstand, dien hij daarbij ondervond, maakte hem soms bitter, en hooghartige trots deed hem soms de vereischte matiging uit het oog verliezen. Bonham was streng regtvaardig; hij bezat evenwel een medelijdend hart; want geen der vorige Gouverneurs trok zich het lot der arme slaven zoo krachtig aan, als Bonham.”

Pg. 564D-568: Een volkstelling wordt gehouden; Bonham is gunstig gezind tegenover de Moravische Gemeente; Bonham zorgde voor de komst van een Anglicaanse priester; nog onder Bentinck was er een schip aangekomen met Afrikanen, Bentinck had hen in fort Zeelandia opgesloten [omdat de slavenhandel was afgeschaft]. Bonham wilde hen ‘naar het etablissement zenden, waar de tot dwangarbeid veroordeelde negers zijn’, maar op aandringen van de Britse regering stelde Bonham hen in vrijheid; Bonham neemt maatregelen tegen de zware straffen uitgevoerd op fort Zeelandia, voortaan moet een schriftelijke aanklacht van de misdaad worden ingediend, waarna de Heer Fiscaal alleen een straf mag ‘decideeren welke aan de misdaad evenreedig is’. Ook ‘ontzag hij niet hen te doen vervolgen en straffen; zoo het hem bekend werd, dat zij hunne slaven mishandelden’.

Pg. 565: *“Verder waren er eenige Moravische zendelingen, die in hunne kapel elken avond godsdienstoefening hielden, welke altijd vóór 8 ure was afgeloopen, omdat na dien tijd geen slaaf zich op straat mogt vertoonen zonder verlofbriefje van zijnen meester(+); en de meeste bezoekers dier kapel behoorden tot den slavenstand. Ook in de districten bevonden zich eenige zendelingen dier gemeente. Bonham legt omtrent hen een gunstig getuigenis af. ‘Zij voorzien geheel in hunne eigen behoeften. Zij werken met veel zegen; nimmer hoort men van eenige ongeregeldheden door hen verwekt, of worden klagten tegen hen vernomen.’”*

Pg. 567: *“Was Bonham streng regtvaardig, hij bezat echter, zoo als wij reeds vroeger hebben aangemerkt, een medelijdend hart en trok zich het lot der verdrukke slaven aan. Telkens vindt men hiervan het bewijs in zijne uitspraken aan de Britsche regering. [...] ‘Ik heb,’ schreef hij o.a. aan lord Bathurst, ‘21 jaren in de West-Indiën verkeerd, en in iedere kolonie heb ik steeds gehoord, dat het eene zeer zware straf voor een neger was, om hem aan een planter in Suriname te verkoopen, en ik bevind nu dat zulks waarheid is.’(**) ‘Ik ben nog in geene kolonie geweest, waar de slaven zoo slecht worden behandeld, zulk slecht voedsel en zulke sobere kleeding ontvangen en waar zij toch tot zulk een zwaren arbeid, boven hunne krachten worden genoodzaakt.’(++)”*

Pg. 568-590: Bonham komt op voor de rechten van de afwezige crediteuren; Bonham vraagt de Britse regering een ‘vertrouwd persoon’ naar Suriname te sturen die kan dienen als ‘Curator over de verhypothekeerde plantaadjes’; John Bent werd hier voor aangesteld, hij arriveerde op 15 mei 1813; Bonham stelt een proclamatie op waarin de bevoegdheden van Bent zijn beschreven. Wolbers heeft de gehele proclamatie in zijn boek opgenomen; er ontstond direct hevige kritiek op deze proclamatie en de macht die John Bent daarmee kreeg; er werd een petitie tegen deze proclamatie opgesteld door Vlier en de Rives, ‘van wie het, (altijd volgens Bonham) wel bekend was, dat zij vroeger tot de Jacobijnsche partij in Suriname hadden behoord’; Bonham eiste de intrekking van deze petitie, maar met weinig effect; ‘Ook in het Hof van Policie, welks leden voor het grootste gedeelte uit Administrateurs bestonden, openbaarde zich een heftige geest van tegenstand’, zij stelden zich tot de Britse koning te wenden en vroegen om in de tussentijd ‘de Commissie van John Bent te Schorsen’; Bonham gaf hieraan geen gehoor; de ‘leden van het Hof’ organiseerde daarop een buitengewone vergadering die onstuimig verliep; Bonham schreef nieuwe proclamaties uit, maar er bleef onwil heerschen; Bonham dreigde met straffen als de Directeuren niet gehoorzaamden; hierop ontstonden

nieuwe briefwisselingen, waar ook John Bent aan deelnam; Bent beschrijft in een van zijn brieven hoe de administrateurs de plantages bestierden, *'het oordeel van Bent hierover is zeer ongunstig'*; Bent schreef dat *'tegen deze handelingen niets was te doen [...] daar de gerechtshoven in Suriname grootendeels uit administrateurs bestonden'*; Bent heeft ook kritiek op de behandeling van mensen in slavernij door de directeuren, hij poogt hier iets aan te doen; de orders die Bent uitriep werden nauwelijks opgevolgd; opnieuw werd een petitie tegen de commissie van Bent geschreven; de door de gouverneur benoemde commissarissen Fagel en Penn waren wél voorstander van de commissie van Bent en wilde deze zelfs uitbreiden; de onrust laaide weer opnieuw op toen Bonham ook het beheer van de Weeskamer onder Bent wilde plaatsen; het bestuur van de Weeskamer weigerde dit, waarop Bonham *'onmiddellijk den boekhouder-generaal Melville en den 2de fiscaal Lolkens ontsloeg'*; deze voormalige ambtenaren kozen nu ook partij tegen Bonham, evenals het Hof; er werd een petitie naar de Britse regering gezonden met het verzoek de commissie van Bent daadwerkelijk een commissie te laten zijn, zodat de macht niet bij een persoon zou komen te liggen; de Britse regering gaf hieraan deels gehoor; omdat in Europa Napoleon was verslagen, was de verwachting dat Suriname snel weer in handen van Nederland zou vallen. Daarom werd uiteindelijk besloten de commissie in het geheel maar op te heffen; Bonham vernam pogingen tot verzoeningen en dit werd hem ook aanbevolen vanuit de Britse regering;

Pg. 568: *"Werden de pogingen van Bonham, om mishandeling der slaven te keeren, geweldig tegengewerkt, nog meer tegenwerking ondervond zijn streven, om de regten der afwezige crediteuren te handhaven. Dit vooral deed velen vijandig tegen hem worden en beroerden de gemoederen van velen in Suriname."*

Pg. 572: *"Weldra circuleerde in de kolonie eene petitie, die door Bonham 'een oproerig geschrift' werd genoemd, tegen dezen maatregel ter onderteekening. Die petitie was opgesteld door de heeren Vlier en de Rives, regtsgeleerden, van wie het, (altijd volgens Bonham) wel bekend was, dat zij vroeger tot de Jacobijnsche partij in Suriname hadden gehoord. Bonham verbood de verdere circulatie van dat geschrift; hij eischte het van Vlier terug, en beval, dat de beide opstellers, Vlier en de Rives, binnen tien dagen, ieder eene borgtogt van f10,000 zouden stellen, ter verzekering van hun verder rustig gedrag als goedgezinde onderdanen; terwijl zij, bij gebreke daarvan, uit de kolonie zouden verwijderd worden."*

Pg. 576: *"Als voorname bezwaren tegen Bents commissie werden opgenoemd: 1o. zijne groote bezoldiging, die op 30,000 pond sterling 's jaars werd begroot; 2o. dat één man een zoo uitgebreide administratie niet behoorlijk kon voeren; 3o. dat er eene hardheid in lag voor sommige Londensche huizen hunne consignatiën te verliezen; en 4o. dat de verleiding voor Bent om gunsten te verleenen, te groot was."*

Pg. 577: *"Verder beschrijft hij de wijze waarop door de gemagtigden (de administrateurs) de zaken werden bestierd. Het oordeel van Bent hierover is zeer ongunstig. Als een klein bewijs hoe de handelwijze dier heeren nadeelig voor de crediteuren was, verhaalt hij, dat van sommige inwoners, die hunne goederen aan personen in Holland bij erfenis vermaakt hadden, niet slechts de plantaadjes onder beheer der administrateurs bleven, maar dat dezen zelfs de getesteerde gelden in handen hielden, terwijl tegen deze handelingen niets was te doen; ook geen processen hiertegen, want daar de gerechtshoven in Suriname grootendeels uit administrateurs bestonden, was hiervan geen regt tegen lieden van hunne soort te wachten."*

Pg. 578: *"Van de directeurs der plantaadjes getuigt Bent, dat zij een soort van dronken lieden waren, die de slaven allerwreedaardigst behandelden; zoodat het zeer noodzakelijk was, dat het*

Gouvernement zich het lot dier armen aantrok. 'In geen deel der wereld,' dus besluit hij zijnen brief, 'hebben zoo vele misbruiken van allerlei aard plaats, als hier.'"

Pg. 582: *"[dat] indien Bents commissie in haar geheel werd uitgevoerd, de kolonie zoude worden geruïneerd. Men trachtte deze bewering te staven, door aan te voeren: 1o. dat door Bent overal eerst in te moeten kennen, vele verdragingen werden veroorzaakt, ja de handen als gebonden waren; 2o. dat de aan Bent verleende magt veel te groot was, en 3o. dat de slaven, die vrijheid hadden, om zich op Bent te kunnen beroepen, daardoor het vereischte ontzag voor hunne meesters uit het oog verloren. Verder beklagde men zich in diezelfde petitie over de gestrenge maatregelen door den Gouverneur genomen tegen Vlier en de Rives, waarbij hij tevens de wetten der kolonie had verkracht(*).*

Pg. 586: *"De hoofdinhoud der rekwesten was: dat men de Britsche regering verzocht, om zoo zij de maatregelen omtrent de verhypotheteerde plantaadjes volstrekt wenschte door te zetten, het beheer aan eene commissie en niet aan een enkel persoon op te dragen. Een dezer rekwesten was door vier, het andere door vier en tachtig personen onderteekend(*). Het Britsch Gouvernement leende ten deele gehoor aan deze klagten en aan Bonham werd bevolen, dat hij de gemoederen niet door noodelooze gestrengheid nog meer moest verbitteren, maar integendeel trachten moest om ze door inschikkelijkheid tot verzoening te brengen."*

Pg. 589: *"Hiermede eindigt onze mededeeling betreffende de Bents commissie, die zoo veel gerucht in de Surinaamsche wereld maakte. Wij hebben ze verhaald, zoo als ze ons uit de officiële bronnen, berustende op Hear Majestys Statepapers officeen door particuliere berigten, is bekend geworden. Is het gedrag van Bonham welligt niet in alles geheel van willekeur vrij te pleiten, zoo kunnen wij hem niet te hard vallen, [...]terwijl men verder onpartijdig oordeelende, moet erkennen, dat de Britsche regering bij de instelling van Bents commissie uit edele beweegredenen heeft gehandeld en dat geen baatzuchtig eigenbelang maar oprechte begeerte om de regten der hypotheekhouders te beschermen, hare drijfveer was. Al neemt men voor een oogenblik aan, dat de Britsche regering in de keuze harer middelen heeft gedwaald, dan nog heeft zij ter goeder trouw gedwaald."*

Pg. 590-593: Napoleon is verslagen; Groot-Brittannië en Frankrijk sluiten weer vrede; in Suriname arriveert de acte waarin is vastgelegd dat Nederland weer handel mag drijven met (een gedeelte van) de Britse koloniën, Wolbers heeft deze acte in zijn geheel opgenomen in het boek; ook tussen Groot-Brittannië en Noord-Amerika werd de vrede getekend en handel met Noord-Amerika kon weer opgang komen; kolonisten van het district Nickerie, dat vooral uit Engelsen bestaat, willen voorwaarden voor bepaalde vrijheden vastleggen voordat de kolonie weer in Nederlandse handen zou vallen; de Nederlandse koning stond dit toe; de Britten haalden hun krijgslieden weer van de buitenposten, daar werden nu 'de compagnien kleurlingen en vrije negers der schutterij geconsigneerd', totdat Hollandse troepen hen zouden aflossen; Generaal-Majoor Willem Benjamin van Panhuijs werd door Nederland als nieuwe gouverneur benoemd; op 26 februari 1816 werd de Engelse vlag neergehaald en de Nederlandse vlag gehesen.

Pg. 596: *"Het was een plechtig oogenblik toen de Engelsche vlag, die midden op het Gouvernementsplein aan een hoogen stok woei, langzaam werd nedergelaten, terwijl de Hollandsche driekleur even statig werd opgeschen; waarop een luid gejuich door het volk werd aangeheven en het Oranje boven daverend door de lucht weërgalmde."*

Pg. 596: *"Bij het sluiten van het Engelsche tijdvak moeten wij evenwel, daar wij steeds wenschen onpartijdig te zijn, bekennen, dat wij niet met Teenstra en anderen instemmen, wanneer zij het Britsch bestuur als nadeelig voor de kolonie beschouwen."*

De Britsche regering heeft met matiging van de verkregen magt gebruik gemaakt, en getracht de belangen van Suriname te bevorderen en tevens die der Hollandsche geldschieters niet uit het oog te verliezen.

Dat door vroegere schrijvers een ongunstig en onregtvaardig oordeel over het Britsch bewind is uitgebragt, gelooven wij voornamelijk te moeten zoeken, in de omstandigheid, dat er zoo weinig bronnen tot het regt kennen van dit tijdvak in Holland of Suriname aanwezig waren."

Pg. 597: *"Nederlandsche en Britsche autoriteiten en ambtenaren wedijveren in beleefdheid, om het onderzoek der officiële bronnen gemakkelijk te maken, zelfs voor hem, die zich met zwakke schreden en nog weinig geoefenden blik op het moeilijk gebied van historie waagt te begeven en die hierdoor moed erlangt om verder voort te gaan."*

Vijfde tijdvak. van 1816 tot 1861.

Eerste hoofdstuk.

Van de overname van het bestuur door van Panhuijs (1816) tot de aanstelling van P.H. Cantz'laar, als gouverneur-generaal der Nederlandsche West-Indische bezittingen (1828.)

Pg. 598-606: Een gehele proclamatie Van Panhuijs is door Wolbers opgenomen; veranderingen in de politieke structuur: meer macht naar de gouverneur, minder macht naar het Hof van Politie en Criminele Justitie; nieuwe leden werden benoemd voor het Hof van Civiele Justitie; de financiële kassen werden herstructureerd; er werd een reserve kas begonnen; wat betreft de handel en scheepvaart werd bepaald dat deze *'alleen mogten geschieden uit en naar Nederland'*, met uitzondering van handel met Noord-Amerika; de regering poogde *'een en ander meer in overeenstemming brengen met de inrigtingen in Nederland'*, zo werden de corpsen ontslagen en kwam er een burgermilitie; Van Panhuijs berichtte aan Nederland dat Suriname in staat was zelf de ambtenaren en militaire macht te bekostigen, dit bleek echter al snel helemaal niet te kunnen en Suriname werd weer afhankelijk van subsidie; Van Panhuijs overleed, Cornelis Rijnhard Vaillant werd ad interim gouverneur.

Pg. 607-609: Tijdens het ad interim bestuur *'werden vele belangrijke besluiten uitgevaardigd en vielen er droevige gebeurtenissen in Suriname voor'*; in 1817 werden Algemene Schoolwetten ingevoerd; een Gouvernementsblad werd opgericht waarin alle officiële bekendmaking zouden worden geplaatst; een opsomming volgt van verdere besluiten die werden afgevaardigd; om de aanhoudende sluikehandel in Afrikanen tegen te gaan, werd in 1818 in Den Haag besloten een *'Gemengd Gerechtshof tot wering van den slavenhandel'* in te stellen in te stellen. Dit gerechtshof zou een samenwerking zijn tussen Groot-Brittannië en Nederland; een lichte aardbeving werd gevoeld; de kinderpokken braken uit; een opstand tussen de burgerij en de militairen dreigde *'ter oorzaak van het deballoteren van een officier, den heer Lauts, in de Surinaamsche Societeit'*.

Pg. 610-616: Verklaringen voor het feit dat Suriname niet vooruitging na de overname door Nederland; Suriname raakt opnieuw in financiële problemen; grote brand in Paramaribo (1821), vier mensen overlijden; grote schade; *'Nederlandsche weldadigheid verloochende zich ook nu in Suriname niet'*; met de heropbouw van de stad werden nu grote pleinen gemaakt en een stenen waag; Vaillant vroeg ontslag aan.

Pg. 610-611 : *"Toen nu echter de kolonie op nieuw onder het Nederlandsch bestuur was gekomen moest die stand van zaken veranderen. De koloniale producten werden nu niet langer in Suriname verkocht, maar voor het grootste gedeelte onmiddellijk aan de kantoren in Nederland geconsigneerd; de geldschieters in Nederland verlangden de opgelopen intresten hunner uitgezette kapitalen te erlangen; sommige eischten de kapitalen zelve op; de Engelsche kooplieden, die nu geene goederen meer naar Suriname konden verzenden, verlangden remises, enz. enz."*

Pg. 613: *“Het knetteren der hoog opgaande vlammen, het gedruisch der instortende huizen, het angstgeroep van hen, die hunne bezittingen eene prooi der vlammen zagen, was ontzettend om aan te hooren. Aan blusschen van hetgeen reeds in brand stond, viel niet te denken. Men trachtte door het omhalen van huizen de vlammen te stuiten; doch de stevigheid dier gebouwen, ofschoon geheel van hout, maakte dezen arbeid zeer moeilijk. Het woedende element scheen door niets gestuit te kunnen worden; [...].”*

Pg. 616-623: A. de Veer werd de nieuwe gouverneur; beschrijving van de voorgeschiedenis van De Veer in andere koloniën; met De Veer's aantreden was Suriname in financiële moeilijkheden, o.a. door schulden; opsomming genomen maatregelen door van De Veer, o.a. omtrent financieel beleid, de schutterij, de gezondheidszorg, de bevolking in slavernij, het probleem van 'weglopers' en de sluikehandel (slavenhouders moesten nauwkeurigere slavenregisters bijhouden); komst van een Frans schip met 353 Afrikanen aan boord, er werd besloten dit schip onder 'gewapende leiden, naar eene Franse bezitting' te voeren. Toch lukte het dit Franse schip om midden in de nacht, ter hoogte van plantage Jagtlust, de Afrikanen op het land te brengen. Toen de Gouverneur dit hoorde vervolgde hij de betrokkenen, 'terwijl de slaven als vrije arbeiders aan het Gouvernement werden uitgeleverd'.

Pg. 623-629: Er heerste griep in de kolonie; twee Nederlandse koopvaardijochepen verbrandden; lichte aardbevingen werden gevoeld; er ontstond brand in de Keizersstraat; er werd onderzoek naar de landbouw gedaan; de eerste stoomboot (een Franse) arriveerde; de eerste Nederlandse stoomboot arriveerde kort daarop; het Surinaams kaartengeld werd gereduceerd en daarna zelfs volledig ingetrokken ('eene der gewigtigste gebeurtenissen, tijdens het bewind van de Veer'), deze maatregelen hing samen met de invoering van het Nederlandse muntstelsel per 1 januari 1827; belastingverhogingen.

Pg. 629-633: Vanwege de slechte staat in Suriname werd Majoor J. van den Bosch vanuit Nederland naar West-Indië gestuurd; Suriname en de 'West-Indische eilanden' werden onder een Gouverneur gebracht, gouverneur De Veer werd daarop ontslagen en Paulus Roelof Cantz'laar werd als 'de schout bij nacht' aangewezen; een dankbrief van J. van den Bosch aan De Veer is door Wolbers in zijn geheel overgenomen; De Veer bleef in Suriname wonen, waar hij ook overleed; Wolbers citeert de Surinaamsche Courant die bericht van dit overlijden.

Pg. 633-636: Wolbers beschrijft de toestand van Suriname met het aantreden van Majoor J. van den Bosch; financiële situatie is veel vooruit gegaan, maar voldeed nog niet; onderwijs voor de hogere klassen verbeterde; 'godsdienst en zedelijkheid' bleef op een laag peil; grote verschillen tussen bevolkingsgroepen; armoede onder de lagere klassen; voorstel geneesheer Coupijn om gratis gezondheidszorg te verlenen. Nicolaas Gerrit Vlier is hiervan direct een groot voorstander en de 'Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid' werd opgericht; 'de Christelijke liefde der Hernhutters ging voort'.

Pg. 633: *“...de verhouding tusschen de meer bevoorregte en de lagere klasse was droevig. Vooroordeel en onverschilligheid hadden een afscheidsmuur tusschen hen opgetrokken. Afgescheiden van de eerste was de laatste aan zich zelve overgelaten en ten prooi gegeven aan allerlei ellende en de daarmede gepaard gaande ondeugden en misdrijven. Verschil van kleur werd als een smet op een deel der bevolking geworpen, en daardoor tusschen de verschillende standen der burgermaatschappij eene verwijdering bewerkt, die voor het algemeen belang ten hoogste nadeelig was.”*

Pg. 634: *“De Geneesheer Martinus Mauritz Alexander Coupijn, Surinaamsch kleurling, deelde, in de maand November 1827, aan een kring van een viertal vrienden een door hem gevormd plan mede, ten doel hebbende om, - uit aanmerking van de kommervolle omstandigheden, waarin de minvermogenen verkeerden, door het verschaffen van kosteloze geneeskundige hulp aan*

behoefte zieken, hun toestand in dat opzigt, zoo veel mogelijk te verbeteren. Dit prijsselijk voornemen vond onmiddellijk weerklank in de harten der aanwezigen, en de ijverige en uitnemende Nicolaas Gerrit Vlier, een kleurling en zoo in regterlijk ambtsbetrekking als anderzins een sieraad van zijn stand, die daarbij tegenwoordig was, deed aanstonds het voorstel, om hem en de overigen toe te laten zich bij hem aan te sluiten en den kring wijder uit te strekken, naar gelang de behoefte aan stoffelijke en zedelijke hulp, dit noodzakelijk mogt maken.”

Vijfde tijdvak.

Tweede hoofdstuk.

Van de optrede van P.H. Cantz'laar als gouverneur-generaal der Nederlandsche West-Indische bezittingen (1828) tot de aftreding van B.J. Elias (1845).

Pg. 637-649: Wolbers beschrijft de staat van Suriname: *‘Alles hijgde naar verandering, verbetering, opheffing’*; het was aan Van den Bosch om deze verbeteringen te brengen; Van den Bosch bracht een nieuw regeringsreglement uit, waarbij de West-Indische koloniën onder een gouverneur-generaal werden gebracht. De macht van deze gouverneur-generaal werd uitgebreid, terwijl het Hof van Policie en Justitie ophield te bestaan. Een Hooge Raad werd samengesteld uit vier ambtenaren, die besluiten aannamen door te stemmen; er kwam een afzonderlijke rechterlijke macht en er kwamen gemeentelijke besturen; de Raad-Commissaris-Generaal hield voortaan toezicht op sociale zaken, waaronder de behandeling van mensen in slavernij en het streven *‘de Christelijke Godsdienst zoo veel mogelijk onder de Heidensche bevolking uit te breiden’*; Van de Bosch droeg het hoofdbestuur van elke kolonie op *‘de werktijd, de voeding en kleeding der slaven behoorlijk’* te regelen en vast te leggen; Van den Bosch probeerde ook de veroordelen rond kleur en godsdienst tegen te gaan *‘door benoeming van verdienstelijke kleurlingen en Joden tot belangrijke betrekkingen’*; Van den Bosch wilde een West-Indische Bank beginnen, liet een landsplantage aanleggen ter bevordering van *‘proefnemingen in het belang van den Landbouw’* en stimuleerde de invoering van stoomfabrieken.; de Maatschappij van Weldadigheid werden er door de *‘magthebbenden in Suriname’* van beticht *‘geheime bedoelingen’* te hebben. Van den Bosch nam de maatschappij echter in bescherming en beval deze aan bij het Koloniaal Gouvernement; de maatschappij *‘ter bevordering van het godsdienstig onderwijs onder de slaven en verdere Heidensche bevolking in de kolonie Suriname’* werd opgericht; Wolbers citeert uit de missive waarin de doelen van deze maatschappij zijn opgenomen; de taak van Van den Bosch, namelijk om nieuwe regeringsreglementen op te stellen en in te voeren, zat erop; Wolbers vertrekt op 1 augustus 1828 naar Nederland.

Pg. 645: *“...en het oprigten der reeds genoemde Maatschappij van Weldadigheid, die ten doel had de ondersteuning der behoeftigen en het verschaffen van onderwijs aan de kinderen van minvermogenden. De Israëlieten, die evenzeer als de kleurlingen door de zoogenaamde Aristocratie van Suriname verstooten werden, vereenigden zich met hen. Door die vereeniging bewogen zij zich eenvoudig op Philantropisch terrein. De magthebbenden in Suriname werden bevreesd, en zij schreven aan de oprigters geheime bedoelingen toe, die echter door de openbaar gemaakte statuten duidelijk werden weersproken. De uitnemendste der kleurlingen hadden zich tot van den Bosch begeven, hem den toestand blootgelegd en zijne ondersteuning verzocht.*

[...] onmiddellijk nam hij [Van den Bosch] die Maatschappij in bescherming en beval hare belangen, op eene nadrukkelijke wijze, bij het Koloniaal Gouvernement aan. Die jeugdige plant nam hierdoor in hooge mate in zedelijke kracht toe en werd sedert met meer belangstelling gadegeslagen. Het voorbeeld van den Commissaris-Generaal werkte gunstig; er traden spoedig velen tot genoemde Maatschappij toe; het getal harer leden vermeerderde aanzienlijk en - zij werd hierdoor in staat gesteld veel in het belang van Surinames behoeftige bevolking te doen.”

Pg. 649: *“Dat de zending van van den Bosch weinig aan de hoopvolle verwachtingen en goede bedoelingen der Nederlandsche regering heeft beantwoord, lag niet aan den persoon van van den Bosch, die met ijver en getrouwheid, de hem opgelegde taak, naar zijn beste weten heeft volbragt; doch andere omstandigheden waren daarvan de oorzaak.”*

Pg. 650-660: P.R. Cantz’laar werd gouverneur-generaal over de West-Indische koloniën; Cantz’laar voerde de nieuwe regeringsreglementen uit; Cantz’laar voert o.a. in dat mensen in slavernij verhandeld konden worden tussen koloniën (ook al is slavenhandel verboden); de Particuliere West-Indische Bank werd opgericht (eerder al begonnen door Van den Bosch); het verging deze bank niet heel gesmeerd. Het moest bijvoorbeeld ophouden om leningen te verstrekken aangezien deze niet werden terugbetaald. De zwakke positie van de bank was slecht voor de handel en daarmee voor de financiële staat van Suriname; verdere ontwikkelingen onder het bestuur van Cantz’laar; Cantz’laar overleed en Evert Ludolph Baron van Heeckeren werd de nieuwe gouverneur-generaal.

Pg. 661-666: Door het ophouden van de West-Indische Bank was ontevredenheid ontstaan jegens de regering in Nederland, waardoor ook het gezag van het bestuur in Suriname in moeilijkheden kwam; er was in 1830 een bericht naar de koning gestuurd waarin 50 burgers van Suriname hun vijf bezwaren tegen de regering hadden opgesteld, o.a. verhoogde en nieuwe belastingen, de eis dast Suriname onafhankelijk moet kunnen draaien en bovendien de tekorten van andere koloniën moet kunnen opvangen en er was kritiek op het verbod van het verhandelen van mensen in slavernij tussen plantages; Wolbers gaat op alle bezwaren een voor een in; in 1832 kwam de Nederlandse regering met een tegemoetkoming, weliswaar was dit gunstig voor de plantagehouders, maar de ‘bescherming’ van mensen in slavernij werd weer afgebrokkeld; nieuwe manumissie regels.

Pg. 661: *“Vijf hoofdbezwaren tegen de toenmalige inrigting van het bestuur werden door de adressanten aangewezen, als:*

- 1o. het aangenomen stelsel, dat de kolonien geheel en al zich zelve moesten onderhouden;*
- 2o. het stellen der gezamenlijke Nederlandsche West-Indische bezittingen onder één Gouvernement-Generaal, voor zoo verre daarmede verbonden was, de ondersteuning welke de eene kolonie aan de andere te verleenen had;*
- 3o. de, ten gevolge van een en ander, gevorderde te hooge belastingen;*
- 4o. de, uit de ontoereikendheid der reeds te hooge belastingen, ontstaande zwakheid of ongenoegzaamheid der Militaire magt ter verdediging en bescherming der kolonie; en*
- 5o. het verbod om negermagten, zonder hunne toestemming van de eene plantaadje naar de andere te verplaatsen, of dezelve partieel en familie’s gewijze te verkoopen.”*

Pg. 666-671: Op 3 en 4 september 1832 brak er hevige brand uit in Paramaribo; de brand bleek aangestoken door vier jongens in slavernij die angst hadden om bestraft te worden. Zij waren gevlucht en hadden honger, daarom besloten zij brand te stichten om in de daaropvolgende consternatie eten te kunnen stelen; Wolbers gruwte van de onmenselijke straffen die de jongens werden opgelegd. Deze straffen kunnen volgens hem alleen worden opgelegd in een maatschappij die wordt bepaald door slavernij.

Pg. 669: *“...om spijs te bekomen, rijpte bij hen het verschrikkelijke plan om brand te stichten bij den Jood Monsanto, die in zijn winkel een grooten voorraad zoutevisch en pekelvleesch had, ten einde bij de algemeene ontsteltenis eten te kunnen stelen. In het proces worden ook nog van andere grootere plannen dier wegloopers gewaagd, die echter niet meer dan grootspraak bleken te zijn.”*

Pg. 670: *“Het Gerechtshof vermeende dat deze straf niet zwaar en afschrikkend genoeg was, en in naam des Konings regt doende, veroordeelde het Cojo, Mentor en Present levend te worden*

verbrand; Winst en Tom te hangen en de overige strengelijk met tamarinderoeden te doen geeselen, in bandietenboeijen te klinken, enz.

Dit vonnis werd op Zaterdag den 26 Januarij 1833 ten aanschouwe van eene talrijke menigte ten uitvoer gelegd. Wij onthouden ons van verdere beschrijving van deze executie, die stuitend voor het menschelijk gevoel, een treffend voorbeeld oplevert, hoe het stelsel der slavernij de eischen van godsdienst en menschheid miskent, en onder voorwendsel van een exempel tot afschrikkend voorbeeld te stellen, in de negentiende eeuw, in eene Nederlandsche kolonie, geregtelijk wreedheden deed plegen, waarvoor de menschheid gruwet."

Pg. 671-678: De afscheiding van België en de daarmee samenhangende relatie met Engeland en Frankrijk, had ook nadelige gevolgen voor Suriname, o.a. door handelsembargo's en extra investeringen in verdedigingswerken; een vereenvoudiging van het koloniaalbestuur was noodzakelijk omdat dit bestuur te complex was en te veel geld kostte; de komst van een Nieuw Regeringsreglement (1832). De gescheiden machten werden nu weer verenigd. In de Koloniale Raad kwamen 'zes honorifieke leden' die zowel veel wetgevende macht hadden als uitvoerende macht. Zij oefenden zelfs ook nog een rechterlijke macht uit. Het nieuwe regeringsreglement was volgens Wolbers zeer gevoelig voor misbruik. Bovendien werd de bevolking in slavernij veel minder beschermd dan in het reglement van 1828. Een betere bescherming van deze bevolking had de kolonie volgens Wolbers kunnen behoeden voor onrust en aanvallen van 'weglopers'; in 1834, 1836 en 1837 kreeg Suriname nieuwe schepen, waaronder een stoomschip, in bezit die o.a. de communicatie verbeterden; Prins Hendrik komt op bezoek; er worden feesten gegeven en Prins Hendrik legt de eerste steen van de Hoogduitse Synagoge.

Pg. 678-681: Nieuwe reglementen voor het onderwijs en de schutterij worden doorgevoerd; op de nieuwe reglementen voor de schutterij kwam veel kritiek omdat er onderscheid tussen burgers (huidskleur) werd gemaakt; het reglement werd afgeblazen; Halberstadt werd uiteindelijk uit zijn ambt gezet door Van Heeckeren; het vijftigjarig bestaan van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen werd gevierd (de afdeling van Suriname bestond toen 19 jaar); het toneelgenootschap en -gebouw *Thalia* werd opgericht; Van Heeckeren vroeg verlof aan om naar Nederland te gaan, hij verkreeg dit maar overleed voordat hij Nederland bereikte.

Pg. 680: "Door van Heeckeren op onbewezen beschuldiging uit zijn ambt ontslagen, wendde Halberstadt, in het vaderland teruggekeerd, langen tijd vergeefsche pogingen aan om regt te verkrijgen(+); hierdoor is misschien de bittere toon, welke in dat geschrift heerscht, te verklaren; mogelijk oordeelt hij hierdoor eenigermate partijdig, doch ook in andere geschriften (uitgegevene en onuitgegevene) wordt een ongunstig getuigenis omtrent de regering van van Heeckeren gegeven."

Pg. 681-689: Philippus de Kanter werd ad interim gouverneur; na een jaar werd dit bestuur overgenomen door Julius Constantijn Rijk, de nieuwe Gouverneur-Generaal der Nederlandsche West-Indische bezittingen; de slavernij in Brits-Guyana was afgeschaft en Rijk had van de Nederlandse koning opdracht gekregen om een nieuwe reglement in te voeren als het ging om slavernij. Rijk zette zich hier echter niet erg voor in; van 'verbetering van het lot der slaven' was dus geen sprake, hij nam juist besluiten die de situatie van de bevolking in slavernij nog ondragelijker maakten; verder was er tijdens het bestuur van Rijk o.a. tweemaal brand, werd het tijdschrift 'de Kolonist' opgericht, werd een 'Maatschappij ter voorziening in de ordentelijke begrafenis van personen' begonnen en werd het toneelgezelschap Polyhymnia opgericht; op 31 maart 1842 werd het ad interim bestuur overgedragen aan P. de Kanter, die al snel werd opgevolgd door Burchard Jean Elias.

Pg. 686: *“Rijk heeft niet veel in het belang der ongelukkigen kunnen doen. Nieuwe bepalingen omtrent het vanggeld (hatelijke benaming) voor weggeloopene slaven, kunnen daaronder zeker niet worden gerekend.”*

Pg. 689-698: Volgens Wolbers maakt Elias *‘zich gehaat, omdat hij met ernst zich het lot der mishandelde slaven aantrok’*; ook Elias had van de regering de opdracht gekregen een nieuwe slavenreglement op te stellen die de positie van de bevolking in slavernij verbeterde, maar waarmee slavenhouders tegelijkertijd konden instemmen; Elias stuitte op veel tegenstand, met name van Amsterdamse kooplieden die de maatregelen een *‘inbreuk op hun regt van eigendom’* vonden en bovendien vonden dat geen enkele maatregel doorgevoerd mocht worden als plantage-eigenaren geen schadeloosstelling kregen; de kritiek van deze Amsterdamse kooplieden wekte nu ook de kritiek van Surinaamse burgers; Elias besloot onderzoek te doen naar de *‘huiselijke tucht’* op sommige plantages, waartegen Amsterdamse kooplieden opnieuw protesteerden; na nog enkele andere onenigheden keerde ook de Koloniale Raad zich tegen deze onderzoek naar *‘huiselijke tucht’*; de Amsterdamse kooplieden en de reactionaire partij in Suriname vroegen om de terugroeping van Elias; Minister J.C. Baud vroeg hierop om meer argumentatie waarom gouverneur-generaal Elias zou moeten worden teruggeroepen; de daarop gekregen argumentatie overtuigde de minister echter niet en Elias bleef op zijn positie; het bestuur in Suriname liep spaak omdat Elias te veel overhoop lag met de Koloniale Raad; ondertussen was *‘den eigenlijken oorsprong evenwel dezer verwarring: het reglement op de behandeling der slaven’* uit het oog verloren; de reactionaire partij bleef zoeken naar beschuldigingen om Elias van zijn functie te halen; Elias liet het verbod op het *‘nemen van agio op wissels naar Nederland’* intrekken, iets waar de Koloniale Raad opnieuw tegen was; de Koloniale Raad zag nu mogelijkheden om een concreet bezwaar in te dienen tegen Elias bij het bestuur in Nederland; in het door hen opgestelde *‘proces-verbaal’* werd de zaak *‘verdraaid’* en *‘verwongen’*; Elias zond dit proces-verbaal naar de Minister van Koloniën om de verdraaiingen te laten zien, daarop werden *‘de honorifieke leden van den Kolonialen Raad’* en twee *‘ongegradueerde leden van het Gerechtshof’* ontslagen; de Amsterdamsche kooplieden wendden zich hierop tot de Minister van Koloniën en daarna tot de Tweede Kamer; vanuit Suriname werd echter een brochure verzonden waarin recht werd gedaan aan het bestuur van Elias.

Pg. 698-704: Tijdens het bestuur van Elias werd verder o.a. gestart met de kolonisatie aan de Saramacca door Nederlandse landarbeiders; de voorbereidingen voor deze kolonisatie verliepen niet goed, toch werden er kolonisten vanuit Nederland naar Suriname gebracht; de Tweede Kamer boog zich nog steeds over de kritieken rond Elias, maar Elias besloot zelf al zijn ontslag aan te vragen *‘daar hij moede was langer den strijd voort te zetten met de partij der koloniale reactie’*; in Nederland werd *‘de Administrative afscheiding der kolonie Suriname van Curaçao en de overige Nederlandsche West-Indische eilanden bepaald’*; Baron van Raders werd gouverneur.

Vijfde tijdvak.

Derde hoofdstuk.

Van de optrede van R.F. Baron van Raders als Gouverneur van Suriname (1845) tot het tegenwoordig bestuur van R.F. van Lansberge 1861.

Pg. 705-721: De kolonisatie rond Groningen *‘mislukt’*, veel kolonisten sterven aan ziekten; Wolbers somt de verdiensten van Van Raders op, o.a. het verbeteren van de veeteelt en landbouw en het wegnemen van het vooroordeel rond vrije veldarbeid. Dit laatste deed Van Raders door een kanaal te laten graven door vrije lieden. Wolbers citeert het krantenbericht dat verscheen tijdens de feestelijke opening van de onderneming; uiteindelijk moest het werk gestaakt worden door *‘tegenwerking der hooge regering’*; een *‘Maatschappij ter bevordering van den Landbouw onder de vrije bevolking’* werd opgericht; de gouvernementsplantage krijg *‘machinerie uit Londen’*; op deze plantage verkortte Van Raders de werktijd en gaf hij schoenen aan de bevolking in slavernij, waarop

de administrateurs veel kritiek hadden; door de minister van koloniën werd bij Nederlandse belanghebbenden aangedrongen op het beter behandelen van de bevolking in slavernij. Aan hen werden zes voorstellen gedaan; in Nederland bracht de *'Hoofdvoorzitter van de zending der Evangelische broedergemeente in de kolonie Suriname'*, Otto Tank een circulaire uit, gericht aan de eigenaars en administrateurs in Nederland. Hierin legde hij *'eerlijk en openhartig den toestand in Suriname bloot'*; in Nederland was men van deze circulaire onder de indruk, in Suriname was er echter veel verbolgenheid over en men *'trachtte Tank tot een leugenaar te maken'*; door de vele kritiek in Suriname werden de Moravische broeders nog terughoudender met zich uitspreken over wandtoestanden; Van Raders schafte de hoge kosten en lastige formaliteiten rond manumissie af; in Nederland kwam steeds meer kritiek op de slavernij.

Pg. 712: *"Het duurde wel vier à vijf weken vóór zij hiertoe [het graven van een kanaal] wilde overgaan; eindelijk verklaarde zes vrijlieden genegen te zijn tot het aangeduide werk. Zij kwamen op den bestemden dag, maar nog schoorvoetend; nog ontbrak hun de zedelijken moed om de spade op te vatten; toen nam de Gouverneur zelf de spade op en ging lustig aan het delven. Dat voorbeeld werkte en weldra werd het ijverig nagevolgd. Nog eenigen tijd - en de bespotting, waarmede het verrigten van delfwerk door vrijen, werd aangezien, was overwonnen. Zoo wel blanken, als vrije kleurlingen en negers, stapten, de schop op den schouder dragende, met zekere fierheid door de straten van Paramaribo. Om die overwinning blijvende te maken, werd een feest verordend zoo als vroeger nimmer in Suriname was gezien."*

Pg. 719: *"Hadden de zendelingen steeds gezwegen, uit vrees voor vermeerderde tegenwerking, uit vrees dat het lot der arme slaven des te ellendiger zou worden; hadden zij immer den regel gevolgd, zich niet met de, zoo als zij het noemen, 'handhaving der plantaadje policie' te bemoeijen, de waardige Tank was van dezen regel afgeweken: hij kon niet langer zwijgen."*

Pg. 720: *"Tank keerde niet naar Suriname terug, en de Broedergemeente volgde sedert dien tijd nog stipter den gestelden regel van over deze dingen het zwijgen te bewaren. Om niet alles te verliezen moesten zij den slavenhouders veel toegeven; om den armen slaven eenige droppels uit den vollen beker des Evangelies toe te kunnen dienen, getroostten zij zich te zwijgen, waar zwijgen soms zoo moeilijk viel. Wij veroordeelen die lieve broeders daarom niet, ofschoon, volgens onze overtuiging, spreken meermalen pligt ware geweest. 'Al wat openbaar maakt is licht.'"*

Pg. 721-730: Op 17 december 1847 werd de handel met bevriende natiën geheel opengesteld; Koning Willem II overleed, Willem III volgde zijn vader op; de kolonie in Groningen kwam ondertussen nog steeds niet van de grond; vijf huisgezinnen vertrokken naar Paramaribo en hen lukte het wel om daar een bestaan op te bouwen, waaruit Wolbers concludeert dat *'de Nederlandsche landbouwer in Suriname wel werken kan en zijn brood verdienen, zonder schade voor zijne gezondheid'*; een Oostenrijks schip is onbeheerd nadat de bemanning is overleden aan gele koorts, het vaartuig werd volgens de wet verkocht. De oorspronkelijke eigenaars eisten schadevergoeding; het leidde tot dusdanig veel kritiek dat Van Raders eervol ontslagen werd; Philippus Kanter werd opnieuw gouverneur maar overleed bijna direct; de nieuwe Gouverneur werd Jonkheer Johann George Otto Stuart von Altenstadt.

730-740: In Nederland komt er steeds meer kritiek op de slavernij; *'ook in de kolonie openbaarde zich bij velen een loffelijke zucht om het beheer over slaven meer overeenkomstig de eischen van menscheijkheid te voeren'*; Altenstadt was echter geen daadkrachtige gouverneur en machtige partijen maakten misbruik van hem; de Maatschappij van Weldadigheid viert haar 25-jarig bestaan, evenals de Maatschappij ter bevordering van Godsdienstig Onderwijs; Wolbers licht de verdiensten van deze maatschappijen toe; de kolonisatie te Groningen ging nog verder achteruit; een tweede

Europese volkplanting werd gepland door Kappler met kolonisten uit Duitsland; Kappler en de kolonisten hadden constant onenigheden, bovendien bleek de kolonie te kostbaar; de kolonie was niet geheel mislukt maar verloor *'hare belangrijkheid'*.

Pg. 731: *"In Nederland was door openlijke behandeling der zaken de toestand van Suriname meer bekend geworden en meer belangstelling in het lot der slaven opgewekt. [...] De nieuwe reglementen op de behandeling der slaven waren in velerlei opzichten onvoldoende; treffend werden de leemten er van aangetoond in het bekende werk van van Hoëvell 'slaven en vrijen onder de Nederlandsche wet.'"*

Pg. 735: *"Dat het klimaat van Suriname den Europeschen landbouwer niet belet om, bij behoorlijken levensregel den landbouw te drijven heeft de ondervinding geleerd; terwijl slechts verkeerd genomen voorbereidings-maatregelen, slecht gekozen plaats der vestiging en verkeerd bestuur als de voorname oorzaken van de mislukking der kolonisatie aan de Saramacca moeten worden beschouwd."*

Pg. 741-743: Gouverneur Baron van Raders vroeg om ontslag en Generaal-Majoor Titulair Charles Pierre Schimpf werd zijn opvolger; de verkregen vrijhandel brengt veel voordelen met zich mee en de handel verbetert; een binnenlandse stoombootdienst werd opgericht *'waardoor de communicatie met verscheidene plantaadjes verbeterd en het vertier bevorderd werd'*; verschillende reglementen werden gewijzigd; zendelingen voor de marrons zijn er maar beperkt en uiteindelijk wordt het werk afgebroken, alhoewel *'het zaad niet tevergeefs is uitgestrooid'*; door houtveiling en houthandel verbeterde het contact met de marrons en het onderling vertrouwen; de Nederlandse regering *'begeerde den smet, die, door het laten voortduren der slavernij, op de Nederlandsche natie kleefde, uit te wisschen'* en bracht in 1855 een voorstel uit tot afschaffing van de slavernij in Suriname; het voorstel werd afgekeurd; Mr. J.W. Gefken, de 'Secretaris van de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van de afschaffing der slavernij', werd benoemd tot Pròcureur-Generaal van Suriname; Nederlandse abolitionisten hadden de illusie dat dit verbetering bracht voor de bevolking in slavernij en verzwakten in hun activisme.

Pg. 742: *"Zijn door vrijen handel reeds dergelijke voordeelen verkregen, hoe veel meerdere zullen er verworven worden, indien, door afschaffing der slavernij, vrije arbeid met vrijen handel hand aan hand gaan, om nieuwe bronnen op te sporen, waardoor volkswelvaart kan worden bevorderd."*

Pg. 746: *"...in Nederland bleef men nog eene wijle in den zoeten droom, dat nu in Suriname alles beter ging, en dat de afschaffing der slavernij aldaar behoorlijk voorbereid werd, terwijl officiële verslagen berigttten, dat de slavernij er slechts in naam bestond. [...] velen, wien het onaangenaam was aldus uit zoete mijmeringen verstoord en tot vernieuwde krachtsinspanning geroepen te worden, openden wel een weinig de oogen, maar, in plaats van op te springen en zich als één man rondom de standaard des regts en der vrijheid te scharen, en, met wettelijke wapenen, onrecht en dwinglandij, in Nederlandschen naam, jegens weerlooze schepselen bedreven, te bestrijden, sluimerden zij spoedig weder in en - vergenoegden zich met de gedachte eenmaal toch iets te hebben gedaan in het belang der slaven."*

Pg. 747-756: Schimpf werd gouverneur en hij zette zich in voor de positie van gamunimitteerden en diens nazaten; de hoop dat Schimpf veel goeds zou doen voor de kolonie verdween toen hij onder invloed van de reactionairen kwam te staan; vooral de 'Israëliet' Egbert van Emden kreeg veel invloed op Schimpf; *'Schimpf raadpleegde hem in alles en deed bijna niets zonder vooraf het oordeel van van Emden te hebben ingewonnen'*; onder Schimpf's bestuur werden 500 contractarbeiders uit China gehaald, eenmaal in Suriname aangekomen bleken de omstandigheden en voorwaarden voor hen veel nadeliger dan verwacht [in een voetnoot schrijft Wolbers dat hij *'tegen immigratie van*

Chinezen' is]; ook de nieuwe reglementen rondom de behandeling van mensen in slavernij komt Schimpf niet na. Hij meldde in Nederland dat de 'slavernij nog slechts in naam bestond'; de Procureur-Generaal Gefken kon ook niet veel uitrichten omdat hem 'meestal de kracht en magt ontbrak om werkelijk verbetering in het lot der slaven te brengen'; met de staatskas ging Schimpf niet zorgvuldig om, hij gaf te veel geld uit aan openbare gebouwen'; om gezondheidsredenen vroeg Schimpf zijn ontslag aan, veel burgers probeerden hem echter te overtuigen van dit ontslag af te zien. Uiteindelijk werd zijn ontslag aanvaard; Reinhart Frans van Lansberge werd zijn opvolger.

Pg. 751: "De Chinezen, ontevreden over de eigenmagtige wijzigingen en over de behandeling, die zij op de plantaadjes ondervonden, weigerden op enkele plantaadjes te arbeiden en kwamen in verzet, het eerst op de Drie Gebroeders, toebehoorende aan van Emden, den vriend van den Gouverneur. De Chinezen werden zonder vorm van proces, in strijd met de bestaande reglementen(*), met rietslagen door de politie afgestraft, terwijl die onwettige behandeling later meermalen werd herhaald."

Pg. 756-758: Van Lansberge heeft volgens Wolbers goede bedoelingen, maar hem ontbreekt de geestkracht om goed te handelen; het 'Surinaamsch Mettray' op Lustrijk werd opgeheven; L. Metman werd benoemd tot commissaris speciaal, hij werd 'belast met alles wat betrekking had tot de invoering eener nieuwe wetgeving in de West-Indische kolonien'; Metman overleed echter vrijwel direct na aankomst in Suriname; de commissie werd nu opgedragen aan Procureur-Generaal Gefken; Nederland besluit om de bonni-marrons, die door de Aucaners tot slaaf zijn gemaakt, vrij te verklaren; onderhandelingen met de Aucaners, in eerste instantie gaan zij niet akkoord met deze vrijmaking, maar uiteindelijk gaan ze toch akkoord; Wolbers eindigt de geschiedenis van Suriname met de hoop dat de slavernij snel zal worden afgeschaft.

Pg. 756: "Thans zijn sedert twee jaren verlopen en - ofschoon wij de goede bedoelingen van van Lansberge gaarne willen erkennen en hem de eer geven van werkelijk in vele opzichten te toonen, dat hij het heil der aan zijne zorgen toevertrouwde kolonie wil behartigen, gelooven wij echter, dat men van het bestuur van van Lansberge niet al te veel verwachten moet; want gebreken van den ouderdom beletten hem meermalen met die geestkracht te handelen, welke voor een Gouverneur van Suriname zoo onontbeerlijk is; hij moet te veel aan anderen overlaten, en dat hiervan door sommigen misbruik wordt gemaakt, is, indien men met den toestand in Suriname eenigermate bekend is, niet te verwonderen."

Pg. 758: "Het Groot Opperhoofd der Aucaner Boschnegers, Byman, bragt met eenige andere kapiteins den Landvoogd een bezoek. De Aucaners oefenen tevens een soort van gezag uit over de Bonni-negers, afstammelingen van Marrons, die, onder hun opperhoofd Bonni, zoo lang voor hunne vrijheid tegen de blanken hebben gestreden, en van welken strijd wij in onze geschiedenis meermalen melding hebben gemaakt. De Aucaners grondden dit gezag op vroegere den blanken tegen de Bonni-negers bewezen diensten en wilden ook hen beletten, die aan de overzijde der Marowijne woonden, met de Fransche onderdanen in aanraking te komen."

Pg. 759: "Toen de provisionele Inspecteur der Domeinen, van de Nijverheid en den Landbouw, [...], mededeeling deed van het doel zijner zending, stond Byman op en gaf in bewoordingen, die niet altijd even kiesch waren en nu en dan zelfs gepaard gingen met bedreiging, te kennen: 'dat het Nederlandsch Gouvernement het regt niet had om de Bonni-negers, die - èn omdat zij door zijne voorzaten in de met hen gevoerde oorlogen waren ten onder gebracht en sedert door de Aucaners in het belang der kolonie in toom waren gehouden, èn, ten gevolge van de met hen gesloten vredestractaten, slaven zijn van de Aucaners - vrij te geven; dat, indien het Nederlandsch Gouvernement slaven wenscht vrij te geven, dat het dan met zijne EIGENE SLAVEN een begin moest maken.'"

Pg. 561: *“Met de mededeeling van de blijdschap dier negers sluiten wij de geschiedenis van Suriname. Wij hadden zoo gaarne gewenscht deze geschiedenis te kunnen besluiten met de vermelding van het afkondigen eener goede wet omtrent de afschaffing der slavernij.” [...] “Wij verwachten dat de Nederlandsche regering en de volksvertegenwoordigers de handen zullen in een slaan om de afschaffing der slavernij, eene daad van regtvaardigheid, waarover zelfs in den hemel vreugde zal zijn, spoedig tot stand te brengen.”*

[De tegenwoordige toestand van Suriname]

Pg. 762-767: *‘Volgens onze belofte, in de inleiding van dit werk, willen wij nog eens een blik om ons heên slaan in den tegenwoordigen toestand van Suriname.’*; Wolbers begint met de oorspronkelijke bevolking: zendelingen kunnen niet tot hun leefomgeving doordringen, dus kennen geen godsdienst en geen beschaving; Wolbers gaat verder met de ontwikkelingen onder de marrons, *‘zij zijn in drie stammen verdeeld’*; de marrons zijn wantrouwig naar Europeanen; volgens Wolbers kennen zij ook geen christelijke godsdienst en beschaving, maar kunnen zendelingen na de afschaffing van de slavernij meer toenadering tot hen zoeken; Wolbers gaat verder met de tot slaafgemaakte bevolking; van hen zijn ongeveer 16.000 personen door de Hernhutters gedoopt; op ruim 180 plantages wordt door de broedergemeente onderwijs gegeven; ook de Rooms-katholieken sturen zendelingen naar plantages, door hen zijn 7.000 mensen gedoopt, toch zijn zij minder trouw in het toezien op ‘zedelijkheid’ dan de Broedergemeente.

Pg. 763: *“Wanneer door de afschaffing der slavernij een andere toestand wordt geboren, waardoor het onderling verkeer tusschen de verschillende gedeelten der bevolking van Suriname zal worden bevorderd, is het te wenschen, dat ook de Indianen in het genot der beschaving zullen deelen, en vooral in de vertroosting der Christelijke godsdienst.”*

Pg. 765: *“...doch wij zijn ook overtuigd, dat eerst na afschaffing der slavernij met eenige gegronde hoop op goeden uitslag onder de Bosch-negers kan worden gearbeid. Dan zal het wantrouwen, dat zij nog steeds den blanken toedragen, meer en meer ophouden; [...] zij zullen meer geneigd worden tot geregelden arbeid, daar zij nieuwe behoeften zullen leeren kennen, en omdat de verachting, die in eene slavenkolonie op den arbeid kleeft, door afschaffing der slavernij wordt weggenomen. Zullen de Boschnegers dan alzoo werkelijk aan de kolonie tot nut zijn; zij zullen ook deelen in de voorregten der beschaving en hetgeen vooral van hoog gewigt is: de gelegenheid om hun het Evangelie der genade te verkondigen wordt hierdoor der Broedergemeente gemakkelijker”*

Pg. 767: *“Ook de Roomsche Catholieken hebben zich in de laatste jaren de godsdienstige belangen der slaven aangetrokken. [...] Ofschoon men den Roomsche Catholieke Priesters hier bij zekeren ijver niet zou willen ontzeggen, mag men echter evenmin verzwijgen, dat door sommigen van hen geen naauw toezigt op de zedelijkheid der aan hunne zorg toevertrouwen wordt gehouden. Zij zijn hierin veel minder getrouw dan de Zendelingen der Broedergemeente.”*

Pg. 767-773: De vrije bevolking bedraagt ongeveer 16.000 personen; administrateurs hebben de macht; de Joodse bevolking verkeerd doorgaans in armoedige staat; de vrije gekleurde bevolking is volgens Wolbers in staat ver te komen (bijvoorbeeld Mr. H.C. Focke en Mr. J.C. Palthe Wesenhage); deze bevolking heeft wel met vooroordelen te maken en leeft vaak in armoede; ook de schutterij behoort tot de vrije bevolking; tot slot gaat Wolbers kort in op religie onder de vrije bevolking.
Pg. 773-776: Wolbers gaat in op de stand van beschaving onder de vrije bevolking (o.a. onderwijs en godsdienst); er is geen middelbaar of hoger onderwijs in Suriname; omdat er wel goede Franse scholen zijn, gaan meisjes minder vaak naar Europa voor scholing; het is slecht gesteld met de zedelijkheid in de kolonie.

Pg. 776-780: Wolbers concludeert na zijn onderzoek dat Suriname nooit echt bloei en welvaart heeft gekend, slavernij bederft alles; als de slavernij afgeschaft wordt verbetert alles, wel zijn meer arbeidsmigranten nodig; kolonisatieprojecten mislukten juist vaak; arbeidsmigranten moeten goed geleid worden, als dit niet gebeurt zal deze migratie alleen maar nadelig werken voor Suriname en de zwarte bevolking; Suriname is nog niet klaar voor een constitutie, de Surinaamse aristocratie zal deze misbruiken en de bevolking moet eerst verder ontwikkeld worden.

Pg. 778: *“Immigranten uit andere oorden zullen na de afschaffing der slavernij in Suriname komen. Eene Immigratie van vreemde arbeiders, goed geleid, kan mede gunstig werken, en in vereeniging met de geheel vrije negerbevolking den landbouw uitbreiden.*

Eene onberaden Immigratie, een gedurige stroom van Heidensche koelies, zou, uit het oogpunt van godsdienst en zedelijkheid, niet te wenschen zijn. Daarbij, zoo men tot elken prijs vreemde arbeiders laat komen, ten einde de loonen kunstmatig te verminderen, zal teleurstelling worden ondervonden en zal hierdoor de neger genoopt worden zich in de bosschen terug te trekken, daar hij als vrije arbeider evenmin billijkheid bij den blanke ontmoet, als toen hij als slaaf voor hem sidderde.”

Pg. 779: *“Voor eene constitutionnele regering als Nederland is Suriname nog niet rijp; indien zij al dadelijk na de afschaffing werd ingevoerd, zoude de zoogenaamde Surinaamsche Aristocratie ze tot het vormen eener oligarchie misbruiken. Eerst moet de bevolking, ten minste een groot deel derzelve, meer worden ontwikkeld en hare vrijheid van slaafsche banden op regten prijs leeren stellen, voor zij geroepen kan worden tot het uitoefenen van staatkundige regten en pligten.”*

Pg. 780: *“Zoo ga Suriname eene betere toekomst te gemoet; zoo worde die dierbare kolonie eene schitterende paarl aan de kroon van den beminden Vorst uit het geliefde stamhuis Oranje-Nassau, onzen Willem den Derde; onze Koning worde tot in lengte van dagen gespaard, om van de, onder zijn bestuur, ingetreden betere toekomst van Suriname veel goeds te vernemen, en zijne kinderen en kindskinderen mogen als waardige Vorsten zich steeds verblijden over het geluk, de welvaart, het heil van Nederland en deszelfs overzeesche bezittingen, waarvan Suriname een belangrijk deel is en meer en meer worden kan.”*

Overzicht van den zendingsarbeid der broedergemeente in Suriname.

Pg. 781: *‘Bij onze inleiding van de Geschiedenis van Suriname beloofden wij aan het einde een overzicht te geven: van den zendingsarbeid der Broedergemeente, welke zoo zeer door den Heer gezegend werd’.*

Uitzending der Broederen naar Suriname en eerste vestiging aldaar.

Pg. 781-783: *‘Vrome Spangenberg, een der eerste Bisschoppen van de Moravische broedergemeente’, gaat naar Suriname; slavenhouders waren tegen de komst van zendelingen op hun plantage; eerste zendelingsacties onder de oorspronkelijke bevolking.*

I. Zending onder de Indianen.

Pg. 783-791: Het eerste zendelingenstation lag niet gunstig en werd opgeheven; in 1748 wordt de eerste vrouw van de oorspronkelijke bevolking gedoopt; een nieuwe post werd gebouwd; verhaal van zendeling Dähne die alleen in de bossen verblijft en onder andere te maken krijgt met een tijger en een slang; de begonnen gemeente Saron werd door marrons overvallen, uiteindelijk moest de zending opgegeven worden; een nieuwe post werd opgezet; een school werd gebouwd; uiteindelijk raakte ook deze zending in verval; Wolbers hoopt dat het contact tussen Europeanen en de oorspronkelijke bevolking toeneemt als de slavernij is afgeschaft, en dat de oorspronkelijke bevolking

dan zal 'deelen in het genot der beschaving, en vooral in de vertroosting der Christelijke godsdienst'.

II. Zending onder de Boschnegers.

Pg. 791-799: Onder het bestuur van Crommelin kwamen de zendingen onder de marrons op gang; in 1771 werd de eerste marron gedoopt; zendelingen hadden last van ziektes en wisselden elkaar snel af; in 1813 vertrok de laatste zending uit het gebied; in 1840 kwam er weer een nieuwe 'leraar'; toen deze overleed kwam Otto Tank als opvolger; ook voor de marrons heeft Wolbers de hoop dat zij na de afschaffing van de slavernij meer in contact komen met Europeanen en zo met het christendom.

III. Zending onder de Neger-slaven.

Pg. 799-812: In 1754 kwamen twee broeder naar Suriname die vooral dienden als ondersteuning van de zendelingen; zij huurden tot slaafgemaakte mensen in; in 1768 waren deze mensen bereid zich te bekeren tot het christendom; na dit succes kwamen er meer broeders; in 1776 werd de eerste tot slaafgemaakte gedoopt, hij kreeg de naam Christiaan; een kerk werd opgericht die voor de bekeerde, slaafgemaakte bevolking diende; het aantal gedoopten nam toe en de kerk moest uitgebreid worden; zendelingen gingen plantages bezoeken; gedurende de Engelse periode hadden de zendelingen het moeilijker, o.a. omdat er geen nieuwe zendelingen gestuurd konden worden; de gemeente in Paramaribo werd steeds groter; in 1828 werd de 'Maatschappij ter bevordering van het Godsdienstig onderwijs onder de slaven' opgericht; het Nieuw-Testament werd vertaald in Sranantongo ('Neger-Engels'); weinig slavenhouders stelden hun plantage open voor de zendelingen; meerdere zendingsposten werden opgericht om sneller afstanden te kunnen overbruggen; vanaf 1850 konden broeder vaker onderwijs geven op de plantages; de gele koorts brak uit; de zendelingen vonden ook veel weerstand waarvan het systeem van slavernij de oorzaak.

Pg. 801: *"Daar het aantal der toehoorders steeds vermeerderde, bouwden de Broeders op hunnen grond eene kerk tot gebruik der Negergemeente. Bij de feestelijke inwijding derzelve, op den 31sten Mei 1778, werd een liefdemaal met 52 negers gehouden. Blanken en zwarten, vrijen en slaven aan eene tafel, wel was dit een vreemd verschijnsel in Paramaribo! doch de Heer, die Zijn bloed voor de verzoening der geheele wereld stortte, zag er met welgevallen op neder."*

Pg. 810: *"Het was ons eene regte verkwikking aan het einde van onzen arbeid eenige oogenblikken te mogen wijden om op lichtpunten te wijzen. Wij danken onzen God, die ons het voorregt schonk, om, nadat wij zoo veel droevigs hadden moeten vermelden, ook te kunnen gewagen van die dingen, die het hart des Christens met blijdschap vervullen. Wij wilden hiermede wel besluiten, doch waarheidsliefde dringt ons ook nog met een enkel woord te spreken van de groote belemmeringen die het zoo gezegende werk der zending ondervindt. [...] Wij spreken hier slechts van de belemmeringen, die onafscheidelijk zijn aan het stelsel der slavernij."*

Pg. 812: *"Heer doe hem weldra aanbreken; Zijne liefde dringe ons daartoe mede te werken. Zoo door mijn geringen arbeid afkeer tegen de slavernij en belangstelling in Suriname's blanke-, gekleurde- en negerbevolking eenigermate vermeerderd worde, zoo is mijn doel met het schrijven van de Geschiedenis van Suriname bereikt, en ik zal er den Heer voor danken, die mijne zwakke krachten gesterkt heeft. Worde Zijne kracht ook in mijne zwakheid volbragt; zij dit werk ter Zijner eere."*

Naschrift.

Pg. 813-821: Wolbers heeft na het schrijven van zijn boek nog beschikking gekregen over het archief van Van Heeckeren (1831-1838). Op basis daarvan ligt hij nog enkele punten wat nader toe, o.a. dat de tot slaafgemaakte bevolking in Suriname (voor in het district Nickerie) wel degelijk onrustig

werden toen de slavernij in Engelse koloniën was afgeschaft, dat er onenigheden waren tussen John Bent en Van Heeckeren en dat 'G.N.G Vlier' het plan had om een landbouwplek te beginnen voor vrije arbeiders (Pg. 818).

Pg. 813: *“Uit die belangrijke bescheiden onder anderen blijkt, dat het onwaar is, hetgeen soms wel eens door de partij der reactie beweerd en als bewijs van de goede behandeling der slaven is aangevoerd, namelijk, dat de afschaffing der slavernij in de Britsch West-Indische bezittingen door de slaven in Suriname bijna met onverschilligheid werd vernomen, en dat er van geen onrust onder de slaven sprake was. Integendeel leest men gestadig van oproerige gezindheid der slaven, in het nabij Britsch Guyana gelegen district Nickerie.”*

Pg. 818: *“Op voordragt van G.N.G. Vlier, omtrent een plan tot proefneming van kolonisatie met de vrije bevolking van Paramaribo, ten einde hen tot den landbouw op te leiden, werd in 1833 eene commissie gevormd(++). Het plan was om 20 huisgezinnen op Voorzorg te plaatsen; ieder huisgezin zou f600 voorschot ontvangen, terwijl zij voor hunnen arbeid geen slaven mochten bezigen. De commissie besloot provisioneel de proefneming met zes huisgezinnen te nemen(§§); onderscheidene omstandigheden, waarbij ook de ongeschiktheid van het terrein oorzaak waren, deden die proefneming mislukken.”*